

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

KARADENİZ RUS SEVAHİLİ ADLI MATBU OSMANLICA
ESERİN TRANSKRİPTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Eda POLAT GÜMÜŞ

DANIŞMAN
PROF. DR. FATİH ÜNAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

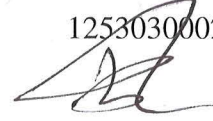
ORDU 2019

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi olarak savunduğum “Karadeniz Rus Sevahili Adlı Matbu Osmanlıca Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

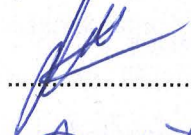

10 /07/ 2019

Eda POLAT GÜMÜŞ
12530300022

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrenci Eda Polat Gümüş'ün hazırladığı "Karadeniz Rus Sevahili Adlı Matbu Osmanlıca Eserin Transkripti ve Değerlendirilmesi" başlıklı tez 10/07/2019 tarihinde aşağıda imzaları olan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı-Soyadı	Üniversite	İmza
Başkan	: Prof. Dr. Fatih ÜNAL	Ordu Üniversitesi	
Jüri Üyeleri	: Dr. Öğr. Üyesi Fuat HACISALİHOĞLU	Ordu Üniversitesi	
	: Dr. Öğr. Üyesi Ali Rıza YAĞLI	Giresun Üniversitesi	

ONAY

10/07/2019

Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM

Enstitü Müdürü V.

ÖNSÖZ

Tarih boyunca gerek İstanbul'un iâşesi gerekse doğu-batı deniz ticaretinde önemli bir konuma sahip olan Karadeniz, XV. Yüzyılın sonlarında tamamıyla Osmanlı Devleti kontrolüne geçerek, iç denizi oldu ve XVIII. Yüzyıla kadar Karadeniz'in kapalılığını korudu. Ancak bölgeye yönelen Rusya ile XV. Yüzyıl sonlarında başlayan ilişkileri XVII. yüzyıl sonlarında artarak devam etti. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ve 1783 Kırım'ın Rusya tarafından ilhakıyla Karadeniz Osmanlı Devleti'nin iç denizi olmaktan çıktı.

Rusya'nın Karadeniz üzerindeki hâkimiyet alanlarını anlamak ve bu alanda kilit nokta olan Osmanlı Devleti'nin durumunu tahlil edebilmek açısından tarihi kaynaklar önemlidir. İncelemiş olduğumuz eser bu kaynaklar arasında yer alır. Osmanlı askeri matbaada basılmıştır ve Rusya'nın Karadeniz limanları hakkında bilgi verir. Bu tez çalışmamızda Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Rus limanları, bu limanların askeri açıdan önemleri, sahilin durumu, iklimi, herhangi bir saldırı sırasındaki özel konumları, ulaşım ve haberleşme sistemi hakkında geniş çapta bilgi bulunur. Tüm bu alanlarda Karadeniz'de işleyen yabancı kumpanyalara da değinir. Bu açıdan bölgeyi anlamak için önemli bir kaynak olmasının yanısıra Karadeniz Kuzey sahilini çalışacaklara da klavuz niteliğindedir.

Tezimizde "Karadeniz Rus Sevahili" adlı eser transkript edildi. Tez oluşturulurken giriş bölümünde genel hatlarıyla Osmanlı Devleti ve Rusya'nın Karadeniz üzerindeki durumundan bahsedildi. Eser hakkında bilgi verildi. Ana bölümde eserin transkriptine yer verildi ve son olarak değerlendirilmesi yapıldı.

Çalışmamda bana destek veren, beni yönlendiren, bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan tez danışmanım Prof.Dr. Fatih ÜNAL'a, okul hayatım boyunca her konuda beni destekleyen aileme, her zorlukta yanımda olan, beni teşvik eden, yönlendiren maddi manevi destek veren eşim Şakir GÜMÜŞ'e, onunla geçirmem gereken vakitlerden çaldığım, her çalışmaya başladığımda yanımda duran oğlum Yavuz Alp'e teşekkürlerimi sunarım.

Eda POLAT GÜMÜŞ

ORDU 2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	İ
İÇİNDEKİLER	İİ
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
KISALTMALAR	Vİİ
TABLolar DİZİNİ	Vİİ
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	7
1. 1. ESER HAKKINDA	7
İKİNCİ BÖLÜM.....	9
2. 1. KARADENİZ RUS SEVÂHİLİ	9
2. 1. 1. Mevâdd-ı Umumiye, Mevâdd-ı Coğrafiye, Taksimât-ı Siyasiye	9
2. 1. 2. Bahriye.....	13
2. 1. 3. Mevâdd-ı Askeriye	15
2. 1. 3. 1. Mevad-ı Umumiye	15
2. 1. 3. 2. Müdafî'in Vesait-i Müdafası.....	17
2. 1. 3. 2. 1. İstihkâmat ve Limanlar.....	17
2. 1. 3. 2. 2.Torpilller.....	18
2. 1. 3. 2. 3. Seyyar Vesait Müdafaa	19

2. 2. TAFSİLÂT BİRİNCİ SAHİL MINTIKASI	21
2. 2. 1. Hududdan Odessa'ya Kadar	21
2. 3. İKİNCİ SAHİL MINTIKASI.....	27
2. 3. 1. Odessa	27
2. 3. 1. 1. Fontana Burnundan Dembrovski Ucuna Kadar	27
2. 4. ÜÇÜNCÜ SAHİL MINTIKASI	36
2. 4. 1. Dembrovski Ucundan Tendra Ucuna Kadar	36
2. 4. 1. 1. Oçagov ve Nikolayef	36
2. 5. NİKOLAYEF VE BUĞ NEHRİ.....	47
2. 5. 1. Üçüncü Sahil Mıntıkası	47
2. 5. 1. 1. Dembrovski Ucundan Tendra Ucuna Kadar	47
2. 6. DÖRDÜNCÜ SAHİL MINTIKASI	55
2. 6. 1. Tendra Ucundan –Tarkan Tarkhan Burnuna Kadar	55
2. 7. BEŞİNCİ SAHİL MINTIKASI.....	59
2. 7. 1. Tarkan Burnu'ndan Herson Khersonese Burnu'na Kadar.....	59
2. 7. 2. Sivastopol	65
2. 8. ALTINCI SAHİL MINTIKASI	79
2. 8. 1. Herson Burnundan-Kız-Aval Kyz Aul Burnuna Kadar	79
2.9. YEDİNCİ SAHİL MINTIKASI.....	87
2. 9. 1. Kerch Boğazı.....	87
2. 10. SEKİZİNCİ SAHİL MINTIKASI.....	97
2. 10. 1. Azak Denizi	97

2. 11. DOKUZUNCU SAHİL MINTIKASI.....	108
2. 11. 1. Panagya Burnundan– İskurya Ucuna Kadar.....	108
2. 12. ONUNCU SAHİL MINTIKASI.....	119
2. 12. 1. İskurya Ucundan Kafkasya Hududuna Kadar	119
2. 12. 2. Poti	120
2. 12. 3. Batum	124
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	138
KAYNAKÇA.....	153
ÖZGEÇMİŞ	156

ÖZET

POLAT GÜMÜŞ, Eda, ‘Karadeniz Rus Sevahili’ Adlı Matbu Osmanlıca Eserin Transkripti ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ordu, 2019.

Osmanlı Devleti ve Rusya arası ilişkilerin tarihi süreç içerisinde özellikle Karadeniz noktasında çatıştığı görülmektedir. Karadeniz birçok devletin sahip olmaya çalıştığı bir iç deniz durumundadır. Rusya’nın bilinen sıcak denizlere inme arzusuna giden yolda Osmanlı Devleti kontrolünde bulunan Karadeniz, gerek işe gerekse ticari olarak büyük önem arz etmektedir. XVIII. Yüzyıl’a kadar Karadeniz’i iç denizi olarak korumayı başaran Osmanlı Devleti, Rusya ile imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Karadeniz üzerindeki bu hâkimiyetini kaybetmiştir. Rusya’ya karşı ciddi bir önlem almayan Osmanlı Devleti bundan sonraki süreçte sürekli Rusya ile karşı karşıya gelmiştir.

Büyük devlet olma arzusunda olan Rusya, bu arzusunun sıcak denizler yoluyla olabileceği inancındadır. Karadeniz’e ve boğazlara hâkim olmanın, dünyaya hâkim olmakla eşdeğer olduğunu bilen Rusya bu bölgeye yönelmiştir. Başlarda her ne kadar Osmanlı Devleti Rusya’yı küçük devlet olarak görse de, zaman içerisinde güçlenen Rusya, iç deniz olarak korunan Karadeniz’e hâkim hale gelmiştir.

Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki ilişkileri anlamak ve tahlil edebilmek için kaynaklar önem arz eder. “Karadeniz Rus Sevahili” adlı eser, hem Rusya’nın Karadeniz kıyılarını ayrıntılı olarak öğrenmemizi, hem de buranın ticaretinden coğrafyasına kadar her alanda bilgi sahibi olmamızı sağlar.

ANAHTAR KELİMELEER: Osmanlı Devleti, Rusya, Karadeniz.

ABSTRACT

POLAT GÜMÜŞ, Eda, Transcript and Evaluation of the Preprinted Ottoman Turkish Book entitled 'Black Sea Russian Sevahili, Master Thesis, Ordu, 2019.

It is seen that the relations between the Ottoman Empire and Russia conflict in the historical process, especially at the Black Sea point. The Black Sea is an inland sea that many states try to have. The Black Sea, which is under the control of the Ottoman Empire on the way to the desire of Russia to descend to the known warm seas, is of great importance both in terms of food and drink. The Ottoman Empire, which managed to protect the Black Sea as an inland sea until the 18th century, lost this sovereignty over the Black Sea with the Treaty of Küçük Kaynarca signed with Russia. The Ottoman Empire, which did not take any serious measures against Russia, was constantly confronted with Russia in the future.

Russia, which desires to become a great state, believes that it can be achieved through the hot seas. Knowing that dominating the Black Sea and the straits is equivalent to dominating the world, Russia has turned to this region. Although the Ottoman Empire initially regarded Russia as a small state, Russia became stronger over time and became dominant in the Black Sea which was protected as inland sea.

Resources are important to understand and analyze the relations between the Ottoman Empire and Russia. The book “Black Sea Russian Coast” enables us to learn the Russian Black Sea coast in detail and to provide information in every field from its trade to its geography.

KEYWORDS: Ottoman Empire, Russia, Black Sea.

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
cm.	: Santimetre
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
M.	: Miladi
OÜSBAD	: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi
R.	: Rumi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TAD	: Tarih Araştırmaları Dergisi
TOD	: Tarih Okulu Dergisi
TTK	: Türk Tarih Kurum

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 1: Mütâlaât.....	17
Tablo 2: Müstahkem Mevkiler.....	18
Tablo 3: Torpido Botlar İçin Zeyl.....	27
Tablo 4: Torpido Botlar İçin Zeyl.....	55
Tablo 5: Torpido Botlar İçin Zeyl.....	59
Tablo 6: Torpido Botlar İçin Zeyl.....	78
Tablo 7: Torpido Botlar İçin Zeyl.....	86
Tablo 8: Torpido Botlar İçin Zeyl.....	96
Tablo 9: Torpido Botlar İçin Zeyl.....	107
Tablo 10: Torpido Botlar İçin Zeyl.....	118
Tablo 11: Batum İstihkamatının Teslihatı Top Adedi.....	125

GİRİŞ

Karadeniz, Asya-Avrupa arasında kara ve deniz ticaretinde önemli bir konuma sahipti. Bu bölgedeki ticareti en kısa mesafede sağladığı için tarih boyunca daima siyasi güçlerin ilgisini çekti. Çünkü dünyaya hâkimiyet denizlere hâkimiyetle mümkündü.¹ Bu kapsamda Karadeniz sahilleri birçok devletin yerleşim alanı oldu. Bu devletlerden Bizans 12. Yüzyıla kadar Karadeniz’i İstanbul’un arka bahçesi olarak gördü, denizi yabancı gemilere ve tüccarlara kapalı tuttu.² Bizans’ın zayıflamasıyla Karadeniz’de Ceneviz ve Venedik ticarete etkili olmaya başladı. Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethiyle beraber Bizans’ın politikasıyla devam eden Osmanlı Devleti, Karadeniz’e yöneldi. Tarihi süreç içerisinde İstanbul’a hâkim olan devlet Karadeniz’e de hâkim olmaya çalışmaktaydı.³ Bu politikayla Osmanlı Devleti 1461 de Tranzon’u fethederek Karadeniz’in güney sahillerini tamamen Osmanlı Devlet’i hâkimiyetine soktu.⁴

Osmanlı Devlet’i Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethiyle boğazları, 1484 Kili ve Akkerman’ın alınmasıyla bütün Karadeniz kıyılarını kontrol altına aldı.⁵ Devamında Kırım Hanlığı egemenliğini, Kırım yarımadasının güneyindeki Kefe’yi doğrudan idaresi altına aldı ve böylece Karadeniz ticaretinin kontrolünü de eline geçirdi.⁶ Osmanlı Devleti Karadeniz’i bir iç denizi haline getirerek dışarıya olan kapalılığını korumaya çalıştı. Bu durumunu da XVII. Yüzyıl boyunca devam ettirdi. Osmanlı Devleti Boğazlarda da tekel durumundaydı ve imtiyaz verdiği sürece, belli şartlar altında dış devletler ticaret yapabiliyordu. Karadeniz’in ve boğazların Osmanlı devleti tarafından kontrol altında tutulması

---

¹ Rene Pinon, “Karadeniz ve Boğazlar Meselesi”, *Tülin Aren Armağanı*, (Çev.: Hüseyin Nuri), (Haz.: Ali Ahmetbeyoğlu-İshak Keskin), Pamuk yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 244.

² Yasemin Nemlioğlu Koca, “18.Yüzyılda Karadeniz’de Rus Deniz Ticareti ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2017, S. 23, s. 83-106.

³ İdris Bostan, “Rusya’nın Karadeniz’de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu, 1700-1787”, *Bellekten*, C.LIX, S. 225, Ankara, 1995, s. 353.

⁴ Ömer Telliöğlu, “Karadeniz’de Osmanlı Hâkimiyeti ve Rusya’nın Sıcak Denizlere İnme Mücadelesi”, *TOD*, S. XXI, Mart, 2015, 196-209.

⁵ İdris Bostan, “Rusya’nın Karadeniz’de ticarete başlaması ve Osmanlı imparatorluğu (1700-1787)”, *Bellekten* C.LIX-S. 225,1995, TTK, s.353.

⁶ Sinan Yüksel, *Rusya’nın Karadeniz Devleti Olma Süreci ve Bu Süreçte Rus-Osmanlı İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana bilim dalı yayımlanmamış doktora tezi, Ankara 2011, s.2.

Rus gemilerinin hareketini engellemekteydi.⁷ Rusya bu engeli ortadan kaldırmak için ilk adım olarak imtiyazlı ticaret yapan devletlerin arasına girmek istedi.

Rusya, tarihi boyunca sıcak denizlere inerek ticarete söz sahibi olmak, ekonomik yönden gelişmek ve dünya devleti haline gelmek istemekteydi. Rusya'ya göre ekonomik gelişmesinin önündeki tek engel denizlere çıkışının olmamasıydı.⁸ Dünya devleti olabilmek için özellikle XVI. yüzyıl ortalarına doğru cihan politikasına hâkim, en kudretli devlet olarak görünen Osmanlı Devlet'i⁹ ile mücadele etmek zorundaydı. İdealindeki denizlere çıkışı ise ancak iki şekilde olabilirdi. Karadeniz veya Baltık Denizi. Rusya'ya, nispeten yakın olan Baltık sahilleri devrin en kudretli devletlerinden olan İsveç'in elinde olduğundan Rusya'nın İsveç'e karşı harekete geçmesi zaten imkânsızdı.¹⁰ Dolayısıyla Karadeniz'e yönelmek zorunda kalan Rusya, güneydeki en büyük engeli Osmanlı Devlet'i olarak gördü.¹¹ Ancak Karadeniz Osmanlı Devlet'i için hayati bir önem arz etmekteydi. Osmanlı Devlet'i için kolay bırakılabilecek bir yer değildi. İmparatorluğun merkezi olan İstanbul, iaşesi için Kuzeyden deniz yoluyla gelen ucuz buğday, yağ, bal, balık ve ete muhtaçtı ve bu ürünleri karadan getirmek oldukça maliyetliydi.¹² Bu doğrultuda her iki devletin ekonomik çıkarları Karadeniz'de çatışmaktaydı.

Karadeniz'e ulaşmayı kendine hedef edinen Rusya II. Viyana bozgunundan çıkan Osmanlı Devleti'nin durumundan faydalanma yoluna gitti. Kutsal İttifaka katılarak ilk hedefine ulaşmak için en önemli adım olan Azak Kalesi'ni ele geçirmeye yöneldi.¹³ Ancak Osmanlı Devleti için Azak Denizi çevresi ve Kafkas sahilleri boyunca ileri karakol vazifesi gören Azak Kalesi'nin rolü büyüktü.¹⁴ Bunu bilen Rusya Karadeniz'e çıkmak ve Türkleri en can alıcı

⁷ Ahmet Aksin, "Osmanlı-Rus Ticari Münasebetleri (1787-1830)", *XIV. Türk Tarih Kongresi*, 9-13 Eylül Ankara, 2002, C. 2, s. 1028.

⁸ Fatih Ünal, "Karadeniz'e Çıkan İlk Rus Savaş Gemisi 'Krepost' ve Ukraintsev'in İstanbul Elçiliği (1699-1700)" *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 20, 2012, s. 222.

⁹ Halil İnalçık, *Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)*, TTK, Ankara, 1948, s. 349.

¹⁰ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, TTK, Ankara, 2011, s. 12.

¹¹ Halil İnalçık, "Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)*, TTK, Ankara, 1992, s. 34-35.

¹² İnalçık, 1992, 34.

¹³ Ünal, 2012, 222.

¹⁴ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri)*, TTK, Ankara, 2011, s. 51.

yerinden vurmak amacıyla¹⁵ Azak'a iki sefer düzenledi. Bu seferlerden ilkinde Rus ordusu sadece karadan hücumlarla Azak'ı alamayacağını anlamış oldu. İkinci sefer için hazırlıkları başladı ve Hollanda'dan getirdiği kadırgayı örnek olarak Voronej'de Karadeniz'deki ilk Rus filosunu inşa ettirdi.¹⁶ Artık ikinci sefer için hazır olan Rusya harekete geçerek Azak Kalesi'ni kuşattı. Osmanlı Devleti'nin kaleyi teslim etmesiyle Karadeniz'in 'kilidi' sayılan bu en mühim Türk kalesi Rusların eline geçti ve bu zaferle Ruslar Karadeniz'e çıkan yolda ilk adımı atmış oldu.¹⁷

Rusya'nın Avusturya-Polonya-Venedik ile giriştiği kutsal ittifak neticesinde imzalanan 1699 Karlofça antlaşması Rusya için ateşkes niteliğinde kaldı. Osmanlı Devleti-Rusya arasında 1700 İstanbul antlaşması tesis edildi. Bu antlaşma ile Azak Ruslara terk edildi. Her ne kadar 1700 İstanbul antlaşması ile Azak'ı almışsa da Rusya Azak Denizi ve İstanbul arasında ticaret yapabileceklerini sağlayacak bir madde koydurmakta başarılı olamadı.¹⁸ Bu da Rusya'nın Karadeniz'e çıkıp kendi gemileriyle ticaret yapmasını yeniden engelledi. Ancak Azak Kalesi'nin Rusya tarafından zaptı, Osmanlı Devleti'ne indirilen 'ilk büyük Rus darbesi' olması sebebiyle ayrıca önemliydi.¹⁹ Devamında Kerç Boğazını almayı planlayan Rusya bu amacına ulaşamadı. Azak'ın düşmesi Rusların Azak ve Karadeniz'de yeni kale ve donanma inşa ederek Kırım'a yönelmesi, Osmanlı-Rus gerilimini tarihteki en yüksek noktaya taşıdı.²⁰ Azak'ı kaybeden Osmanlı Devleti Rusya'nın yayılmasını önleyebilmek için Kuban nehri ağzına Açu kalesi yaptırsa da²¹ ilerleyen süreçte bu yayılımı engelleyemedi. Rusya kendisi için önemli bir başarı olan Azak'ın zaptıyla moral buldu ve çalışmalarını hızlandırdı. Bugüne kadar Rusya için yenilmesi zor olan Osmanlı Devleti'nden ilk kez toprak aldı ve bu da onlara fazlasını da alabilmek için güç verdi. Zaten İstanbul görüşmelerine Rus harp gemisi Krepost ile gelişi²² Osmanlı

¹⁵ Yahya Okçu, *Türk-Rus Mücadelesi*, Berikan Yayınları, Ankara, 2004, s. 69.

¹⁶ Özhan Öztürk, *Pontus Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi*, Genisis Kitap, Ankara, 2011, s. 88.

¹⁷ Kurat, 2011, 13.

¹⁸ Serhat Kuzucu, "Rusya Ahidname Defterine Göre XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus Ticari İlişkilerinin Seyri", *TAD*, C. 35, S. 59, 2016, s. 63-83.

¹⁹ Kurat, 2011, 13.

²⁰ Yücel Öztürk, *Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi: Kırım*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2015, s. 27.

²¹ Ömer Faruk Yılmaz, *Osman Gazi'den Sultan Vahidüddin Han'a Osmanlı Tarihi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2014, C. 4, s. 193.

²² Kurat, 2011, 14.

Devleti'ne karşı değişen tutumunun da göstergesiydi. Rusya'nın bir deniz gücü haline gelişinin başlangıcı olan Azak savaşı sonrasında da Rusya, hızla gemi yapımına girişerek Taganrog'da bir donanma üssü oluşturdu.²³ Yapılan İstanbul antlaşmasının hem Osmanlı Devleti hem de Rusya için ilkleri vardı. Bu antlaşmada ilk defa iki devlet karşılıklı olarak aynı ortamda müzakere ile antlaşma yaptılar ve Osmanlı Devleti ilk kez Rusya karşısında mağlup bir devlet olarak antlaşma imzaladı.²⁴

Karadeniz ve boğazlar hâkimiyetini, Akdeniz'e çıkmak ve dünya ticaret noktalarıyla irtibat olarak gören Rusya²⁵, İstanbul antlaşması koşullarına uymayınca Osmanlı Devleti ile yeniden karşı karşıya geldi. Mağlup olan Rusya ile 1711 Prut antlaşması yapıldı. İstanbul antlaşmasıyla aldığı Azak'ı geri vermek zorunda kalan Rusya ayrıca İstanbul'da elçi bulundurma hakkını da kaybetti.²⁶ Böylece ilk Rus donanmasının faaliyetleri durduruldu. Ancak Karadeniz üzerindeki amaçlarından vazgeçmeyen Rusya mücadelesine devam etti. Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda meşgul olmasını fırsat bilen Rusya, Özü'yü zapt ederek Kırım'a girdi.²⁷ Azak kalesini tekrar alan Rusya 1739'da Belgrad Antlaşması imzaladı. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti Azak Kalesini tarafsız saha haline getirerek yıkmayı kabul etti ve böylece Azak'ın elden çıkmasıyla bir daha burası Türk idaresine girmedi.²⁸ Prut Antlaşmasıyla İstanbul'da elçilik bulundurma hakkını kaybeden Rusya, bu antlaşma ile tekrar bu hakkını geri aldı. Ayrıca Belgrad Antlaşması ile Rusya Karadeniz'e çıkmak için ilk esaslı şartları ve imkânları elde etti.²⁹ Çünkü bu antlaşma Rus tüccarların statüsüne de temas etmekteydi. Osmanlı-Rus tüccarları karşılıklı serbest ticaret yapabilecekleri ama Karadeniz'de harp gemisi bulundurmayacaktı.³⁰ Böylece Belgrad Antlaşmasıyla, Ruslar Karadeniz'de ilk ticari imtiyazlarını kazandı. Kendi gemileriyle ticaret yapma izni olmamasına rağmen bu dahi Rusya'nın Karadeniz'de ticaretini geliştirmesine imkân verdi. Rusya artık en büyük hedeflerinden olan denizlere inme yolunda önemli bir adım atı. Osmanlı Devleti başlangıçta her ne kadar

---

²³ Öztürk, 2011, 88.

²⁴ Osman Köse, "Rusya'nın Karadeniz'le İlk Buluşması: İstanbul Antlaşması (13 Temmuz 1700)", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 15, S. 28, Aralık, 2012, s. 209.

²⁵ Okçu, 2004, 73.

²⁶ Bostan, 1995, 356.

²⁷ Kurat, 2010, 276.

²⁸ Kurat, 2011, 23.

²⁹ Kurat, 2010, 276.

³⁰ Bostan, 1995, 357.

Rusya'yı karşısında durabilecek bir güç olarak görmese de artık Rusya Osmanlı Devleti için önemli bir güç haline geldi. İç denizi olarak kapalılığını koruduğu Karadeniz'de Rusya'da kendini göstermeye başladı.

Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki Karadeniz mücadelesinde en önemli yeri şüphesiz Küçük Kaynarca Antlaşması tutar. Rusya hızla Karadeniz sahasında yayılarak hem büyük devlet olma hem de sıcak denizlere inme hayallerini gerçekleştirmekteydi. Osmanlı Devleti'ne sığınan Lehistanlı bir grup, Ruslar tarafından öldürülünce Osmanlı-Rus savaşı başladı ve bu savaş 21 Temmuz 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile son buldu. 1768'de başlayan ve neticeleri itibariyle yalnızca Osmanlı Devleti değil, doğu siyaseti açısından Rusya için de bir dönüm noktası teşkil eden Osmanlı-Rus savaşı, Osmanlı Devleti zafiyetini bütün açıklığıyla gözler önüne sermek ve Rusya'nın büyük güç olarak ortaya çıktığını belgelemek bakımından büyük öneme sahipti.³¹ Rusya karşısında kaybedilen en ağır savaş olmasının yanı sıra Küçük Kaynarca Antlaşması şartları en ağır olan antlaşmadır. Bu antlaşma ile tarihte ilk kez Rusya boğazlardan serbestçe geçebildi ve İngiltere, Fransa gibi devletlerle aynı haklara sahip oldu.³² Karadeniz Türk gölü olmaktan çıkarken Azak Rus gölü haline geldi.³³ Bununla da kalmayıp Kırım'ın müstakil hale gelmesini sağlayarak Rusya'ya katılması için ilk adım atıldı. Kırım Hanlığı ile Kuban, Bucak, Yedisan, Çankboyluk, Yedickul tatarları Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsız olurken; Karadeniz'in kuzeybatısında Buğ ve Dinyeper nehirleri arasındaki sahil şeridi, Kırım yarımadasındaki Yeni Kale ve Kerç Kaleleri Rusya'ya bırakıldı.³⁴ Bu açıdan XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan antlaşmalar içerisinde Karadeniz'i Türk gölü olmaktan çıkaran ve boğazları milletlerarası tartışma konusu haline getiren bir antlaşma oldu.³⁵ Böylece Rusya artık kesin olarak Karadeniz'deydi ve Osmanlı Devletinin tek başına kapalı deniz hâkimiyeti bitti.

Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Karadeniz'de yeni haklar elde eden Rusya yayılma arzusunu devam ettirdi. Antlaşmada geçen bazı ticari konular ve Kırım

---

³¹ Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", *DİA*, C. 26, Ankara, 2002, s. 524.

³² Kuzucu, 2016, 68.

³³ Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 261.

³⁴ Bilge, 2015, 261.

³⁵ Bostan, 1995, 357-358.

hakkında tekrar anlaşmazlığa düşen iki devlet 1779 Aynalıkavak Antlaşması imzaladı. Bununla beraber Rusya'nın ticaret gemilerinin boyutları belirlenirken aynı zamanda Osmanlı Devleti izni olmadan Osmanlı reayasına Rus gemisinde çalışma izni kısıtlandı.³⁶ Bu şekilde deniz ticaretinde reyadan faydalanan Rusya'nın ticaretteki gelişimi kısıtlanmaya çalışıldı. Antlaşmaya aykırı mal taşıyan Rus gemilerine Osmanlı Devleti el koyma hakkını kullanınca iki devlet tekrar karşı karşıya geldi. Hem Küçük Kaynarca Antlaşması hem de Aynalıkavak Antlaşması maddelerini birleştirmek isteyen Rusya ile 1783 Ticaret Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Rusya kendisine verilecek olan ruhsatla ticaretine devam edebildi. Ticaret antlaşması Osmanlı Devleti'nin bu zamana kadar elinde tuttuğu Karadeniz ticaretini büyük ölçüde kaybetmesine sebep oldu.³⁷ Bununla da kalmayarak 1787 de ceryan eden Osmanlı-Rus savaşı sırasında Özü kalesinin düşmesiyle Osmanlı Devlet'i 1791 Yaş Antlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. Bu antlaşma ile Kırım'ın Rusya'ya ilhakını tanıdı, Özü kalesi Ruslara bırakıldı, Dnestr nehri edebiyen iki devlet arası sınır kabul edildi.³⁸ Rusya artık Osmanlı imparatorluğundan toprak ilhak eden, üstünlüğü olan³⁹ bir devlet haline dönüştü.

Tarihi süreç içerisinde bakıldığında Rusya Osmanlı Devleti için küçük devlet statüsündeydi. Osmanlı Devlet'i Rusya ile ilk savaşında antlaşma için Kırım hanını gönderirken⁴⁰ süreç içerisinde Rusya'ya antlaşma teklifi yapacak duruma geldi. Osmanlı Devleti'nin küçük devlet olarak gördüğü Rusya, önce amacına ulaşip Karadeniz'de söz sahibi oldu. Sonrasında ise I. Dünya Savaş'ında Osmanlı Devleti'ni parçalamaya çalışan, topraklarından pay almak için bekleyen devletlerarasında yerini aldı.

---

³⁶ Bostan, 1995, 358.

³⁷ Kuzucu, 2016, 79.

³⁸ Kurat, 2010, 291.

³⁹ İlber Ortaylı, "XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, TTK, Ankara, 12-14 Aralık 1992, s. 129.

⁴⁰ Selim Hilmi Özkan, "XVII. yüzyıl Sonları ile XVIII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Rus İlişkileri ve Karadeniz'in Güvenliği Meselesi", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S.14, 2007, s. 49.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1. ESER HAKKINDA

Tezimizde çalışmış olduğumuz “Karadeniz Rus Sevâhili” adlı eser R.1331-M. 1915 de İstanbul matbaa-i askeride basılmıştır. Basım tarihi itibariyle I. Dünya Savaşı yıllarına denk geldiği görülür. Esere bakıldığında bölgenin askeri yapısı, sahil ve arazi, coğrafi durumu, fırtına sırasındaki durumu, iklimi, telgraf hatları, burada bulunan yabancı şirketler, herhangi bir saldırıda geçilebilecek noktalar verilmiştir. Eser bu yönüyle savaş yıllarında gelebilecek herhangi bir saldırı sırasında Rus sahillerinin durumunun askeri çevre tarafından anlaşılmasını sağlama amacı güttüğünü düşündürür.

Tezimizde çalıştığımız eser 168 sayfadan oluşur ve matbu olarak kaleme alınmıştır. Eser okuma açısından iyi durumdadır ancak bazı kısımlarında okunamayan sayılar bulunmaktadır. Yazarı belli olmamakla beraber askeri matbada basılmış olması ve bölgenin askeri açıdan durumunu anlatması bakımından diğer askerlere klavuz niteliğinde bölgeye hâkim bir asker tarafından kaleme alındığını düşündürür.

Eserde aynı zamanda konuyla ilgili bakılması gereken haritalara da yönlendirme yapılmıştır. Bu konudaki yönlendirmesi ise İngiliz Bahriye haritaları, sahil tafsilatı arşivleri, harp haritaları, krokiler ve Pilot adlı risaleyedir. Müracaat edilecek haritaların söylenmesi ancak herhangi bir ek olarak haritaların verilmemiş olması da askeriyede bilinen ve askeriyeye tarafından ulaşılabilecek el altında evraklar olduğu düşüncesini uyandırır. Bu da bir asker tarafından el kitabı şeklinde hazırlandığı düşüncesini kuvvetlendirir.

Eserde Rusya'nın Karadeniz sahili 10 mıntıkaaya ayrılarak anlatılmaktadır. Birinci mıntıka Tuna Nehri Kilya ağzından başlayarak Odessa'ya kadar uzanır. İkinci mıntıka Fontanka Burnundan Demberowski'ye kadar olan bölgedir. Üçüncü mıntıka Demberowski'den Tendra Koyu'na kadar uzanır. Dördüncü mıntıka Tendra Koyu'ndan Kırım Yarımadasının Tarkan burnuna kadar olan bölgedir. Beşinci mıntıka Tarkan burnundan Kherson Burnu'na kadardır. Altıncı mıntıka Kherson Burnundan Kerch Boğazına kadar olan bölgedir. Yedinci mıntıka Kerch Boğazını kapsarken sekizinci mıntıka Azak Denizini içine alır. Dokuzuncu mıntıka Kerch Boğazından İskoriya burnuna kadardır ve son olarak

onuncu mıntıka ise İskoriya burnundan Kafkaslara kadar olan bölgedir. Bu şekilde eser Karadeniz'in kuzey sahilinin tamamını vermiş olur. İrili ufaklı tüm şehirler, limanlar ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Mıntıkalara ayrılan her bir bölümde askeri, bahriye, telgraf, su, sahil ve arazi, şimendüfer hatları, yollar, limanlar teker teker incelenir ve gerekli görülen alanlarda tablolar da verilir.

Tezimizi oluşturan "Karadeniz Rus Sevâhili" adlı eserin orijinali şuanda İBB Osmanlıca Kitaplar Koleksiyonu Atatürk Kitaplığı K.310 da bulunur.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1. KARADENİZ RUS SEVÂHİLİ

2. 1. 1. Mevâdd-ı Umumiye, Mevâdd-ı Coğrafiye, Taksimat-ı Siyasiye

Rus Bahr-i Siyah sahili Besarabya eyaletiyle atideki vilayetlere Government* münkasımdır:

Kherson Herson* vilayeti. Bu vilayet dâhilinde ayrıca Odessa şehr-i emaneti ile Nikolayef askeri kumandanlığı var.

Tavrıyan Taurian vilayeti bu vilayet dâhilinde Kerç Kertch ve Sivastopol şehri emanetleri vardır.

Yekaterinoslaw:

Don Kazakları memleketi bunda Tagonrog şehr-i emaneti var. Kuban arazisi Kutais hükümeti ve Batum arazisi ki son üç mıntıka Kafkasya vali-i umumiliğine tabidir.

Her vilayet (eyalet, arazi) kazalara (Usjedi) taksim edilmiştir. Her vilayette umur-u dâhiliyye. Polis umur ve muamelatı doğrudan doğruya dâhiliye nazırına tabi bir valinin tahtı-ı riyasetinde bulunan hükümetlere aittir. Ve bu hükümetlerde askeri posta telgraf ve iç idarelerine münkasımdır. [3]

Kafkasya vali-i umumiliği ve oradaki sivil valiler dâhiliye nezaretinin emri altında değillerdir.

Polis ve ekseri şimendüferlerin heyet-i müstahdimini askerce tensik edilmiştir.

Sahilin teşkilatı ve arazi

Bahr-i Siyahın şimal sahilinin kısm-ı azamı orman ve sudan mahrum kurak araziden ibarettir. Toprak mahaldir. Dâhile doğru tedricen yükselir. Birçok sular ve vadileriyle yarılr. Bunlar karlar eridiği zaman ve devamlı yağmurlardan sonra zaten yumuşak olan zeminde kıt'atın ilerlemesine mani teşkil eder.

* İngilizce yazılmıştır ve "hükümetler" demektir.

* Eserde ileride de görüleceği gibi yer adları hem matbu olarak hemde latince yazmaktadır. Bu nedenle transkripsiyonumuzda bir yer ismi iki kez yazılmıştır.

Müteaddit göl ve tuzlukların büyücekleri altı düz kayıkların seyrine müsaittir. Kışın bunların buz satırları bir salabet-i kafiye hâsıl eder ve hafif arabalar emniyetle üzerlerinden geçebilirler.

Kurak yerlerde hemen her yerde bilhassa içecek su ve mahrukat fıkdanı herekât-ı askeriyyeye tesir-i mahsusa icra eder. Denizden içeriye doğru uzaklaştıkça memleket münbit ve mahsuldar olmaya başlar. Mamafî orman burada da mefkuddur.

Umumi olan bu tabiat araziden yalnız Kırım şıbh-i ceziresinin cenubi müstesnadır. Orada Kırımın mezru' olan dağlık arazisi yayla dağı namıyla uzanır ve şimale birçok ormanlık ve birbirine muvazi silsile-i irtifaatı ifraz ederek bunlarda salif-üz-zikr kurak araziye doğru inerler.

Kuban arazisinin şimal kısmında aynı kurak arazi tabiatı gösterir. Buna mukabil vusta kısmı mahsuldar iyi mezru' dağlık ve tepelik bir arazi [4] teşkil eder. Bu araziye cenubda yüksek dağlar iltihak eder ki bunlar, İskurya burnuna kadar sahile yakın ve muvazı gider bu dağlar sık ormanlar ile mestur kısmen mahsuldardır ve vadiler ile yarılmıştır.

Karadenizin İskorya burnu Gap Yskuria ile Nikolaya Nicolaja şehri arasındaki şark sahili münhattır ve mezkûr şehir civarında Anadolu dağlarından ayrılan şubeler denize takarrüb ider ve hududa kadar bir silsile-i irtifaat ile sahil hattı teşkil ider.

Karadenizin şimal sahilinde birçok girintiler, koylar vardır. Fakat bunların kısmı azamı sığdır. Şark sahilinde bu koylar azdır. Fakat burada sahil suret-i umumiyyede derindir.

Sular: Büyük nehirler ile bunların kıymet-i askeriyyeleri için tafsilat-ı müracaat nehirler ile büyücek su mecralarından ma'ada kurak arazide “vaha nehirleri” denilen birçok mecralara tesadüf edilir ki bunlar kışın müteaddit tuzlu göllere nadiren denize dökülür. Yazın ise ya kurur ve yahut kumda gaib olurlar.

Mevâkî: En mühim sahil mevkileri bunlardır: Akkerman, Odessa, Oçagov Ochakov, Nikolayef, Herson Kheson, Perekop, Akmescit Akmechet, Evpatoria Eupatoria, Sivastopol, Balaklava, Yalta, Urzof Urzuf, Aluşta Alushta, Theodozia (Feodosia) Theodosia, Kerç Kertch, Anapa, Novorossiyk, Gelencik Ghelenjik,

Sahum Kale, Poti ve Batum [5] Azak Denizinde şayan-ı zikr olanlar Berdiyansk, Maryapol Mariupol, Taganrok, Rustof Rustov şehirleridir.⁴¹

İttisâlât Şimendüferler: Şimendüferlerin arzı 1.52 metredir. Odessadan giden Rus cenub-i garbi şimendüferlerinden ma'adası tek hatlıdır. Büyük şehirler ve müstahkem limanların Rustov'dan ma'adâ her birinin bir tek şimendüfer hattı vardır. Fakat ticaret ve nakliyat o kadar ziyade olmadığı ve nehirlerin ekseri seyr-i sefaine müsaîd olduğu için bu hatlar suret-i umumiyede kifayet eder.

Novorossiyk den ma'ada Karadenizin şark sahilinin askerlikce en mühim limanlarının Avrupayı Rusi şimendüfer irtibatı yokdur. Novorossiyk limanı. Novorossiyk- trehorjetzkoj vilad-ı Kafkas- Petrowsk hattı ile Poti ve Batum'da Poti-Batum samtredi. Tiflis-Bakü hattı vasıtasıyla bahri hazara merbutdurlar.

Bu iki şimendüfer hattı birleştirilirse bunun fevkalade ehemmiyet-i ticariyesinden ma'ada sevk-ül-ceyşcede büyük bir ehemmiyet olacaktır. O zaman cenubi Rusyadan alınacak kıtaat sahile inmeden doğrudan doğruya hududa sevk olunabilir.

Gazete havadisine nazaran vilad-ı Kafkas-Tiflis arasında bir şimendüfer hattı inşası için amelîyat-i abtidaiye yapılmış bitmiştir. Bu hattı vilad-ı Kafkasta [6] İtibaren suret-i umumiyede esasen mevcut olan askeri şosesini ta'kib eder ve Tiflis yakınında Poti-Bakü şimendüfer hattıyla birleşir.

Ati deki şimendüfer hatları kısmen hal-i inşaada bulunuyor. Kısmen de çoktan işletiliyor. Taganrog körfezinde .....Yeysk,(Taganrog körfezinde)-Suzika-Tuapse-MAykop-Armavir-Yekaterinodor-Deyabskaya-Tuapse-Sohum Kale-Poti.

Rus şimendüferlerinin araba vagon park mevcudu büyüktür. Zaten mezkûr şimendüferlerin heyet-i müstahdemini askeri tensikate tabii olduğundan harb halinde bu şimendüferlerden büyük hizmetler beklenir.

Gazete malumatına nazaran 1893 senesi bidayetinde Rusya da 30983 verst (bir verst 1066 metre) tulünde şimendüfer hututu işlemekte idi. Bunlardan 27814 verstlik kısmı Avrupa-i Rusi'dedr doğrudan doğruya hükümetin işlettiği hatlar

⁴¹ Kuzey Karadeniz sahilleri savunma kolaylığı için on mıntıkaya ayrılmıştır. Her bir mıntıkanın başına da bahriye subayları getirilmiştir. Bkz. Fevzi Kurtoğlu, Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale'de Türk Donanması, (haz. Ali Fuat Öreñç-Levent Düzcü), Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2015, s.108.

13481 verstlik hususi kumpanyalar elindekilerde 17502 verstlikdir. Lokomotif mevcudu 6933, yolcu vagonu 7759. Bunların alabileceği yolcu adedi 274892 yük vagonu 145611 bunların hamulesi 90.605.037 puddur.(bir pud 16,38 kilogramdır.)

Yollar: Rusların posta caddeleri 20-30 metre arzındadır. Bunlar suret-i umumiyede yalnız şehirler civarında iyi bir haldedir. Başka yerlerde ihmal edilmiş ma'mafih bütün sunuf-u selahı için kabil-i mürurdur.

Araba yolları vesair ittâlât 15 metre arzındadır. Bunlar pekiyi bir halde değil ve kısmen a'zami senenin ancak kuru mevasiminde maksad-ı askeriyye yarayabilir. [7] Şoseler üzerinde kış ve kar zamanlarında ta'yin-i cihet meselesi meşkil ve klavuzsuz hemen gayri mümkündür. Zira yolların ancak en mühim noktaları ağaç grupları vasıtasıyla irae edilmiştir.

Memleket de müsta'mel vesait-i nakliye hafif lâta veya sept arabalarıdır. Hamuleleri takriben yarım tondur. Bunlar kışın nehir ve göllerin buz tabakaları üzerinden geçebilirler. Koşum hayvanatı olarak bar-gir, binmek için bar-gir ve merkeb müsta'meldir öküzler zaiftir. Koşuma az müsaidir.

Tarik-i Nehriyye: Dinyester, Buğ ve Dinyeper nehirleri ile bu nehirlerin mansıbı oldukları göller (tuzluklar) nehir gemilerinin Rioni ve Çoruh nehirleri ise hali hazırda mansıblarındaki kum sırası mâniinden dolayı ancak sığ giden altı düz kayıkların seyrine müsaidir. Daha ziyade ma'lumat-i tafsilatda münderiştir.

Nehir gemileri nehirlerin en yakın deniz sahili ile doğrudan doğruya muvâsalatını te'min edecek surette inşa edilmiştir. Mesela Odessadan seyri sefaine müsaid olan bütün tali sulara doğru nehir gemileri işler. Bu gemilerin humuleleri 250şer ve daha ziyade tondur. Bu gemiler arkalarında çektikleri yük mauneleriyle birlikte oldukça mühim nakliyat yaparlar.

Telgraf: Sahildeki telgraf şibikiyesi mükemmeldir. Mevaki mühimme büyücek ve müstahkem mevaki hem kendi aralarında hem Rusya dâhili ile merbuttur. Bundan ma'ada [8] büyük sahil şehirleri ile mühim deniz mevaki-i müstahkemesinin ayrı askeri telgraf hatları vardır. Lakin bu hatlar münhasıran askeri ve polis maksatlarına tahsis edilmiştir.

2. 1. 2. Bahriye

Bahriye Taksimatı: Rus bahri siyah sahili bahriye mıntıkalarına taksim edilmiştir. Bunların her birinin kumandanı olan amiral aynı zamanda askeri kumandan (muhafız) dır.

Her mıntika aksama taksim edilmiş. Her bir kısmın kumandanı o kısımdaki en kıdemli (kal'a) tabya kumandanı veya suret-i mahsusada ta'yin edilmiş bir zabittir.

Bilimum tabya ve kısımlar kumandanları bahriye zâbitidir kezalik bilimum işaretçiler ile fenerler bahriyeye merbutdur.

Nokat-ı tayiniye (cihet ta'yinine yarayan nokat)

Tafsilata müracaat

Fenerler: Bahr-i sefid fenerleri cedveline müracaat.

Rüzgâr, hava, ceryan

Karadenizin rüzgârı ve ahval-i havaiyesi o kadar mütebeddildir ki bu babda ancak umumi bazı kavaid zikr edilebilir.

Kışın şimal rüzgârları kuvvetli bir buz ile beraber gelir. O halde ki denizin şimal tarafları hemen her sene donar. [9]

Kışın ekseriye ziyade müddet-i devam eden şimal-i şarkı rüzgârı kuvvetli sis yapar. Bu sis evkad-ı âdiyyede hemen buluttan âri olan gökyüzünü ve ufku tamamıyla kaplar.

Yazın şimal-i şark-ı rüzgârları kuru ve latif bir havaya refakat eder. Bu rüzgârlar Kafkasya sahilinde kâmilten bora tabiatı alırlar.

Şimal-i garbi ve garp rüzgârlarını bulanık ve yağmurlu bir hava ta' kib eder. Bilhassa ilk ve son baharlarda şiddetle esen cenub-i garbı rüzgârları Kafkasya sahilinde en tehlikeli rüzgârlardır.

Cenub-u şark rüzgârları yazın şiddetli bir hararet, kışın yağmur yapar bu rüzgâr denizin cenub-u şarkisinde bilhassa devamlı eser.

Sahilin muhtelif yerlerinde güzel havalarda rüzgâr istikametinin tebeddülü suret-i umumiyede güneşin hareketine tabidir.

Karadenizde fırtına olduğu zaman işaret istasyonları (liman ve demir mahallerine müracaat) işaret verirler.

Sis işaretleri istasyonlardan aynı suretle verilir. İstasyonlardan verilen işaretler aynı sistemdedir.

Müteaddit büyük nehirler Karadenize akdığı için bu denizin ceryanları pek mühimdir. Bilhassa ilkbaharda Tuna, Dinyester, Buğ ve Dinyeper nehirlerinin getirdiği azim sular cenuba doğru bir ceryan hâsıl ederler.

Kerç Boğazı'ndan gelen ve Don vesair Azak Denizine dökülen daha birçok nehirlerden hâsıl olan kuvvetli bir ceryan Kırım şıbh-i ceziyesinin sahili boyunca cenub-u garb istikametinde akar. Ve Herson burnu civarında birçok istikametlere ayrılır. Bir kol şimale doğru sahil boyunca devam eder. Tarkan burnu civarında garba döner. Yukarıda zikr edilen [10] cenub ceryanı ile birleşir ve her ikisi şimdi saatte bir mil sür'at-i vasatiyye ile Karadeniz boğazına doğru ceryan eder orada kısmen boğazdan geçerek cenuba gider. Kısmen de Anadolu şimal sahili boyunca gider ve şarka doğru ilerlerken denize dökülen nehirler ile kesb-i kuvvet ederek Kerç Boğazına kadar sahili takib eder ve oradan tekrar daire teşkiline başlar.

Hüküm ferma olan rüzgârlar ceryanların istikamet ve kuvveti üzerine ziyadesiyle tesir eder.

Demir Mahalleri ve Limanlar: İyi liman ve demir mahalli olarak Odessa, Herson, Tendra Koyu, Sivastopol, Balaflova, Teodozia, Novorossiye ve Batum zikr edilebilir. Tafsilat sırasında zikr edilen diğer yerler yalnız tali ve mecburi zamanlar için nazarı dikkate alınabilir. Zira bunlar ancak bazı ahvalde denize karşı bir melce' olabilirler.

Muvâsalat-i Bahriye: Rus sahilinde muvasalat-ı bahriye pek çoktur. Azak Denizi sahilinin zengin mntıkaları ile Avrupadan Novorossiye, Poti, Batum üzerinden Asya'ya giden tarik-i ticaret senede binlerce geminin Karadeniz'in bu kısmını ziyaret etmesine vesile teşkil eder. Bu hat muvasala üzerinde suret-i umumiyede en çok İngiliz bayrağına tesadüf edilir. Karadeniz de muntazaman posta vapurları işleten kumpanyalar arasında zikre şayan olanlar: Rusya Karadeniz

Buharlı Seyri Sefain Şirketi,⁴² Avusturya Loyd vapurları⁴³ ve Fransız Mesajeri Maritim⁴⁴ kumpanyasıdır.[11]

2. 1. 3. Mevâdd-ı Askeriye

2. 1. 3. 1. Mevad-ı Umumiye

(bahriye taksimatına müracaat saife 8)

Sahilin vakti hazırda tarassudu ve harbde müdaafası için müessesat-ı atıye vücuda getirilmiştir:

A- İngilizlerin Dockyard Officials* dedikleri tersane (zabitani) me'murini kolu ki bahriyenin ya hizmeti fi'liyye-i bahriyeye artık yaramayan ve yahut müddet-i hedmetini bitiren birçok zabıt ve küçük zabitlerden müteşekkil kuvvetli bir kadrodur.

---

⁴² Rusyanın en büyük taşıma şirketlerinden biri olan Rusya Karadeniz Seyri Sefain Şirketi 1856 yılında kurulmuştur. Hem Osmanlı suları, Karadeniz ve Akdeniz'de ticaret yapmalarında hemde Avrupa ülkeleri ile rekabet edebilecek seviyeye ulaşmalarında önemli rol oynar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mesut Karakulak, *Rus Vapur ve Ticaret Kumpanyası (ROPİT) ve Osmanlı Rus Ticari İlişkileri (1856-1914)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2017.

⁴³ XIX yüzyıl ilk birkaç yılı içerisinde İngiltere, Fransa ve birkaç küçük devlet Karadeniz'de ticaret yapma hakkı elde ettiler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal beydilli, 'karadeniz'in kapalılığı karşısında Avrupa küçük devletleri ve miri ticaret teşebbüsü' Belleten, Ankara 1991, C.LV, s. 692. Bunlardan biri hiç şüphesiz Osmanlı Devleti'nde yabancı posta şubesi açan ilk devlet Avusturya Lloyd kumpanyasıdır. Bu vapurların posta nakliyesindeki mevkiileri diğer şirketlerden çok yüksek ve posta memurları hizmetleri de başka kimseyle kıyas edilemez durumdadır. Bkz. İbnü'z-Ziya Ahmed Reşid, 'Memeleketimizde Ecnebi Postahaneleri', (Çev.: Belkıs Konan), İstişare dergisi, 1324, S. 16. Ayrıca Osmanlı limanlarında en etkili olan vapur kumpanyası Avusturya Lloyd şirketi idi. Şirket, Karadeniz ve Akdeniz hattının yanında Tuna yoluyla İstanbul'a kadar uzattığı seferleriyle hızla büyümüş ve büyük bir ticaret filosu kurmuştu. Bkz. İlhan Ekinci, "Osmanlı'da Yabancı Vapur Kumpanyaları ve İmajları Hakkında", *Kebikeç*, S:21, 2006. s.80. Ayrıca İstanbul-Karadeniz limanları arasında Lloyd kumpanyasından başka Osmanlı bandıralı 2 gemi bulunmasına rağmen Lloyd kumpanyası daha ön plandadır. Bkz. İdris Bostan, "*İzn-i Sefine Defterleri ve Karadeniz'de Rusya ile Ticaret Yapan Devlet-i Aliyye Tüccarları 1780-1846*", Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği, Kitap yayınevi, İstanbul, 2008, s. 326. Lloyd Karadeniz'deki faaliyetlerinde ilk olarak İngiltere ardından Mesajeri Maritim kumpanyası ve Rus kumpanyasıyla karşılaştı. Sadece Karadenizde sınırlı kalmayan Loyd, Akdeniz nakliyesinde de en büyük rakip olarak Fransız Mesajeri Kumpanyasını görüyordu. Bkz. M. Emre Kılıçaslan, Avusturya Lloyd Vapur Kumpanyasının Osmanlı iskelesindeki faaliyetleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2013, s. 63,136.

⁴⁴ 1871 yılında oluşturuldu. Başlangıçta sadece posta nakliyesi için kurulan Fransız Deniz Posta Servisi, Lloyd ve İngilizlerin hem posta hem de ticaretle uğraşmalarının karşısında duramayıp yerini Mesajeri Maritim kumpanyasına bıraktı. Zamanla posta seferlerini düzenli olarak yapmaya başladı. Sivastopol ve darsaadet arasında haftada bir gün işleyen Mesajeri Maritim kumpanyası 1855'de Doğu Akdeniz sahil kuşağından İstanbul'a, Osmanlı Karadeniz'inde aşağı Tuna nehrine kadar küçük büyük önemli önemsiz tüm Osmanlı limanlarına uğrar duruma geldi. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Uygun, 'Mesajeri Maritim kumpanyası ve Osmanlı devletinde Fransız sömürgeciliği (1851-1914)' Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2013, s. 203,247-48.

* Tersane yetkilileri.

B- Gemi ikmal taifeleri; bunlardan üçü suret-i daimede sahilin müdafaasına ve fener kaleleri ve deniz işaretleri hizmetine tahsis olunmuştur.

C- Deniz gümrük filocuğu bahriye nezaretine tabii, hazırda maliye nezaretine merbut olarak kaçakçılığın menine ve fener kuleleriyle işaret mahallerinde hizmetin suret-i muntazamada ceryan-ı teftişe ve tehlike zamanında gemilerin tahliyesine çalışır.

Bu filocuğun gemileri harb zamanında torpiller (lağmlar) ile techiz olunarak torpedo filosunun bir kısmını teşkil eder. İş bu gemilerin mürettebatı bahriye nezareti tarafından 2-3 sene müddetle me'mur edilir.

D- Lağm ve torpil bölüğü Ruslar torpile büyük bir itimat bağlarlar ve hüsn-ü isti'maline pek ziyade iğtina ederler.

Torpil hizmeti mülazım-ı sani ve evvel rütbesindeki bahriye zabıtını ve aynı rütbedeki bahriye topçu zabıtını için ve hizmet-i fenniyye hususunda bahriye mühendisleri için açıktır. Bu şube-i hizmetin efradı nikolayf daki lağmı mektebinde yetiştirilir. Acemi talimini ikmal eden genç gemiciler ile makinistler bu mektebe kabul olunur. [12]

İş bu lağm tahsiline tefrik edilecek efradın okuma yazma ve hesap bilmeleri şarttır.

Tağlim gören efrad torpil bölüklerine ilhak edilir.

Rusyada umumiyetle sekiz torpil bölüğü vardır. Bunların dördü Baltık denizinde birer bölükte Odessa, Sivastopol, Oçagov ve Kerç'dedirler. Bu bölüklerin diğer sahil mevakı'nde müfrezeleri vardır.

Bir torpil bölüğünün harb mevcudu 11 zabıt ile 165 neferden ibaret olacaktır.

Yazın büyük talimler yapılır ve bunlarda bilcümle kanalların Tarak-ı Nehriyenin ve deniz istihkâmatının hücum ve müdafaaları gösterilir. Bütün müfrezeler bu talimlere iştirak ederler.

E- Kılavuz gümrük kolu: askerleri bir sene hizmet etmiş ve bakiye-i hizmetini bu kol dâhilinde imrar etmek isteyen efraddandır.

Sahil tarassud kolu; bazı sahil noktalarında teşkil edilmiş sahili askerce müdafaaya ve kaçakçılığının menine me'murdur. İş bu kol askeri rütbesini haiz kılavuz başının tahtı kumandasındadır.

Kafkasya filocuğu; bu filo karadeniz şark sahilinde muvasalatı te'min eder. Bunun asıl merkezi sohumdur filocuğun senede muayyen muhassasatı ve vardır ve bahriye nezaretine tabidir. 1887de bu filocuğun kuvveti 112 neferdir. [13]

2. 1. 3. 2. Müdafî'in Vesait-i Müdafası

2. 1. 3. 2. 1. İstihkâmat ve Limanlar

Tablo 1: Mütâlaât.

İSİM	MÜTÂLAÂT
ODESSA	Açık limanlar: karadenizin menbai' en zengin bir şehridir.
OÇAGOV	İkinci sınıftan bir sahil istihkâmıdır.
NİKOLAYEF	Müstahkemdir. Oçagov burasını himaye eder.
SİVASTOPOL	Birinci sınıftan bir sahil istihkâmıdır. Denize ve karaya karşı kuvvetli müstahkemdir.
KERÇ	İkinci sınıftan bir sahil istihkâmıdır. Denize ve karaya karşı kuvvetli müstahkemdir.
POTİ	Gayri müstahkem bir sanai limanıdır.
BATUM	İkinci sınıftan bir sahil istihkâmıdır. Denize ve karaya karşı kuvvetli müstahkemdir.

İleride gelecek tafsilat işbu cetveldeki mevaki hakkında mağlum olan erkamı bildirilecektir.

Kal'a topçu efradının mevaki müstahkemeye suret-i tevzi'i hakkında Avusturya ve Macaristan fenni ve idare-i askeriye komitesinin 1893de altıncı defterde neşrettiği ma'lumat bir vech-i atidir.

Tablo 2: Müstahkem mevkiler.

Mevki-i müstahkem	Piyade alayı beş taburlu	Kal'a topçusu taburlar 4er bölüklü	Kal'a topçusu taburlar üçer bölüklü	Kal'a istihkâm bölüğü	Kal'a torpil bölüğü	Kal'a posta güvercin istasyonu	Mecmuu kuvve-i harbiye zabitan ve me'murin dâhil	MUTALA'AT
Sivastopol	1	2	0	2	1	1	8321	MÜSTESNA
Kerç	1	2	0	1/2	1	0	7822	OLARAK 5
Oçagov	1	1	(0)	1/2	1	0	6817	BÖLÜKLÜ
Poti-Batum	1	0	2	0	1	0	7028	

[14]

Cetveldeki kıta'at ve kuvvetler sırf kale topçusu mevcudunu gösterir. Tabi harbde seygar ordudan veya ihtiyatdan veyahut milis teşkilatı ilavesiyle takviye kıtaati gelecek o zaman kuvvetler başka olacaktır.

Deniz Lağmları ve Torpiller

2. 1. 3. 2. 2.Torpiller

Gemilerden endaht edilmek üzere belli başlı isti'mal olunan torpiller ve itihat torpilidir. Nikolayefde bir torpil fabrikası balık şeklinde ve uzun torpiller ile beraber deniz lağmları da yapmaktadır.

Ufarak gemilerde bir nev' daha balık şeklinde torpiller bulunur bu türlü torpillerin ne işletme makinesi ne de amik nazmi mevcud, yalnız tazyik edilmiş

hava vasıtasıyla büyük bir tazyik altında atılır ve güya ufak mesafelerde (takriben 100) pek ala işlerdir.

Deniz Lağmları (Torpil): Bılcümle tarik-i nehriyyeyi, kanalları, müstahkem, mevak' hal-i harbde sedd etmek için mühim miktarda lağm edevatı mevcuttur. Bununla beraber idaredeki yolsuzluklardan dolayı işbu mevadın harbde ekseriye bir işe yaramayacağı zan ve tahminide kabil-i kabuldür.

En ziyade makbul olan lağm sistemi istivane şeklindeki elektrikli temas lağmıdır (herts sistemi Typ hertz) istivanenin bir kısmı 18 (pos) amikinde 24 pos nısf kutrında madde-i inficariyeyi ihtiva eder ikinci kısmı ise cism sac olarak hizmet eder ve aynı zamanda elektrik madde-i iş'aliyeyi ihtiva eder.[15]

Bu cins lağmlardan ma'ada Piyetrovski sisteminde otomatik lağmlarda vardır. Bunlar yalnız temas lağmlarıdır ve 4008-55 kilogram mevad-ı inficariyeyi ihtiva eder bunlardan maada mahrut şeklinde Sleoman (Süleyman) lağmları ile 200 kilogram pamuk barutunu havi tarassud lağmlarıda vardır.

Rivayete nazaran her gemi her torpido gemisi gemi lağmları ile (makinelı temas lağmları) ve tam suratle giderken hamil olduğu bılcümle lağmları birkaç dakikanın içinde tehlikesizce denize ilga edebilecek vesait ile mücehhez olacaktır.

2. 1. 3. 2. 3. Seyyar Vesait Müdafaa

Askerlik umumidir. Orduda -kazaklar müstesna olarak- 22 senedir hizmet 20 yaşının ikmalinde başlar nizamiye 4-3 ihtiyat 14-15 sene 4 senede mustahfazdır.

İhtiyat efradı kâfi gelmediği zaman mustahfazın ile kademesinde ikmal olunur. Seyyar ordu kolordulara bunlarda fırkalara taksim olunmuşdur. Yedinci kolardunun merkezi Sivastopol sekizinci kolordunun merkezi Odessadır.

Gayrı muntazam kıt'at kazak ordusuyla Woisskos yabancılardan teşkil edilen kıt'attan ibarettir.

Don ordusunun kuvveti esnan dâhilindeki asker ile mustahfazlardan Woissko opoltschenie ibarettir. Esnan dâhilindekiler hazır ve seferde hizmet-i mükellefiye ifa ederler mustahfazlar ise yalnız zaman harbde çağırılır. Kazaklar hizmet-i mükellefiye kendi teçhizatları ve kendi atlarıyla ifa ederler

Rusyanın bahr-i siyah sahilindeki garnizonlar hakkında tafsilata müracaat[16]

Filo: Gönüllü donanmasının vapurları kıt'at nakline keşif ve tecessüs hedimatına ve tüccar gemilerini tevkif ve zabt etmek üzere muavin harb gemileri olarak istihdama pek elverişlidir.

Bu vapurlar vakt-i hazırda müsallah sefer olur olmaz sur'atle teslih ve techiz edilebilmek için tertibat-ı lazımleri vardır. Mürettebat-ı bahriye efradından ve nizamiyenin me'zun bahriye zabitanındandır.

Kumpanya icabı halinde 20,000 neferi sevke muktedirdir.

Aynı suretle mürettebatı bahriye nezareti tarafından verilen Rus Ticaret ve Seyr-i sefa'in Kumpanyasının vapurları teslihat için ihzar edilmiş ise de bunların seri seyirli olanları hedemat-ı muavene-i harbiyede istihdam olunacağı ağırlık ihtimaldir.

Rus nakliyat kumpanyasının vapurları makasid-i harbiyeye az hizmet edebilirler.

Prens Gagarin vapurları aşağı tunada işler ve bu nehir üzerinde makasid-ı harbiyeye uğruna istihdam edilebilirler.

Bütün bu kumpanyaların vapurları üzerinde takriben 35,000 ile 40.000 nefer sevk edilebilir.

3 taarruz müstakil bir harekât-ı bahriyedir.

Rus sevhiline karşı bir harekât-ı bahriye ancak Rus filosuna ziyade faik bir kuvvet tedarik etmekle mümkündür. Büyük bir harb limanı olan Sivastopol hemen hemen gayri kabil-i zaptıdır. Bu kal'aya hücum ve taarruz ancak fevkalade kuvayı beriyye ve bahriye ile kabildir. Diğer cephesinin bombardımanı lağmların (torpillerin) [17] mevcudiyetinden ve ağır sahil bataryalarından dolayı mütearız için kolay değildir. Kal'anın abluka edilmesi dahi pek mühim kuvvetler ile icra edilmiş olsa bile daima muvaffakiyetle devam edemez.

Oçagov'un ablukası hakkında dahi aynı mütalaat variddir.

Bu teşebbüs-ü bahriye için en müsaid hedef zengin olan Odessa üzerine bir taarruzdur. Zira bunun müdafası güç olduğu gibi bonbardıman tehdidi ile tarh-ı tekâlif dahi mümkündür.

Batum'un bonbardımanı orada kuvvetli tabyalar mevcut olmasına rağmen kabil-i icra telakki olunabilir. Bu mevkiin bombardıman edilmesi derununda gayet ziyade miktarda petrol bulunması sebebiyle ihtimal şehrin bütün bütün tahribini dahi intaç edebilir.

Menâbi': Rus sevhiline mülâsık mıntıkaları ağnam, hububat, kömür ve petrolce pek zengin olduğundan buralarda kuvay-i mühimme-i askeriyenin iaşesi ve gemilere mahrukata tedariki her zaman mümkündür.

Odessa, Oçagov, Nikolayef, Sivastopol ve Batum da büyük zahire anbarları mevcut olduğu gibi fazla olarak zengin olan dâhilden de sühuletle nakliyat mümkündür.

Her yerde kabil-i tedarik olan don kömürünün, cinsi iyi ve mahrukata makamında mükemmel surette kabil-i isti'maldir menabi fenniyye. Sivastopol ve Nikolayef gibi büyük şehirlerde kışın münhasıran Sivastopolda bulunur. Kerç ve Odessa'daki müessesat hususunda[18]

Bu ma'susatın en işlek ve en ziyade iş görebilenleri suret-i umumiyyede hususi adamların elinde ise de bahriyenin bunlar üzerinde nüfuzu o kadar büyüktür ki müessesata her zaman harb müessesatı nazarıyla bakılabilir.

Karadenizin şark sahilinde iş görebilir deniz müessesatının fikdani pek ziyade mahsusdur.[19]

2. 2. TAFSİLÂT BİRİNCİ SAHİL MINTIKASI

2. 2. 1. Hududdan Odessa'ya Kadar⁴⁵

Askeri: İstihkamet yoktur yalnız Akkermada eski bir Türk bataryasının bakayası vardır. Ma'mafih son zamanlarda Akkermada 2 batarya inşa edilmiştir. Bu hususda tafsilat mefkuddur. Akkerman garnizonu 600-800 neferdir. Benderden ve Kiszeniew mevcut turuk muvasala vasıtasıyla seriyyan kıt'at celbi kabildir.

⁴⁵ 2208, 2231 numaralı İngiliz bahriye haritalarıyla sahil tafsilatı arşivlerinde mahfuz harb haritasına müracaat.

Bender 60000 nefer alacak müstahkem bir ordugâhtır ve depo mevki'dir. İki aded şimendüfer istasyonu Odessaya şimendüfer hattı mevcut Kiszeniew de ve civarında büyücek ordu aksami için kışlaklar vardır.

Bahrî sahilin bu mıntikasını gösteren bahriye haritaları şayan-ı i'timad değildir. Düz olan bu sahil mıntikasında cihet ta'yini Fontana burnuna kadar müşküldür. En göze çarpan yegâne noktalar Akkerman kasabası karşısında Dinyester gölü sahilindeki Otorak tepesi ile dik ve kesik Fontana burnu(40 metre irtifa'nda) bir de burnun bir mil bahri [20]

Cenub-i garbiyesindeki bir tulumba fabrikasının yüksek bacasıdır. Fontane burnundan Odessaya kadar sahil boyunca müteaddit evler ve yel değirmenleri vardır.

Fenerler: fenerler cedveline müracaat.

Tahlisiyye istasyonları: Carigrad⁴⁶ mansıbında.

Sahil ve arazi: Rusya garb hududundan Odessaya kadar sahil, arkasında vaki kurak arazi büyük tuzluklar ve bunlara mansıp olan birçok ufak dereler ile birlikte münhattır. Dinyester nehrinin mansıp olduğu girinti bu havalide mühim olan yegâne koydur. Bu girinti Dinyester gölü vasıtasıyla teşekkül eder. Ve Carigrad ve Oçagov mansıbları vasıtasıyla açık deniz ile ittisal eder. İki medhal arasındaki atacak iki balıkçı kulubesi ile gümrük kulubesinden anlaşılır. Oçagov mansıbı yalnız 009 metre amikinde olduğundan ancak düz kayıklar için kabil-i istifadedir. 300 metre arzındaki Çarigrad mansıbının amiki bazen 300,306 metreyi bulur isede hükm ferman olan rüzgârlardan fevkalade müteessir olur. Deniz, şimalı-i şarki ile cenub-u garbı istikametlerinden dalgalı olduğu zamanlar işbu mansıbdaki açık sular pek sarıh olarak tefrik olunabilir.

Sular yükseldiği zaman bhusus bu hal karların eridiği zamana tesadüf ederse su seviye-i adîyesinden ekseri 1,5 metre yükselir. O zaman medhalin bütün civar arazisi su altında kalır. Medhal ile bunun şarkında bulunan su tesviyesi altındaki yüksek zemin dubalar ile işaret edilmiştir. Bundan ma'ada medhal istikamet ateşleriyle güverteden icra edilecek sondaj ameliyatı ile sisli havalarda da sis çarklarıyla tayin edilir.

---

⁴⁶ İstanbul.

Şimal-i garbiyeden cenub-ı şarkiye doğru 21 mil bahri kadar bir tule malik olan gölün en geniş yerinde altı mil bahri arz ittisal olan [21] 207 metreye kadarda amik vardır. Sahil heman umumiyetle kumlanmağa ma'ruzdur.

Göl kanun-i evvelden marta kadar donar. En çok cenub-i garbi istikametine giden ceryan kar eridiği vakit ve devamlı ve şiddetli yağmur zamanlarında 2 mil bahriye kadar gider. Başka zamanlarda gayri mahsus gibidir. Gölün garb sahili düzdür. Zemininin kısmı azami kumluk ve bataklıktır. Sahil şimal-i garbiyye doğru hafif arızalı olur arazi burada mevrudur, mamafih Dinyester nehrine doğru arazi tekrar düz ve çıplak olmağa başlar. Nehrin mansıb olduğu yerde arazi kumlu, çamurlu ve bataklıktır. Gölün şimal-i şarki sahili sarpdır ve şarka doğru hep aynı şekilde kurak bir yaylayı ihata eder.

Demir mahalleri ve limanlar. Bu sahil imtidadınca büyücek gemilere melce' olacak ne demir mahalli ne de liman mevcuddur. Küçük gemiler ve torpidolar Dinyester gölünde bir melce' bulabilirler.

Akkerman limanı (bir numaralı krokiye müracat) bu limanın sahil setleri pek kumlanmıştır. Gemilerin yanaşmasına müsaide değildir. Setlerden biri deniz tarafına doğru bir mauna ile uzatılmış ve halatlar ile teçhiz edilmiştir ki bu suretle ufak gemiler ve ikinci sınıftan torpidolar baş taraflarıyla buraya yanaşabilirler. Civarında bulunan buharlı bir hızar bu yanaşma mahalli (iskele) için iyi bir işarettir. Ondan tanılır. Eski tabyanın yakınındaki kayık limanı torpidolar için pek sığdır. Ovidiopol da geniş sahil setleri vardır bunların baş taraflarında su derinliği takriben 108 metreye bağlı olduğu için torpidolar ihtiyatlı manevra yaptıkları takdirde baş taraftan yanaşabilirler. Bilcümle yanaşma mahalleri kumlanmaya maruzdur ve binaenaleyh vakit vakit taranmaya muhtaçtır.

Gölün içinde en iyi demir mahalleri esen rüzgârların istikametine göre her iki sahilin dik kısımlarının hemen altındadır. Zemin çamurlu, sahile [22] yakın kumlu ve çakılıdır. Tehlikeli olan cenub-i garbi rüzgârları zamanında medhaldeki adanın rüzgârdan mahfuz yerlerinde melce' bulunur.

Rüzgâr ve ceryan. Kışın alelade cenub-ı şarkiden cenub-ı garbiye kadar olan rüzgârlar, fırtına yaparak eser. Yazın şimal rüzgârları ziyadedir ve bunlar estiği zaman derin sulara ihtiyaç görülür.

Dinyester ve Buğ nehirlerinin husule getirdiği bir cerayan alelade cenub-i garbi istikametini takıb eder. Lakin esen rüzgârdan pek ziyade müteessir olur.

Mevâki': Akkerman, posta ve telgraf merkezi bir kasaba, köy halinde. Denizden 30-40 metre mürtefi' , düz, çamur ve toz yapmaya müstaid bir arazi üzerinde çok dağınık ve uzun, evler zemin katlı, kar-gir veya ahşap, bazı mebani-i umumiyesi 200 yataklı bir hastaneye, 1000 nefer için kışla ve barakaları kar-gir fabrikalar, 10-12 metre arzında yolları vardır. Bu yolların gerçi yaya kaldırımları varsa da ihmalden bozulmuştur.

Tenviratı petrol ile dir. Yazın kurak zamanda içme suyu gölden(nehrin mansıbı yakınından) başka zamanlarda mevcut çeşmelerden alınır.

2 aded buharlı değirmen buharlı hızar ve müteaddit hububat mağazaları mevcuttur.

Ovidipol mevkiinde evler, ekseri ahşaptan ve zemin katlıdır. Yollar kaldırımsız, yağmurlu zamanlarda hemen gayr-ı kabil-i mürurdur. Odessa ile bir posta caddesi ile merbut olması kendisine bir ehemmiyet verir. Eski istihkâmat terk edilmiş, depolar gayr-i kabil-i istifade bir halde. Toprak siperler fena.

İTTİSÂLÂT: Şemendüfer yoktur.

Yollar: Akkerman dan Novarossiskaya [23] (Nikolayefe) ya giden cadde 3104 kilometre tulünde posta caddesidir. (arabaların müruruna müsaid) bundan ma'ada bir taraftan Tuna mansıblarına bir taraftan bendere şubeler gider. Arzı 20-30 metre pekiyi bir halde değil. Bazı yerlerde yan hendekleri mevcut.

Akkerman dan 4 kilometre ötede caddeden ayrılan bir yol göl sahilini ta'kiben şimal-i garbiye gider ve gölün şimal-i garbi köşesinde 2 mevazi yola ayrılır şimale giden yol Dinyester nehri bataklığının cenub hududunu takiben bendere gider. Cenuba ayrılan yol ise Koşanide Bendere giden cadde ile birleşir.

Bütün bu caddeler senenin kuru mevsiminde ordu arabalarının hareketine müsaidir.

Akkerman dan ve Chaba Vahaba'dan Tuna'ya doğru 15 metre arzında eski bir posta caddesi ayrılır. Fakat bu cadde ordunun yalnız hafif arabalarının hareketine müsaidir. Akkerman ile Chaba arasında bunun gibi bir yol vardır.

Akkerman ile Ovidiopol arasındaki deniz yolu vasıtasıyla Odessa posta caddesine çıkılır. Caddeye kadar yolun tülü 43,09 kilometre, kuru mevsimlerde ordunun arabaları geçebilirler.

Gölün şark sahilini takiben Ovidiopol'dan Mayak Mayaka giden araba yolu ordunun ancak hafif arabalarına müsaidir. Mayaktan öteye nehrin taşmasından hâsıl olan bataklıkın şimal hududunu takiben harekete devam etmek bu arabalar için ancak devamlı bir kuru mevsimde mümkündür. Mayaktan Odessaya bir şose ve bunun şimalinde dağ yolu vardır. Lakin ekseriye bunun izini bulmak mümkün değildir. [24]

Telgraf: Akkerman ile Odessa arasında telgraf hattı vardır.

Muvasalat-ı bahriye: Akkerman ile Odessa arasında düz inşa edilmiş, takriben 250 ton yük taşıyabilir, gemiler işler. Bunların kabiliyet-i naklieleri 400 nefer alabilecel ve 600-800 neferi de arkasında maunalar içinde çekebilecek kadardır. Akkerman ile Ovidiopol arasında sığ giden çarhlı romörkörler vardır. Bunların kabiliyet nakliyesi arkalarında çektikleri mauneler ile birlikte her bir seferde 500-600 neferdir. Akkerman'dan Mayaka 1-2 metre kısım meftusa malik nehir vapurları işler oradan Lemberg- Çernoviç şimendüfer hattına yakın olan halicz kadar 10-60 ton taşıyabilen mauneler vardır. Arkadan çarhlı bir vapur bu kısım için tahsis edilmiş imiş. Kışın göl donduğu zaman münakalat oralarda isti'mal olunan yerli arabalar ile ve buz üzerinden ceryan eder.

Sular: Sahilin bu kısmında yegâne mühim nehir aynı namdaki göle mansıb olan Dinyester Nehri'dir. Arzı 128-225 mansıb tarafında takriben 200 metredir. Amîki Benderin yukarı taraflarında 2,2 -4,4 metre birçok yerlerinde geçit verir. Benderin aşağı taraflarında ise amîki 1,58 ton aşağı inmez. Sur'atı 0,4- 0,9 metre. Tirastopoldan aşağıda nehir mansıbına doğru ayrılırken sürat azalır. Kurak zemini ekseriye küçük çakıl taşları Tirastopolun alt tarafında çamur ve kumdur. Sahil Bendere kadar topraktır. Kolayca toz haline gelebilir. Tirastopolun aşağılarındaki sazlı bataklıklarda ise pek münhatt ve ekseriye gayr-i kabil-i mürurdur. Şubat, mart ve haziranda sular muntazaman yükselir. (1,8- 3,4 metre) alalade nehir kanuni evvel evasıtında (8 derece de umurda)donar. Soğuk şiddetli ve devamlı olacak olursa buz tabakası[25] ağır arabalarında müruruna müsaade olur. Şubat ile

mart arasında karların birden bire gitmesi hemen daime bütün ahşab köprüleri harab eder.

Nehrin mansıb tarafı Tirastapol cenubunda 7-8 kilometre arzına kadar tevsi eder. Yan kolları ile yarılr. Müteaddid göller teşkil eder. Kısmen alçak ağaçlıklar ile mestur ve bataklıktır.

Mevcut mauneler 600-900 bunların tulû 15-16 metre arzları 8 metre taşıyabildikleri ağırlık 60 metre tondur. Bunlar en çok hububat-ı ceryan istikametinde taşırlar. Mayak mevkiinin şimalinde 2 cenubunda da 1 aded sal vardır ki 60 nefer veya iki yerli araba alır. Tirastapol ve Bendere de bu gibi salları vardır.

Mansıbdaki seddin derinliği her zaman buzlar çözülnce değişir. Girilebilen medhalin amiki 107 metreyi nadiren tecavüz eder. Mamafih her buz eridiği zaman bu derinlik ve tedler ile irae edilirse de bunları ekseriye su alır götürür. Seddin etrafı tenvir edilmemiş olduğundan elde pek doğru malumat olmadan seddi gece geçmek mümkün değildir. Yerlilerde böyle bir geçit hareketine ancak mehtap gecelerinde ve sakin denizlerde teşebbüs ederler. Gemilerin gece beytuted etmesi için sol sahilde mansıbın pek yakınında kayık ve maunalara mahsus bir liman inşa edilmiş imiş.

Menabi. Akkerman ve Ovidiopolda hububat, un, ağnam, birazda makinelerin işletilmesine mahsus edevat ve kömür bulunur. [26]

Tablo 3: Torpido, Botlar İçin Zeyl

Demir mahalli	Dinyester-Göl
Ta'mirat mahalli	-----
Karaya oturtacak mahal	Kumlu sahil kenarları her yerde vardır. Ma'mafih deniz rüzgârları esdiği zaman gelen dalgalara karşı muhafazasızdır.
Erzak	Akkermada (vasat miktarda)
Su	Akkermada (az) Dinyester-mansıb cihetinde
Makinelerin işletilmesine mahsus edevat, demirhane	-----
Telgraf	Akkermada
Tabib	Akkermada

2. 3. İKİNCİ SAHİL MINTIKASI

2. 3. 1. Odessa

2. 3. 1. 1. Fontana Burnundan Dembrovski Ucuna Kadar⁴⁷

Askeri: Odessa⁴⁸ elyevm açık bir şehirdir. Fakat muhtelif rivayata nazaran harb halinde şehrin müdafaası için orada 180 top ile pek çok miktarda deniz lağmları mevcuttur. [27]

Eski surun bir kıymeti yoktur ve hedm edilendedir.

Harburg kararına hanesinin 108 kilometre cenubunda Langaron varoşunda ve arasında denize doğru kayalık bayırda çift bir batarya vardır. Bunlar her ne

⁴⁷ 2232,2206 numaralı İngiliz bahriye haritalarıyla sevahil tafsilatı arşivlerindeki 5/A numaralı ilaveye ve harb haritasına bakıla

⁴⁸ Karadeniz kıyılarındaki birçok liman şehri hâkimiyeti altına alan Rusya, aynı zamanda buralarda yeni limanlar inşa etmekten geri kalmadı. Bu limanlardan birisi de Hocabey yakınlarında kurulan Odessa limanıydı. Bkz. Murat Özkan, 87/5 numaralı Rusya Ahkâm Defterinin Transkrpsiyon ve İncelenmesi (s.1-95), Ordu Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu 2012, s.28. Ayrıca Odessa birçok aksaklığa rağmen Rusya'nın en hızlı büyüyen şehri olarak önemli bir Doğu Akdeniz ticaret merkezi olma yolundadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mesut Karakulak, "Hocabey'den Odessa'ya Bir Limanın Gelişimi", OÜSBAD Temmuz 2015, s.297.

kadar mücehhez ve müsallah değisede harb halinde pek az bir zaman zarfında kabil-i müdafaa bir hale vaz' edilebilecek suretde muhafaza edilmektedir.

Bu batarya toprakdandır. Ve sudan 40-50 metre mürtefi'dir sahilten takriben 200 metre uzak 300-350 metre uzunluğunda 60-75 metre amîkinde 10-16 aded ağır çaplı top mahali vardır. Cephe istikameti Şark ve Şimal-i Şarkiyedir. Batarya liman medhalini nakıs bir surette ateş altına alabilir önündeki sarp bayırdan dolayı deniz cihetinden gayr-i kabil-i hücumdur kara cihetinden zabtı mümkündür.

Denizden bakıldığına nazaran sağdaki bataryanın sağ taraf kısmının duvarla iksa edilmiş ittisal hendekleri vardır. Sol taraf kısmının ittisal hendekleri sade zeminde derin kazılmıŐtır. Mazgallar 1885 senesinde henüz açılmamıŐtı medhal yokdu. Hendeğin üzerine henüz köprü kurulmamıŐtı. Cebhane yuvaları yontulu taşdan bir metre mik'abi cesametinde ikişer toplu her bir top mahali için bir yuva.

Soldaki batarya sağdaki bataryanın sol taraf kısmı gibidir. Yalnız burada top mevzi'leri daha büyük ve iki platform üzerinde dardır, topludur. Cephanelikler cenahda sağdaki bataryanın ittisaldir.

Bir tramvay hattı bu çift bataryanın sağ cenahı yakınından geçer. 1885 de bundan ma'ada daha iki aded çift bataryanın inşası taht-ı karara alınmış ise de anlaşılan Şimdiye kadar başka istihkâmlar te'sisi fikrinden feragat olunmuş ve sade medhali suhuletle kapayan torpiller vasıtasıyla usul-ü müdafaa nazarı dikkate [28] alınmıştır. İstihkâmların bâlâde te'sil edilen haline nazaran denize vaz' edilecek lağmların karadan muvaffakiyetle müdafaası mümkün olamayacaktır. Odessanın deniz cephesinin müesser bir müdafaası gayri kabil olduğundan onun bir hücum-ü cebri veya baskın gibi serî ve ani bir harekete karşı te'mini ile iktifa edilecek ve yahut Şehrin açık bir Şehri olduğu ila olunarak deniz cebhesi bütün bütün terk edilecektir. Yeniden bataryalar inşa olunduğuna dair 1910 senesine kadar hiçbir ma'lumat mürur etmemiŐtir.

Aleksandır Parkı civarında bir cebhane deposu olduğu gibi Odessanın (20) kilometre cenubunda Fontana kolonisi ile Losendorf-Lnstdorf arasında daimi bir kıt'at ordugâhı mevcuddur. 1904 de te'sis olunan Odessa deniz taburu bir fenni bir de kürekçi bölüğünden mürekkibdir. Bu taburun teŐkilinden maksat kıt'atin

denizden sevkinde muavenet etmek ve başka kıt'at askerini bu maksat için yetiştirmektir. Taburun kuvveti karargâh ile (13 nefer) 272 neferdir. Bunların 228i tüfekte müsallah. Odessade bundan ma'ada bir bahriye genç Zadigan Mektebi vardır.

Odessanın sair garnizonu 1910da şu kıt'atdan mürekkeb idi: 4 piyade alayı, 3 avcı, 1 kazak ve 2 istihkâm alayları.

Garnizon: iki piyade alayı, 1 don kazak alayı, 4 avcı taburu, 3 istihkâm taburu dörder toplu 2 batarya, 3 sahra telgraf parkı birde kolordu ve fırkalar karargâhları cem'an 25-30 bin nefer

Büyücek kışlalar (güya 15 aded) ve barakalar 400000 nefer alabilir. Üç askeri hastahanesi de cem'an 480 yatak istiab ider.

Yazın bu garnizon askeri şehrin haricinde büyük bir ordugâha (ihtimal Fontana burnu civarına) çıkarılır. Bu ordugâhın civarında büyük erzak depoları mevcuttur. [29]

Karaya asker ihracı en kolay Parasipi Peresipi varoşunun şimalinde icra olunabilir. İşbu yer kar-gir, tek katlı yeşil çinko tamlı hububat depoları ile iyice tanılabılır. Sahil kumlu ve sığdır. Kayıklar ve kayık cesametinde gemiler doğrudan doğruya yanaşabilirler. Arazi düzdür ve denizden ateş altına alınabilir. Suretle yayılmaya müsaidir. Oçagov ve Nikolayefe giden caddenin geçdiği Kozelefski Koselevskiynn tepeleri ile Şevakova Shevakova tepesinin işgali ve tepelerin zirvesine arabaların seyrine müsaid bir yol mevcut olduğu cihetle mezkûr bahsedilen Şevakova Shevakova tepesine haraç bataryaları te'sis büyük zahmete hacet kalmaksızın kabil-i icra eder.

Odessanın cenubunda en iyi ihraç mahalli Lustdorf koyu civarındadır. Nakliye gemileri burada sahile 300 metreye kadar takarrub edebilirler. Deniz kenarlarının ka'rı kumlu olduğundan kayıklar yanaşabilir. Civar arazi düz ve denizden güzel görünür ve ateş altına alınabilir. Koyun içinde içme suyu ve yakacak odun her zaman bulunur. Posta caddesine giden araba yolu yalnız yazın topların müruruna müsaidir. Fontana burnu ile Odessa arasındaki telgraf telleri ile suyolları ve tulumba destgahları tahribi mümkündür. Odessanın yakınına kadar yürüyüş müsaid havalarda yolların haricinde dahi mümkündür.

Fontana Burnu ile Odessa arasında yukarıda ta'rif edilen yerlerden başkasında ihraç hareketi, sahilin rasifler ile dolu olması ve yamaçların sarp bulunması hasebiyle güçdür.

İhraç hareketinin icrasında diğer müstahkem mevazı'nın ve bilhassa Bender müstahkem ordugâhın kurbıyyet nazır dikkate almak icab eder.[30]

Denizden hücum: koya şimalden dâhil olan gemiler vakt-i harbde teslih ve techiz edilmesi pek muhtemel olan çift bataryanın ateşinden masun kalır ve şehrin bir kısmı olan Peresipi varoşu ile bütün limanı ateş altına alabilirler.

Çift batarya üzerine endahat için Atideki nokat-ı nazıra dikkat etmek iktiza eder.

Vorontsvufski-Vorontovofiski seddi denizden bakarken doğru bir duvar gibi gözüktür. Bunun temdidi istikametinde eski kal'a suru denize uzanan yer ile kesb-i ittisal eder ve yaylanın kenarı üzerinde bir harab kal'ada nihayet bulur. Rü'yeti müşkil olan batarya bu kulenin takriben 50 metre solunda başlar.

Bahri cihet-i ta'yinine hedm nokat: cenubdan gelen gemiler için Fontana Burnu şakulen 40 metre irtifa'a kadar yükselir ve beyaz, müdevvir ve uzakdan görünen fener kulesinden suhuletle tefrik olunur. Bunun takriben bir mil bahri cenub-i garbisinde tulumba destgahların yüksek ve uzaktan görülen bacası vardır. Fenar kulesinin şimal-i garbisinde bir manastır vardır.

Şark, şimal-i şarkı istikametinden limana dâhil olan gemiler içinde Mala Fontana sıra tepeleri civarındaki tuğla fabrikasının yüksek bacası vardır.

Odessa fenerleri (bahri sefid fenerlere levhasına müracaat)

Sahil ve arazi: Fontana Burnu'ndan Dembrovski ucuna kadar sahil kayalık ve az adedde birkaç çukurlukdan sarf-ı nazar sahile doğru kesikdir. Dembrovski ucuyla Langeron ucu arasında Odessa koyunu teşkil eder. Bunun arkasındaki dâhil arazisi kuraktır ve hafif otlar ile mesturdur. Nehir ve dereler yazın kaideten kururlar.[31]

Sahil yamaçlarının hattı taksim miyahı birçok mevadin sukutu hasebiyle denizden 80-100 metre içeridedir. Fontana Burnu ile Odessa arasındaki sahile 2 mil bahriye kadar bil tehlike takarrub edilebilir. Daha ziyade yaklaşmak için

iskandil ameliyatına ihtiyaç vardır. Çünkü bilhassa Fontana Burnu civarında ka'r bahrin mütearri terfiatı vardır.

Buralarda pusulalar ekseriye bir inhiraf-ı miktasiye uğrar.

Körfezin cenubi garbi –şimal garbiyesi kısmında Odessa şehri bulunur. Civarındaki arazi siyah topraktır. Devamlı yağmurlarda bu toprak fevkalade yumuşar çamur olur ve parkesiz yollarda toprak mururunu tas'ib eder toprak yollar haricinden gitmesi ise gayri mümkün olur.

Odessanın bulunduğu yayla Peresipi varoşu karşısında inhitâta başlar ve takriben 1 mil bahri arzındaki ovaya bitişir ki bu ova şehri şimali garbiyede bulunan iki tuzlu gölden ayırır. Bu münhatt arazinin zemini kumluk en derin yerler bataklıktır.

Hâkim tepeler Yekşevakova tepesi (154 metre) Peresipi varoşuna ve şehrin ancak bir kısmına hâkimdir en yüksek noktada nirengi işareti var. Buraya çıkan araba yolu mezarlıktan başlar kısmen pek dar fakat iyi bir haldedir yaya kıt'at için tepeye tırmanmak kolaydır.

Liman ve Mersaler: Odessa limanı⁴⁹ sığdır ve 7,5 metreye kadar kısm meftuse malik gemiler için her rüzgâra karşı emin bir melce'teşkil eder mersadaki demir mahalli tehlikeli olan cenub ve cenubi şarki rüzgârına ma'ruzdur.

Denizde fırtına olduğu zaman rasadhane tarafından yeni dalga kıranın New Mole⁵⁰ harici nihayeti üzerindeki direğe fırtına işareti çekilir.[32]

Limanın muhtelif havzalarında 200 gemi murabba' teşkil edecek surette bağlayabilir. Eşya ve emtia' nakli için takriben 80 aded kısmen ahsabdan kısmen demirden ma'mul 102: 2 metre kısm-ı maftusa malik ve kapalı nehir şolepeleri en yakın deniz yerleriyle yük nakliyatı içinde takriben 20 aviz ve nehir romörökleri mevcuttur.

Liman donduğu zaman liman riyaseti bir aviz vasıtasıyla havzalardan birini ve bir medhal kanalını serbest bulundurur.

---

⁴⁹ Limanın doğu rüzgârlara açık olması, limanda iskandil denen yapışkan çamurdan dolayı büyük gemilerin burada durmasının zor olması, körfezin yılın iki ayı tamamen buzla kaplı olması gibi dezavantajlarına ilaveten liman kuralları, karantina yasaları, hükümetin pasaport kuralları ve despotizmin ticaretin önüne koyulmasına rağmen liman gelişmiştir. Bkz. Edmund Spencer, Türkiye, Rusya Karadeniz ve Çerkezistan, (Çev., Dilek Cenkçiler) TTK, Ankara, 2014, s.217.

⁵⁰ Yeni dalgakıran.

Bazen ceryan limanın önüne kadar çok buz yığar ki liman kapanır.

1888 senesinde liman kanuni saninin 17'sinden 21'ine ve 26'sından 6 Şubata kadar ve 8 Şubattan 26 Şubata kadar tamamıyla donmuşdu.

Limanın sahili ve seddler kuvvetli bir rıhtım ile çevrilmiştir. Temel çimentodandır rıhtımlar raylar vasıtasıyla birbirine ve şimendüfer emtia istasyonuyla merbuttur. Limanın elektrik tenviratı da yapılmıştır.

Mevcut beş aded rıhtım (sedd)limanı⁵¹ muhtelif havzalara taksim eder ki tahsis edildikleri işlere göre Atideki namları alırlar.

1. Hükümet limanı veya Androzof limanı ki 2206 numaralı haritada Pratique Harbour⁵² diye gösterilmiştir. Bu liman ihtiyaç zamanında hükümet işlerine yarar. Daima 5 metre derinliği olacak suretde taranır. Aynı zamanda Rus Ticaret ve Seyr-i Sefain Kumpanyasının limanıdır dar mezkûr kumpanyanın burada depoları, tamirat destgahları vardır. romörkörler avizalar yük şolapaları ve kışı burada geçiren yelken gemileri için burada yanaşma mahalleri vardır.

Limanın cenub nihayetinde liman riyasetinin bir şubesi vardır.

2. Şimal orta havza Rus buharlı seyri sefanın şirketlerinin limanıdır. [33] Bu şirketin depoları Rihelevski molozunun (dalga kıranının) başındadır. Petrol yüklü vapurlar yeni moloza (nova molo) yanaşırlar ve tulumbalar ile ve hususi istivaneli bir tertibat ile petrolü doğrudan doğruya şehrin haricindeki petrol havuzlarına boşaltırlar.

İşbu petrol limanının muhafazası için büyük bir dalga kıran inşa edilmektedir.

3. Cenub orta havza yelken gemileri kömür alan vapurlar içindir. Bu limanın içinde Platanovfski rıhtımında Rus gönüllü filosunun tevkif mahali vardır.

4. Karantina limanı Quarontaine Harbour. Ecnebi vapurlar için amiki 705 metre muntazamen işleyen vapurlar için hususi mahaller vardır. Rıhtımında Rus

---

⁵¹ Odessa limanını altı kısma ayırılır. Asker indirme-bindirme ile hükümete ait buğday nakliyatı yapılan alan, Rus deniz işletmeleri şirketi vapurları ile yabancı gemilerin yanaşmasına mahsus olan alan, kömür depoları, Kafkas sahilleri ve Azak Denizi ile Batum hattına işleyen vapurların yanaştığı kısım, çeşitli şirket vapurlarının yanaştığı alan ve gaz-yağ-petrol depoları alanıdır. Bkz. Fevzi Kurtoğlu, 2015, 108-109.

⁵² Uygulama limanı.

Ticaret ve Seyri Sefain Şirketinin kömür depoları vardır. Vorontesovski-Voronzovski rıhtımında liman riyaseti bulunur.

5. Prespi önünde Pratique Harbour'un takriben 1/4 bir mil bahri şimalinde petrol gemileri için bir liman vardır.

Karantina limanında bir de edevat-ı harbiye deposu vardır. Derununda Dinyester Nehri için tahsis olunmuş direkli torpido haline ifrak edilmiş 6 aded büyük mauna ile Tuna geçidleri için 20 aded parçalı demir maunaları mevcuttur.

Rüzgâr ve ceryan: Kışın cenubi garbi ve cenub-i şarki rüzgârları, yazın şimal rüzgârları hükmferma olur. Kış rüzgârları bilhassa tesavi-i leyl ü nehar zamanlarında pek fırtınalı ve pek tehlikeli olur. Esasen ceryan cenub cenub-i garbi istikametinde olduğundan bu rüzgârlar esdiği zaman bir nevi deniz çaprazı hâsil olur. Deniz tesviyesi fark-ı vusta olarak takriben 30 santimetredir. [34]

Cenub-i garbi rüzgârları devamlı esdiği zamanlar deniz tesviyesi tesviye-i adiyesinden 1 metre yükselirşimali şark rüzgârı zamanında sular alçalır.

Şehir: Garnizon ile beraber mecmu' seknesi 1897 de 440000 idi. Posta, telgraf ve şimendüfer merkezidir. Şehir limandan 2-400 metre mürtefi' dalgalı bir yayla üzerindedir. Şehir limana karşı yamaç üzerinde geniş bulvarlar ve parklar ile tahdid edilmiştir. Bulvarın ortasında takriben 40 metre arzında bir yokuş şehrin seviyesine çıkar liman ile şehir arasında araba ittisali için iki aded hafif meyilli geniş cadde vardır ki bunlar birisi cenub-i garbide diğeri cenub-i şarkide lman rıhtımı boyunca giden caddeye bitişirler. Şehrin caddeleri muntazamdır. İstikamet-i umumiyeleri şimalden cenuba şarkdan garbadir. Bu caddeler birbirine zaviye-i kaime ile kat eder.20-30 metre arzında ve kısm-ı azami granit taşlarıyla parkedir. Evler kar-gir birçok mebani-i umumiye 15 kışla askeri hastahane 4 mülkiye hastahanesi bu hastahaneler cem'an 1200hasta alır. Şehir vali-i umumi ve şehri emininin merkezidir. Avrupa Devletlerinin kısmı azami ile şimal-i Amerika, Şili ve İran devletlerinin Odessada konsoloslar vardır.

Odessa cenub-i Rusyanın en büyük ticaret şehridir. 1891 de buğday, mısır, arpa, pamuk ve şeker ihracatı mecmu'u (12.478.220) İngiliz lirasına idhalatı ise ham pamuk, demir, çelik, kömür ve erzak olarak (3149546) İngiliz lirasına bali olmuşdur. Aynı sene zarfında limana 1308009 ton hamuleli (1153)vapur (sahil ticareti müstesna) dâhil olmuşdur.

İklim suret-i umumiyyede sağlamdır. Yazın kesretle ve zan olan şimal rüzgârları kurak araziden beraberinde çok toz getirirler ve ertesi günü tahammül olunmaz bir sıcak yaparlar. [35]

Muvasalat: Şimendüferler Odessa Rusya'nın çifte hatlı cenub-i garbi şimendüferinin baş istasyonu olduğu gibi memleketin belli başlı kasabalarıyla Varoni ile ittisaldır. İnşası tasavvur olunan Odessa- Bahmac Bachmateh şimendüferi Moskovaya olan mesafeyi epey kısaltacaktır.

Büyük istasyonda ma'da birde eşya ve yük istasyonu vardır. Bu ikinci istasyon liman ile bilcümle rıhtımlar ile taş kıranlar ile ve büyük istasyon ile merbutdur.

Limanda bundan ma'da bir de fevk-al-arz bir şimendüfer hattı vardır ki çifte hatlı ve başlıca hububat nakli için müsta'meldir ve buharlı motorlar ile mutaharrıg dört aded hububat boşaltıcı makine ile doğrudan doğruya gemilere tahmil için hububat boruları (hortumları) vardır.

Denizden bakıldığı zaman yalnız felkalarz şimendüfer hattı görülür.

Yollar: Odessa-Oçagov-Nikolayef yolu posta caddesidir ve iyi bir haldedir

Odessa Anenyey ve Odessa-Ovidiopol yolları posta caddeleridir. Lakin devamlı yağmurlardan sonra ve karlar eridiği zaman ordu nakliye arabalarıyla topların hareketine gayri müsaidir.

Odessa-Traspol arasında araba ve el arabası yolları vardır. Kuru havalarda araba yolu ağır arabaların diğer yol yalnız hafif arabaların hareketine müsaidir. Gerek bu yollar gerekse diğer civar mevkilere isal eden yollar yalnız şehir civarında oldukça iyi bir haldedirler.

Şehrin dâhilinde ve şehir ile varoşları arasında tramvay hatları vardır.

Telefon şebekesi pek vasidir. Bilcümle rıhtımlar merkez ile ittisaldedirler. Fontana burnu (fener ve tulumba yeri) şehir ile telgraf ve telefon ile merbutdur. [36]

Telgraf A: Fevk-el zeminin telgraf telleri bir taraftan Bender, Kişinov-Kişinovyas baş Şimendüfer hattı boyunca bir taraftan da Yalta (ve dâhile doğru) Tarnopole mevcuddur. Bundan ma'da Ovidiopol ve Akkermana ve herson,

Oçagov ve Nikolayef telgraf telleri vardır. Oçagov ve Nikolayef şehirlerinin Odessa ile hususi, askeri ve polis telgraf teli mevcuttur.

Kablo ittisalatı:

Odessa-Dersaadet (mutavassıt istasyonu yoktur) ve Odessa-Batum bunlar İngiliz İsteran telgraf kumpanyasının kablolarıdır. Birinci kablo Losdorf Lustdorf da ikinci kablo Langerondaki çift batarya civarında sath-ı zemine çıkar

Odessa-Sivastopol, Kerch, Poti, Batum arasında hükümet kablosu mevcuttur.

İttisalat-ı bahriye: gerek bahri siyah gerek bahri sefid limanlar ile muntazam seyri sefain vardır.

Odessa Rus Bahr-i Siyah Seyri Sefain Şirketinin Gagarin ve gönüllü filoları vapularının umumi istasyonudur. Gönüllü filosunun vapurları bir de Mısır Hindistan, vilad-ı Moskov Port Artov limanlarına gidip gelirler.

Odessada telsiz telgraf merkezi vardır.

Sular: müteaddid fakat ehemmiyetsiz nehirler ve dereler ki yazın şiddetli zamanlarında kururlar bu sebeple susuzluk nadir değildir. Şehrin şimal garbisinde 2 tuzlu göl Kaljibiska- Kaliyebiska ve Knyolnik-Kinalinik göller mevcuttur.

Menabi: doglar mevcut değildir iki kuru dog inşası mutasavverdir.

Doglar için “pilot”⁵³ kısmına müracat 1000 tona kadar cesametde gemiler için [37] ufak slipler mevcuttur. Bunların tulû 60 metre amikleri 204 metredir. Bir de 40 ton sikletinde ecsamı kaldırabilecek bir ton baz vinci vardır.

Bellim Fendrich ve kumpanyasının gemi destgahları ve makine fabrikası ufak gemiler, kazanlar ve her nevi makine edevatı yapar. Büyük demir edevatı yapmak mümkün değildir.

Rus ticaret ve seyri sefain şirketi ticaret limanı olarak Sivastopolu terk ettiği cihetle Odessadaki gemi inşa ve tamirhanelerini mühim surette büyötmek üzeredir.

Ufak tefek tamirler simendiferler idaresinin makine imalathanelerinde dahi yapılabilir.

---

⁵³ Eserin bazı kısımlarında ‘pilot’ adlı bir risaleden bahsedilir ki hakkında bilgi yoktur.

Kömür daima fazla miktarda (50 bin tona kadar) mevcuttur. Kömürün gerek Don gerek bundan daha kıymetsiz olan Kafkas ve gerekse İngiliz cinsleri bulunur.

Kömür tüccarlarının mağazaları rıhtım üzerinde şimendüfer rayları içinde bulunduğundan orada zaten fazla bulunan izdiham hasebiyle vapurlara kömür tahmili ziyade gecikir.

Erzak daima her neviden ve çok miktarda bulunur. Ordu firunu yevmiye (1000000)ekmek çıkarır.

Odessa mıntıkasında her zaman alınabilecek suretde binlerce reis-i ağnamdan ibaret bir ihtiyat zahire daima hazır bulunur imiş.

Su: Fortana'da bulunan bir İngiliz su kumpanyası oradaki tulumbaları ve su hazinesiyle Dinyesterden aldığı suyu süzüp Odessaya iyi içme suyu olarak ersal eder. İşbu su kumpanyasının iki büyük hazinesi şehrin haricinde mezarlık yakınındadır. Rıhtımlarda gemilere su vermek [38] için su tulumbaları vardır. Mersallerde su ikmali için 25-30ar tonluk müteaddit su maunaları mevcuttur.

2. 4. ÜÇÜNCÜ SAHİL MINTIKASI

2. 4. 1. Dembrovski Ucundan Tendra Ucuna Kadar⁵⁴

2. 4. 1. 1. Oçagov ve Nikolayef

Askeri: sahilin bu kısmı bir ehemmiyet-i mahsusa-ı haizdir. Zira bir harb limanı olan ve Oçagov tabyalarıyla himaye edilen Nikolayef şehri bu kısma tesadüf ider.

Asıl Nikolayef şehri mühim bir tersaneye ve her türlü menabi malik olmakla beraber

Vaziyet-i coğrafiyesinden dolayı büyük ve harekâtı askeriye icra edecek bir donanmaya üssül harekât olmaz zira şehir denizden içe uzak olduğu gibi medhali ancak dar ve dolaşık bir mecradan ibaretdir.

Gemilerin bu mecradan tabya nizamlarıyla geçmesi mümkün olmayıp gemiler buradan teker teker ve birbiri arkasında geçmeye mecburdur. Bundan ma'da medhali teşkil eden su mecrası kışın donduğu cihetle limanın derunundaki

⁵⁴ 2232, 601,2378, 2379,2380 numaralı İngiliz bahriye haritalarına müracaat.

kuva-ı harbiyede bu suretle muattal kalır. Bununla beraber Nikolayef torpido filoları için pusu makamında hizmet edebildiği gibi bir ric'at limanı olarak da mühim bir hizmet ifa edebilir. Hele ricaat için pek mükemmeldir ve ric'at eden filoya emin bir melce' teşkil edebilir. Zira istihkâmat işaretleri olmadan geçilmesine hemen gayri [39] mümkün olan medhal mecrası ile Oçagov istihkâmatı ve lağm ve barikad gibi takarrub mani'lerinin isti'mali denizden her bir teşebbüs-ü hükm ikamet eder.

Müesser bir abluka te'sisi ve devamı müşkil görünür. Bununla beraber medhalı teşkil eden su mecrasının Odessa kum sürelerinin şimaline tahvili limana iltica etmiş bulunan harb gemilerinin orada mahbus kalmalarını intaç edebilir.

Oçagov⁵⁵ Nikolayef harb limanının en büyük vasıta müdafasını teşkil eder. (sahife müracat)

İstihkamat (2 numaralı krokiye müracat) pek yakındır. Bu istikamet üzerinde Nikolayefski tabyası bulunan sana'i imal ile vücuda gelen bir ada ile Oçagov ucunun cenub-i garbi sahilinde bir süre açık sahil istihkâmatından teşkil eder. Bu sahil istihkâmatının yalnız o mahzuru vardır ki arkaları kâmilen açıktır. Ve bundan dolayı şayet bir gemi geçidi zorlayıp geçmeye muvaffak olacak olursa istihkâmat-i mezkuredir. Hal susmağa mecbur olacaktır.

Nikolayefski tabyası, Oçagov adası üzerinde gazematlı, açık top mevzileri topraktır. Siper ve teraversler (ara siperleri) dane te'sirine karşı mahfuz cephanelik ve 1000nefer isti'ab edecek zeminlikler (muhafız mahalleri) vardır.

Tahtel zemin bir yol bütün tabyanın etrafını dolaşır atış hattının zeminden irtifa'ı 10-12 metredir. ....zaviyesi 35-40 derece büyük cebhe istikameti şimal, şimal-i garbi-cenub, cenub-i şarkiye mütevaci: 11posluk ağır toplar için 16 top mevzi ile 6 posluk 2 top mevzi vardır. [40]

Büyük cephenin şimal cenahı altında sudan takriben 4-5 metre mürtefi bir platform üzerinde 10 veya 11 posluk bir top galiba müteharrik kızak üzerinde istikameti şimale müteveccih cephe-i taliyenin istikameti cenub-i şarkiyedir. Tahminen 6 bozuk 10 top için top mevzileri vardır. Bu cihetin altında kademe şeklinde bir platform üzerinde havan topları için mevziler vardır.

---

⁵⁵ 1379, 2380 numaralı İngiliz bahriye nezareti haritalarıyla sahil tevsifata arşivlerinde mahfuz harb haritasına müracaat.

1887de top mevcudu

Aded

12 - 11 posluk (2709) santimetrelik top müdahale karşı

2 – 9 posluk (2207) santimetrelik top Kin Burnu ucuna karşı

10 – 6 yahud 9 posluk havan Kin burun ucuna karşı

Bundan maa'da cenub cebhesinde ufak çaplı 2 top ile fener kulesi civarında müteaddid sahra topları mevcuttur.

1888'de 8 top Sivastopol'a nakil olunmuş ve yerlerine 11 posluk 6 top ile 2 aded 11 posluk havan getirilmiştir.

Büyük cephenin nihayet noktalarında ve en sevk cenub-i şarki cenahında yüksek platformlar mevcuttur. Bunlar elektrik projektörleri için olacaktır. Tabyada büyük sarnıçlar mevcuttur. Oçagov içindeki 1 numaralı batarya ile telgraf irtibatı vardır.

Oçagov atisi beyzi'l-şekl ve bir dalga kıran ile muhattır. Bu dalga kıran şarka doğru bir liman yaparki amiki 4,5 – 5,5 metredir ve torpido bu türden maada 460 ar tonluk 6 gemi istiab edecek kadar büyüktür. Medhalin biri şimalde biri cenubdadır. Burada vakti hazırda dahi torpido botlar bulunur.

Oçagov istihkâmati yeniden her biri 8er ağır topluk 5 batarya inşasıyla mühim bir surette takviye edilecekmiş esasen mevcut olanlarda kısmen [41] tarzı cedide tahvil olunmuştur. Bu hususda tefsilat-ı mefguttur. Bunlara dair mağlum olan tafsilat artık doğru ve sayılamaz atış hatları irtifai bir uca atidir. Nikolayefski tabyasında 15 metre 1 numaralı bataryada 10 metre ve 2 numaralı bataryada 30 metre

Sahil bataryaları: 1 numaralı batarya buradaki yamaçlardan koyun önündeki uca kadar imtidad eden milli sahil üzerinde büyük bir toprak istihkâmıdır.

Sağdaki iki top Berecan Berezan ucuna doğru sahil hattını duvar mütabakası doğrudan doğruya medhale karşıdır.

Top mevcucu.

10 aded 11 posluk (2709) santimetrelik)

3 aded 9 posluk (2208) santimetrelik)

4aded 7 posluk (1502) santimetrelik) bu topların 5 posluk (2003) santimetrelik) olmasıda muhtemeldir.

2 numaralı batarya yeni ve iyi inşa edilmiş bir istihkâmdır. Sahil yamacına yakın, arkaya doğru takriben 7,5 metre arzında üzerinde mütaaddid köprüler bulunan çukur bir yolu vardır. Batarya müdafaaları cenahlarda kuvvetli arasiperleri altında yerleştirilmiş merkezde bir telgraf istasyonu vardır. Toplar teker teker ve çift olarak vaz' edilmiş aralarına kuvvetli arasiperleri inşa edilmiştir. Bütün istihkâmın etrafını dar bir hendek ihata eder.

Top mevcudu:

16 aded 9 posluk (2208 santimetrelik) havan

3 numaralı batarya yeni bir istihkâmdır. Ağustos 1888 de iptal edilen eski 3 numaralı bataryanın yerine inşa olunmuştur. Denizden kolaylıkla [42] tefrik edebilir. Maskesiz cebhesi cenub-i garbiye doğru Kin burun ucu ile Berecan adası arasındaki bütün aralığı duvar.

Sağ cenubda müdafaalar için muhafız mahalleri telgraf istasyonu mevcud.

Top mevcudu: 6 aded 9 posluk (2208 santimetrelik) toplar arasında arasiperleri vardır. Bundan ma'ada ufak çaplı dört aded top vardır ki çift olarak yerleştirilmiştir. (Başka mağlumata göre toplar 9 aded 24 santimetrelik veya 6 aded 15 santimetrelik ile 2 aded 24 santimetrelikdir.)

1 numaralı batarya büyük bir zaviye teşkil eden iki cebheli yeni bir istahkamdır. Bu zaviyede büyük arasiperler altında efrad ve malzeme için mahaller vardır. Sağ cephenin sağ tarafında yeni büyük arasiperleri altında mahfuz mahaller vardır. Toplar ikişer ikişer yerleştirilmiştir. Top çiftleri arasındaki arasiperlerde cephan mahalleri mevcud, bataryanın arkasında çukur bir yol bu yolun üzerinde 4 köprü vardır.

Top mevcudu: Sağ cenahda 4 aded 6 posluk (1502 santimetrelik) top, sol cenahda da 4 aded 6 posluk (1502 santimetrelik) havan (başka mağlumata nazaran 6 aded 24lük yahud 28 santimetrelik ve 2 aded 15 santimetrelik top)

5 numaralı batarya 1 numaralı bataryadan 4114 metre uzak bulunan bu bataryaya lüzumsuz nazarıyla bakılmış ve güya yerine yeni bir istahkam yapılacaktır. Atış istikameti garb cenub-i garbidir

Top mevcudu (1880) de

2 aded 9 posluk (2208 santimetrelik) grup topu

4 aded 6 posluk (1502 santimetrelik) gömme havan

6 aded 24 kundak [43]

Bu toplardan bazıları yeni 3 numaralı bataryanın teslihi için alınmıştır.

6 numaralı batarya 1 numaralı bataryadan 4571 metre uzak bunun hakkında hiçbir mağlumat yoktur. 1888 de haber alındı ki bu da 5 numaralı batarya gibi lüzumsuz telki olunuyor ve yerine başka bir yenisi yapılacak 1888de bu bataryadan birçok botlar alınarak 3 numaralı bataryaya götürülmüştür.

İşbu bir sıra sahil bataryaları ile yakın olan Oçagov Koyu civarındaki topçu deposu arasında bir şimendüfer hattı vardır. Bunun bir şubesi limana gider. Bütün bataryalar yekdiğerine telgraf ile merbutdur. 1887 de elektrikli raketler (projektörler) te'sis edilmiş ve bütün bataryalar elektrikli tahmin mesafe aletleriyle techiz edilmiştir.

Kin Burun tabyası teslih edilmiş ise de ihtiyaç halinde ihraç harekâtına mani olmak üzere sahra bataryalarıyla teslih edilebilir.

Garnizon: 5 bölüklü bir kale topçu taburu bir piyade taburu ile mevcud –u haziriyesi 5 zabıt ile 98 neferden ibaret 1 kale torpido yolunu Oçagov ucunda (1888 de) 2000 nefer için ikamet mahalleri yapıldığı söyleniyor.

Deniz lağmları ve torpiller. Bu boğazın lağmlar ile müdafaa edileceği şüphesizdir ve Oçagov Ucu ile Nikolayefski tabyası arasında elektrikli tersad lağmları vaz' edilecek muhakkak olarak kabul olunabilir. Lağmların iş'al istasyonu galiba adanın fener kalesi tersad istasyonunda Oçagov ucunda tabya kayalık girintidir ki Nikolayefski tabyasından giden telgraf kablosunun da burada zemine çıkması melhuzdur. Kayalık girintinin üst tarafında bir tersad geleceği yapılmış ve önüne toprak atılarak denize karşı tanılmaz bir hale getirilmiştir. [44]

Lağm ve torpil depoları ile imalathaneler galiba Oçagov adası limanının rıhtımında olacaktır.

Daimi torpil bataryaları eldeki ma'lumata nazaran yokdur. Fakat bunların harb halinde vaziyet ve şeraiti müsaid olan Oçagov atesi üzerinde te'sis olunması muhtemeldir.

Karaya asker ihracı arazinin tabiatı ve sahilin teşkilatı neticesi olarak sahilin bu kısmının hiçbir yerinde muvaffakiyetle ihrac hareketi yapılmaz. Kin Burun ucuna bir ihraç hareketi ancak ihraç toplarıyla limanın medhalini teşkil eden su mecrası mevzu surette dökülebildiği takdir de bir ehemmiyeti haiz olur. Lakin bu ameliyatın icrasından evvel Nikolayefski tabyasıyla ihtimal uzman teslih edilmiş bulunacak olan Kin Burun tabyasının iskat edilmesi lazım gelecektir.

Bahriye: Cihet-i ta'yine hâdim nokat yel değirmenleri, bir kilisenin yoksun kalması ve bir bahar değirmenin bacasıyla tefrik edilen Oçagov ile Nikolayefski tabyasından ma'da münhat olan bu sahil nazara çarpacak noktalara malik değildir. Bu sebeple karada cihet ta'yinine hâdim kaleler vücuda getirilmiştir. Herson yahud Dinyeper koyu medhali ve koyun sefain seyir eden kısımları ile Buğ nehrinde dubalar vaz' edilmiştir İngiliz (dardanelles directionsfor ailing sea black and nam-ı risaleye müracat)

Fenerler: fenerler cedveline müracat.

Tahlisiye İstasyonu Oçagov.

Sahil ve Arazi: Dembrovski ucundan itibaren sahil takriben bir hat müstakim ta'kib eder ve Açâk ucuna kadar hiçbir girinti teşkil etmez oradan itibar şimale doğru Berecan Berezan gölünü teşkil eder ki [45] bunun önünde aynı namdaki ada bulunur. Bundan sonra şarka doğru Tendra ucuna kadar Herson yahud Dinyeper ve Tendra ile Kin burun koyu büyük körfezlerine tesadüf edilir.

Odessa ile Oçagov arasındaki sahilin arka tarafı ile Herson koyunun şimal sahili arka tarafındaki arazi kurak bir platodur. Sahilde dik olarak 30-40 metreye kadar dâhilde 90 metreye kadar yükselir. Arazi dalgalı geniş ve derin sel yarıntıları ile yarılmıştır. Gerek bu yarıntılar gerekse Oçagov'un garbindeki müteaddid küçük büyük tuzlu göller, yazın kumda gaib olan nehir ve dereler ile büyüyerek muvasalat için mühim bir mani teşkil ederler.

Herson koyu ile Tendra ve Kin Burun koylarının cenub sahilleri düz ve münhattır. Arka tarafındaki arazi odundan (ormandan) ve sudan mahrum kuraktır. Zemin tuzlu Kin Burun şıbh-i ceziresi üzerinde müteaddid tuzlu göller vardır.

Tendra Koyu denize karşı takriben 30 mil bahri tulünde münhat ve dar bir dil ile Tendra şıbh-i ceziresiyle tehdid edilmişdirki bu şıbh-i cezirenin üzerinde cihet ta'yinine hadim olmak üzere müteaddid kaleler vardır. Şıbh-i cezirenin şimal ucunda arazi 105 mil bahriyi bulur. Fakat bu tarz şarka doğru gittikçe azalır ve ¼ mil bahriye kadar iner. Bu dar kısım iki yerde pek sığ ve dar olan Vassalskaya ve Kazen kanalları ile kesilmiştir. Bu kanallar vasıtasıyla Tendra koyunun sığ olan şark kısmı açık deniz ile ittisal eder.

10 mil bahri kadar bir tula ve 1 mil bahri arza malik olan Berecan Berezan Gölünün 4 gumne arzında ve kaleler ile işaret edilen medhali ancak 1,8-2,1 metre amikindedir. [46]

Herson ve yahud Dineper Koyu şarkdan garba 30 mil bahri tulünde 3-8 mil bahri arzında ise de Buğ ve Dineper nehirlerinin bu göle mansıb olmasından dolayı kum ile doluyor binaen aleyh pek az bir amike malik bulunuyor. Buğ nehrine ve bu vasıta ile Nikolayefe girmeyi mümkün kılmak için koyun garb kısmında Kin burun ucundan itibaren işaret-i mahsusayı haiz ve seyr-i sefine müsaid bir iz (Oçagov kanalı) 6,4 metre amikine kadar tathir edilmiş taranmıştır. Koyun en ziyade seyr-i sefaine müsaid olan kısımları ve misal Buğ mansıbunun cenub-i garbi sahili ile Setanislaf Burnu civarında her iki sahilin kum sıralarivasıtasıyla teşkil eden şark hududuna giden dar boğaz dubalar vasıtasıyla gösterilmiş istikamet atışlarıyla teçhiz edilmiştir.

Kanuni evvel ile şubat arasında koy donar. O zaman fener atışları söndürülür ve dubalar kaldırılır Kin Burun ve Tendra koyları için sahifeye müracaat

Hemen daimi sislere ma'ruz olan bu sularda seyr-i sefain bir dikkat-i mahsusayı istilzam eder ve geçid Kerterz istikameti tamamıyla takib edilmesi ve gemiden iskandil yapılması halinde bile klavuz istihdamını icab eder.

Bu ameliyata bil hassa sisli havalarda cenubdan Tendra şıbh-i ceziresine takib ederken lüzum vardır.

Oçagov Kanalı gündüz müsait havalarda ve cihet ve istikamet ta'yinine hâdım işaretlerin vücudu halinde iyi dümenli bir buhar gemisi tarafından klavuzsuz dahi geçilebilir. Lakin ta'yin-i istikamete hâdım bu işaretler olmadığı yahut yerleri değiştirildiği zaman bu gayrı mümkündür

Kanalın rüzgâr ve ceryana tabii olan derinliği her zaman Oçagov işaret direği üzerinde beynelmilel mukarrir işaret vasıtasıyla kadem ve reb'i kadem olarak [47] gösterilir. Kanala dâhil olmak isteyen gemiler her zamanki su mevcuduna Tefvik-i hareket etmek ve omurganın altında asgari 15 santimetre su bulundurmak mecburiyetindedirler. Kanala girerken siyah renkdeki duba ve kaleler sancak tarafında kırmızı rengindekilerde iskele tarafında kalmalıdır. Geceleri ve dubalar görülemediği zamanlar esasen taranmış olan kanaldan ancak ufak bir kısmı ma'tusa malik gemiler geçebilir.

Oçagov boğazından dubalar mevcut olmadığı zamanlarda az derinlikli torpido botlar ile maunelerin geçmesi için Atideki noktalara dikkat etmek lazımdır.

Garbdan gelirken Berecan adası cenubdan ata dolunun 1-2 misli uzaktan geçmeli ve Oçagov şimal bataryası istikametini tutmalı Kin burun Suronovski fener kalesi hattına gelmeden biraz evvel cenub-i garbiye doğru Kin Burun tabyasına teveccüh edilir. (bu ocak şark cihetine 300metreye kadar yanaşmak mümkündür.) ve Nikolayefski tabyasına kadar iskandil ederek giden bu istikamet takib edilir. Bu tabyadan sonra şarka doğru dümen kırılır ve tabya şimalden ve yahud cenubdan geçilebilir. Cenubdan gelirken Berecan Koyunun dağ yamacı vasıtasıyla belli olan şark sahiline doğru gidilir Berecan Adası Oçagov ucu hattına gelinceye kadar bu istikamet takip edilir. Bundan sonra şarka dönülür ve yukarıda tarif edildiği vecihle gidilir.

Deniz mahalleri ve limanlar: Berecan Adası bunun 1¼ mil bahri garb tarafı 4,3-6 metre amikinde kumluk (sünger)taş ve çamurluktur. Şimal rüzgârlarına karşı burası bir melce'dir.

Berecan körfezi ufarak gemiler için medhal kaleler ile işaret [48] edilmiş ancak 1,8-2,1 metre derin iyi muhafazalıdır. Torpido botlar için iyi muhafazalı bir ric'at limanıdır. Huruç limanı olarak o kadar ehemmiyetli değil zira ancak ufak botlar hareket edebilir ve makinelerinin bütün kuvvetinden istifade şüpheli kalır.

Oçagov aynı namdaki- Oçagov ucunun şark tarafında kayık maune ve bot limanıdır. Cenubdaki sahil bataryası bu limanı setr eder bir sedd ile kapalı münferit torpido botlar için en iyi erzak ve malzeme mahalidir.

Nikolayefski tabyadır (Oçagov adasında) şark cihetinde 120 metre tulünde 50 metre arzında torpido botlar ile sac lağımlar vesaire içindir. Medhal şimal tarafında 10 metre arzındadır. Garb ve cenub taraflarında rıhtım boyunca müteaddid kar-gir binalar galiba lağm ve torpido depoları ve imalathaneler cenub cihetinde maune çekenler, romörkler vardır.

Herson Koyu demir zemini hep çamur ve kumluktur. Yazın ve ilkbaharda şimal-i şark-ı ve cenub-i garbi rüzgârları bazen pek şiddetli eser. Şiddetli rüzgârlar deniz çaprazı yaparlar.

Nikolayef ve Buğ nehri aşağıda sahife denilecektir.

Kin Burun koyu dubasıdır. Birçok ufak gemiler alabilir derinlik 6-3,6 metre ka'çamur ve kumludur. Şimal-i garbi ve şimal rüzgârlarına karşı iyi muhafazalıdır. Aliyyülade demir mahali Dolgi Dolghi adasının 2 mil bahri şarkındadır. Koyun medhali bu adanın cenubunda takriben 2,5 mil bahri ardındadır. Fakat kabil-i istifade geçid, ancak 1,5 mil bahri ardında 2-2,5 kulaç (3,6-4,6metre) amikindedir. Menabı yokdur. [49]

Tendra koyu en iyi demir mahali fener kalesinin şarkında karadan 2,5 mil bahri mesafededir. 6-7 kulaç (10,9-12,8)metre amikinde çamur ve kum var. Şimal-i garbi kerte şimale kadar cenub ve garb rüzgârlarına karşı iyi muhafazalı fakat şimal, şimal-i garbiye karşı açıktır. Koyun kara ile Tendra adası arasındaki şark kısmı pek sığdır. Derinlik 3- 15 metre arasındadır. Menabi mefkuddur.

Rüzgâr ve ceryan: Odessa tafsilatına sahife bakıla. Esasen zaıf olan garb ceryanının sür'ati karların erime zamanlarında (nisan-mayıs) Herson koyunda ve Oçagov boğazında 2 mil bahriyi bulur sis çokdur.

Fırtına ve fena hava olduğu zamanlar Oçagov ucundaki işaret direğinden işaret verilir.

Mevaki': Oçagovun nüfusu 5200 kadar telgraf istasyonu garnizon ve istihkâmlar yukarıda zikredilmiştir. Sahife Oçagov küçük bir koydur. Erzak az miktarda içme suyu sarnıçlardan

Herson 61000 nüfuslu posta ve telgraf merkezidir. Garnizonu 3 piyade taburu 6 bataryalı topçu livasından ibaret Herson Dinyeper nehri mansubunun 1,4 mil bahri yukarısında nehrin sağ sahilinde mühim erzak ve malzeme -menabi- yeridir. Müteaddid ahşab hızar değirmenleri ve meşhur yünlü çamaşırlar mühim yük ticareti vardır. Odessanın terakkisinden beri Hersonun ehemmiyeti ticariyesi azalmıştır.

Gemi tersaneleri ve eski istihkâmlar terk edilmiştir.

Liman medhali ihmalden dolayı bozulmuştur. Limana dâhil bu suretle küçülmüştür. [50]

Nikolayef ile Buğ nehri sahilindeki mevaki aşağıda gelecektir. Sahife 59

İttisalat şimendüferler tek hatlıdır. Rayların arasındaki mesafe normaldir. Bu şimendüferler Nikolayefi bir taraftan imparatorluğun vestine ve Yalta üzerinden Odessaya bir taraftan da Seyinelenikovo Ssnelnikova üzerinden Sivastopola bir de Rustov Rustov üzerinden Kafkasyaya rabt eder.

Nikolayef Herson hattı Kahofska Kaehouska Perekop üzerinden Kırım Şimendüfer hattı üzerinde Vaki'can koya kadar temeddüd edilecekmiş. Nikolayef-Golta hattı bitmiştir. Nikolayef ile Odessa arasında doğru bir hat inşası mütesavverdir.(1910)

Yollar: Odessa-Nikolayef yolu Berecan gölün şimali şarkiyesinde bu yoldan ayrılan bir şube Oçagova gider o yol her zaman kabil-i harekât posta caddesidir. Odessadan Tiligulask Tiligonlsk körfezine kadar sahile yakın gider. Bazı tarafları ateş altına alabilir.

Kin Burun ucundan Dinyeper'e ve Perekoba giden yollar iyi posta caddeleridir. Nikolayef-Herson-Perekop-Simferebol, Nikolayef, Yelizavet, Garad, Herson-Aleksandroovski yolları iyi bir halde muhafaza edilmiş posta caddeleridir. Ma'mafih kışın karlardan dolayı bazen muvaselet münkati olur.

Buğ sahilinde sahil mevaki' birbirine rabt eden araba yolları o kadar iyi değildir. Yağmurlu havalarda arabaların geçmesi heman mümkün değildir.

Telgraf: Nikolayef hükümetinin şimendüfer telgraf şebekesiyle bundan [51] ma'ada Herson, Aleksandroovski, Oçagov ve Odessa ile merbutdur. Nikolayef'den bir askerinin telgraf hattı Oçagov ve Odessa'ya gidir.

Nikolayef – Oçagov –Odessa telgraf hatları Nikolayef şehri civarında 2378 numaralı haritada gösterilen iki yerde Buğ Nehri üstünden geçerler. Uzaklara kadar bir işaret teşkil eden ihramlar uzakdan kolaylıkla görünür ve gece dahi bulunabilir.

İttisalat-ı bahriye: Nikolayef'den yazın her gün son baharda haftada üç defa âtideki yerlere mahalli vapurlar işler: Odessaya Oçagova Hersona ve Dineper Nehri boyunca Aleksandrovski bu son mevkide Sivastopol Moskova şimendüfer hattına mülaki olunur. Bundan ma'ada Buğ Nehrinden yukarı ve Vosnesenesek Wosnesenska kadar da vapur vardır. Bu yerli vapurların ton hacmi azdır. Kabiliyet-i nakliyeleri 200 neferdir. Fakat her biri hava müsaide olduğu takdirde 100er neferi hamil 4-5 aded mauneyi arkasından çekebilir. Bu suretle kısa mesafeler için oldukça mühim bir kabiliyet-i nakliye hâsıl olmuş olur.

Rus Buharlı Seyri Sefain Şirketinin vapurları Nikolayef ile Dersaadet ve Herson ile Odessa arasında müntazemen işler.

Sular: Müteaddid fakat ehemmiyetsiz tuzlu göller en mühim nehirler İnguleç İngulez gölüle birlikte Dinyeper ve İnigul İngul gölüyle birlikte Buğ nehirleridir ki müsaade turuk-u mevaseleleriyle bu havalide mefkud olan adunun idhali ve hububain ihracını te'min iderler. Buğ Nehri hakkında ileride tafsilat verilecektir. Sahife 56-57 Dinyeper Nehri Kiyef civarında Rusyanın en mahsuldar ovalarından geçer ve bu suretle hububat ihracı nokta-ı nazarından büyük bir ehemmiyet alır. Ma'mafih nehrin 75 kilometrelik bir kısmında akıntıdan ve cem'an 50 metre irtifa'a hâsıl ider. [52]

Şelale ve çağlayanlardan dolayı buralarda seyri sefain bir inkıta'a uğrar. Burasını geçmek ancak suların yüksek olduğu zamanlarda mümkündür. O da Ka-Lotsmans kaja menka'dan alınacak hükümet klavuzlarının muavenetiyle olabilir. Aleksandrovski'den i'tibaren nehir sahil arazisinin otlu ovalarından geçer ve Herson Nehri civarında tevsî' ederek bir göl teşkil eder ki suyu denizin yakınında tuzludur. Fakat başka yerlerde içme suyu ve yemekler için kabil-i isti'maldir.

Nehrin müteaddid mensubları az amike malik gemilerin seyrine müsaiddir. Nehrin en mühim kolları suyun her zamanki mikdarına göre nehir vapurlarıyla sahil gemilerin harekâtı için kuleler ile işaret edilmiştir. Kizim Kisim ucunun takriben 2 2/4 mil bahri cenubundaki Biyelugaruduf Bielogradov mensub el-yevm

(1893 de) en işlek olanıdır. Sedd civarında amiki 3,05 metredir. Deltanın içeri taraflarında nehir pek derin olur. Kanun-i evvel evasetinden şubat evasetine kadar nehir donar buz tabakası cenub rüzgârları esdiği zaman şayan-ı i'timad değildir. Bazen kırılır seyri sefain burada çok ve mühimdir. Emti'a en ziyade sahil meune ve gemileriyle Odessaya gönderilir. Dinyeper Nehri Perpot Nehri ve bir kanal vasıtasıyla Buğ Nehriyle ittisal ider.

Menabi yalnız Nikolayef ve Hersonda bulunur. (Nikolayef sahife 60) her türlü ta'mirat icrası mümkündür. Makine işletme mevaddide buradan kabil-i tedarikdir. Buna mukabil Hersonda yalnız erzak tedariki mümkündür. Az miktarda erzak Oçagovda da bulunabilir. [53]

2. 5. NİKOLAYEF VE BUĞ NEHİRİ⁵⁶

2. 5. 1. Üçüncü Sahil Mıntıkası

2. 5. 1. 1. Dembrovski Ucundan Tendra Ucuna Kadar

Askeri: Garbden gelen bir kıt'at-ı askeriye için karadan taarruz Buğ üzerinde ki köprülerin tahrib edilmiş bulunması halinde ancak Oçagovun zabtından ve bu nakle bir ihraç katmasının muaveneti te'min edildikten sonra kabildir.

Zira odunca (ormanca) fakir olan kurak arazide nehri geçmek için muktazi sallar tedariki mümkün olmadığı gibi bunlar olmadan nehrin şark sahiline geçmek için de pek uzun yollardan dolaşmak icab eder.

Şehrin kara cihetinden ve Buğ Nehrindeki Konstantin tabyasının geçtikten sonra da deniz cihetinden kabil-i müdafaa değildir. Şehrin yakınlarında hâkim tepeler mefkuddur.

İstihkâmet kısmı azami Kırım harbinden kalmış olan istihkâmat öyle bir haldeydiki ta'mirleri ve tarz-ı cedide ifrağları bile müşkildir. Bundan maada bu tahkimat Oçagovdaki yeni ve kuvvetli istihkâmatden sonra ehemmiyetden düşmüştür.

---

⁵⁶ 2378 numaralı İngiliz bahriye nezareti haritasına ve sahil tafsilatı arşivlerinde mevcut harb haritasına müracaat

Konstantin tabyası ⁵⁷ açık bir toprak tabyadır. Şehrin önünde nehrin en sonenhanesinde düz bir ada üstündedir. Bu ada sani' bir sedayla Buğ nehrinin sağ sahiline muttasıldır.

Cenub cebhesi sani' hendek ile hücumdan musavvendir. 24,28 santimetrelik toplar için 20 (bir rivayete göre 14) top mevzi' bu mevzilerin altında [54] bomba (dane) te'sirinden musavven depolar, toprak siperlerin ateş hatları irtifa'ı 15-18 metre şiv-i zaviyesi 40 derece cebhe-i esasiye garb cenubi garbiye müteveccih ve ceryan aşağı taraflarına doğru medhali teşkil eden kabil-i seyr suları infilad ateşi altına alabilir ve bu suların en dar mahaline hâkimdir. Esasen dar olan bu medhal Buğ nehrinden tahminen 180 metraye kadar tabyadan ayrılınca batırılan arabalar ile daha ziyade darlaştırılmıştır. Sol cenhada kademe şeklinde bir platform üzerinde bir top mevzii' vardır ki ağleb-i ihtimal büyük ateş zaviyeli ağır toplar içindir.

Havan top mevzi'leri görünüşe nazaran yokdur. Buna mukabil arasiperleri üzerinde yükselmiş platformlar vardır ki sahra topları ve metralyozlar bir de elektrik projektörleri için olacaktır.

Oçagov caddesine doğru telgraf hattı tabyanın şimal tarafında tamamıyla emin bir mevzide 6 adedinin katlı kar-gir bina taş iksali bir rıhtım ve kayık ve maunelerin yanaşmasına mahsus bir merdiven mevcuddur. Tabya 1888de taslih edilmiş değildir

Sahil bataryaları:

a) Sağı sahilde tabyaya istinat teşkil etmek üzere iki adet küçük toprak tabya 1888 de teslih edilmişti. Haklarında ta'silat mefkud.

b) Tabyanın karşısında nehir seviyesinin takriben 30 metre üstünde sahilden 200 metre mesafede garp halinde ve bir hendek ile çevrilmiş iki adet açık sahil bataryası vardır. Bu bataryalarda cem'an 20 top mevzi vardır ki ekseri 15 santimetreye malik toplar bir de sahra topları içindir. Ağır toplar için pek az mevziler vardır. Anlaşılan havan yoktur. Bataryaların cepheleri büyük bir zaviye ile birleşir. Sair istikametler şimal şimal-i garbi ve garp şimal-i garbi medhali cepheden ateş altına alırlar. [55]

---

⁵⁷ İngiliz ilaveleri 1888 raporlarına nazaran bu tabyanın külliyyen metruk olduğunu bildiriyor.

Bataryanın altında sahilin yakınında çukur bir arazide müteaddid galiba maksad-ı harbiyeye mahsus binalar vardır. 1888 de bataryala üzerinde yalnız dört ağır 6 adet 15 santimetrelilik toplar mevcuttur. Fakat diğer teslihat derdest bulunuyordur.

Kale suru Kırım harbi esnasında 1000 metre mesafe ile birbiri arasında iki adet omuz siperi hattı inşa edilmişti. Bunlardan hariçtekiSahil bayatryasından ve dil üzerinden ingul a kadar imtidad eder. Dâhildeki ise hariçtekine hemen mevazı' olarak ingulda orada mevcut bulunan 2 topluk ufak bir bataryada nihayet bulur. (bu batarya metruk ve ve gayrı müsellahtır)

Bu eski siperlerin istihkâm nokta-i nazarından bir ehemmiyetleri yoktur ve ihtiyaç halinde ancak bazı yerleri teslih edilebilir. İleri arazi düzdür ve küçük bir koydan ve sol cenah üzerindeki birkaç harabeden sarf-ı nazar olunursa büyük mesafelerde bile mütearız için hiçbir tesettür yeri yoktur.

Feodorofka Feodorovka toprak siperleri 1885 malumatına nazaran buğ Nehrinin sol sahilinde Feodorovka koyu civarındaki tepeler üzerinde bulunan toprak siperler 1888 raporlarına nazaran hedm olunmuş topları Sivastopol'a nakil olunmuştur.

Garnizon vakt-i hazırda sınıf-ı muhtelifeden takriben 5000 neferdir. Bu kıa'at için şehrin dâhil ve haricinde müteaddid kışla ve barakalar vardır. 2000 nefer olan en büyük kışla bahriyenindir. Bunun yanında bahriye hastahanesi zabitan ikametgâhları ve ibniyye saire vardır. Şehrin şimal-i garbi nihayetinde topçu müzesiyle müteaddid ufak labarotuar kulübeleri vardır. [56]

Askeri hastahanesi Rusyada orduya kabul edilen her cinsden müceddid toplara malik bir ta'lim bataryasıyla topçu mektebi, deniz lağımları ve torpido mektebi (umumi kısma müracaat) mevcuddur.

Deniz Lağımları ve Torpiller⁵⁸. Oçagov Boğazından ma'ada Buğ Nehri de Konstantin tabyası civarında elektrik tersad lağımları sedd edilmiş olacaktır. Ziyade sığ olan ceryan deniz lağımları ve barikadlar vaz'ına teshil eylediği gibi torpil bataryaları te'sisine müsaiddir. Bu gibi bataryaların te'sisi için müsaide mahaller çokdur. Zahire göre daimi torpil bataryası yoktur.

⁵⁸ 1886 raporlarına göre bilcümle lağım ve barikad edevati Oçagova nakl olunmuş ve Nikolayef de yalnız birkaç .....torpil ile lağımlar kalmış ve buralarda ta'lim maksadıyla bırakılmışdır.

Bahri: Buğ Nehri muavvec olan sahil vasat derecede yüksek birçok koylar ve girintiler yapar ve bunlarda muavvec olan kurak araziyi yarararak kıt'atı askeriyenin yürüyüşüne oldukça mani' teşkil ederler. Alela'de ahvalde bilumum sınıf-ı selahın müruruna müsaid olan kurak arazi devamlı yağmur yağdığı zaman hâsil olan ayak boyu çamur dolusuyla kışın ise fırtınalar ve karlardan dolayı hemen hemen geçilemez.

Buğ Nehri suları ehval-i adiyesini muhafaza ettikçe Herson kuvvete dâhil olabilen bilcümle gemiler Nikolayef'e girebilirler.

Esasen serbest olan medhal suyu sahilin müteaddid sığ sıralarıyla darlaşmıştır. Bu sıralar debilerinin münhatt diplerinin istikamet temdidini teşkil ederler. Nehirde cihet-i ta'yini açık havalarda müteaddid sahil mevki'leri ile dubalar geceleride fenerler vasıtasıyla müşkilatsızdır. Binaenaleyh alelade ahvalde klavuzla lazım yoktur. Fakat dubalar mevcut olmadığı zaman gündüzün bile ahval-ı mevki'yeyi bilmeğe büyük bir lüzum vardır. [57]

Sahilinde harb bahriye müessesatı bulunan İnguldan öbür için büyük bir dikkat ister. Dubalar mevcut olmazsa güçtür. Derin giden gemiler için ise bütün bütün gayri mümkündür. Suların yüksek zamanında ceryanın mütebeddil olmasından dolayı dümen idaresi emin değildir. Sular münhatt bulunduğu zaman ise medhalin kabil-i seyr suyu pek dardır ve ahval-i mevki'yeye büyük bir vukuf icab etdirir.

Kanuni evvel bidayetinden Mart evasetine kadar nehirler donar. Dubalar alınır ve fenerler söndürülür. Buğ Nehrinde ve Herson Koyu'nda buzları kırmak için Nikolayef'de bir buz kıran vardır.

Medhal suyunda ve iki telgraf kablosunun Buğ nehri yatağını geçdiği yerlerde demir atmak memnu'dur. Kabloların karada bulunan uçları siyah ve sarı kaleler ile gece kırmızı ve sarı fenerler ile irae' edilmiştir.

Liman (3 ve 4 numaralı krakilere müracaat) şehrin cenubunda bulunan evleri pek mahdud ve dar olan ticaret limanı 1165 metre tulünde dalga kıran bir rıhtım inşası sayesinde dosya edilmiştir. İşbu rıhtım üzerinde hububatı kaldırmak için büyük bir makine te'sis edildiği gibi her biri 2000 tonluk iki adet iki petrol hazinesi inşa olunmuştur. Petrol gemileri doğrudan doğruya bu hazinelere

boşaltabilirler. Bu liman müessesatının garbinde Malaya Korenikaya Malaia Koreniklia ucu karşısında sahil gemileri için bir liman vardır.

Limanın bu rıhtım inşaatı haricinde sahilin yalnız bazı yerlerinde kayık ve maunalar için ufak ve ahşap kazıklar üzerinde müessis platformları iskeleleri vardır. [58]

Mahalli gemilerin iskeleleri kısmen Farfarufka-Varvaravka köprüsünün aşağı tarafında kısmen de İngul üzerinden geçen Tamboz köprüsünün hemen aşağı tarafında Buğ'un sol sahilindedir. Her iki iskelenin kazıklar üzerinde mini T şeklinde seddleri vardır. Aynı tarzda fakat daha kuvvetli seddler ile inşa olunmuş üçüncü bir iskele birincinin daha aşağı taraflarında 30 metre uzaktadır. Bu üçüncü iskele hükümetindir. Buna yalnız harb gemileri yanaşabilirler.

Mahallin darlığı hasebiyle gemiler ancak liman me'murlarının ta'limatı dairesinde mürebbi' teşkil edecek vecihle muhtelif iskelelere yanaşırlar. Rasadhane üzerine çekilen bir top Nikolayef için vesatı öğle zamanını gösterir.

Köprüler: Buğ ve İngul nehirleri Nikolayef civarında üç köprüden geçilir. Bu köprülerin en mühimi ve en büyüğü Farfarufka- Varvaravka köprüsüdür. Bu köprü şehrin garbinde vaki' üzerinden Odessa caddesi geçer. Nehir burada takriben 130 metre arzında sağ sahili sığ ve bataklık, köprü ahşabdan bir kazık köprüsüdür. Orta kısmı takriben 40 metre arzında olarak gemilerin geçmesi te'min için açılacak surette tombozlar üzerindedir. Köprü sağ sahilde nehir yatağının sığ kısmı üzerinde inşa olunmuş takriben 400 metre tulünde kar-gir bir sedd ile temerrüt edilmiştir. Köprü'nün inşaatı adi ve ibtidai fakat sağlamdır köprü'nün ayakları her biri traversler ve demir bağlar ile yerleştirilmiş dörd aded kazıktan yayılmış ve buz frenler ile teçhiz edilmiştir. Kemer başlıkları ile payandaki kuvvetli meşedendir. Köprü döşemesi yumuşak ahşabdan köprü (şosesi) takriben 8 metre arzında suların yüksek bulunduğu zamanki tesviyesinden 1-1,5 metre mürtefi' köprü'nün orta kısmı sol sahilden açılır, kapanır. Açıp kapamak birkaç dakikanın içinde olur. [59]

Aynı tarz inşada ortası açılabilir. İkinci köprü şehrin şimalinde deniz tersanesinin garb duvarı yanında İngul üzerinden geçer. Nehrin bu mahalde arzı 120-150 metredir. Köprüyü şehri Yelizavet arada giden caddeyi rapt ider. Üçüncü

köprü bir tombaz köprüdür ve deniz tersanesinin İngul nehri ile ayrılan iki kısmını birbirine vasl eder.

Mevaki': Buğ ve İngul nehirleri sahilleri nehirlerin aşağı kısımlarında grup halinde müctemi' bulunan bir takım mevaki' ile doludur. Cenub grubu Buğ mensubu yakınından en büyük mevki' İlinsekoe İlinskoe (parotino) Paratino sağ sahilindedir. Sol sahilde Sevyatoterotiski Sutialotroitski dâhil olduğu halde ancak bir takım ehemmiyetsiz yerler vardır.

Orta grup: belli başlı mevki' Boğoyaflensk-Boğoyavlensk dir ki sol sahilindedir. Muntazaman birbirini zaviye-i gaimeli kıt'a iden yolları ortasında büyük meydanı vardır. Nikolayef şehri ile Balebanufga Balabanovka varoşu üzerinden Buğ Nehrinin sol sahil koylarıyla iyi şose ittisalatı vardır.

Şimal grubu Nikolayef şehri ile buna civar mevki'den Fodopoy Vodopoi, Mayşikof Maislikof ve İngul üzerinden Tornofka Ternovka ile Korenika Korehnika, Farfarafko Varvarovka ve Buğ üzerinde Çerfonaya Çeivonaya mevkilerinden teşekkül eder.

Nikolayefden başka yalnız Bogoyaflensk Bogoyavlensk'in az bir ehemmiyeti vardır.

Buğ nehri üzerindeki bilcümle mevaki' Nikolayef'de dâhil olduğu halde ateş altına alabilir. [60]

Nikolayef Şehri: (3 ve 4 numaralı krokiye müracaat) Garnizon dâhil olduğu halde nüfusu 100.000dir. şimendüfer posta ve telgraf merkezi vardır. Şehrin valisi bir de kale kumandanlığı vardır ki Oçagov'da bu kumandanlığa tabiidir. Aynı zamanda bahri hazar filosu kumandanı olan Karadeniz filosu kumandanının merkezi de Nikolayefdir. Pek çok yüksek rütbede zabitan ve bahriye me'murları mevcudu liman riyasetinde ümera-i bahriyeden bir zabıt vardır.

Nikolayef garnizonu 1910da iki piyade alayından ibaairetti. Bundan sonra (1910) Nikolayef torpido filusunun merkez-i umumiyesidir.

Avrupa Devletlerinin kısm-ı azamının Nikolayef'de konsolosu vardır. Şehir hafif dalgalı bir arazide vaki'dir. Sahil İngul Nehrine karşı dik Buğ Nehrine

karşı ekseriya düzdür. Bereketli mezruat ancak şehrin garbındaki dil üzerinde vardır.

Şehirde birbirini zaviye-i kaime ile kat' eden 30-40 metre arzında yollar var. Evlerin kısm-ı azamı kar-gir, zemin katlı ve tek katlıdır. Yalnız hükümet binalarıyla mebani-i umumiye ekseriye müteaddid katlı ve saray gibidir. Umumi tenviratı havan gazıyladır. Elektrik yalnız tersanede var. Su müteaddid çeşmelerden ve zahmetsizce nehirlerden alınır. Mahalli telgraf şebekesi pek vasaddır.

Şehrin ihracat-ı ticareti mühimdir. 1891 de buğday, arpa, şeker ve un ihracatı 3.146.245 İngiliz lirası kıymetinde idi. İş bu sene zarfında 327277 ton hacm-i istiabiyesinde 286 gemi limana dâhil olmuştur. [61]

İklim yazın sıcak ve pek kuru, kışın pek soğuk ve sert suret-i umumiye sahi değil difteri ve tifo hastalıkları en ziyadedir.

İttisalat (50inci sahifeye müracaat)

Şimendüfer istasyon binası ticaret limanının yakınındadır. Buğdan bakıldığı zaman öndeki irtifa'at-ı arziyeden dolayı, istasyona aid menabi imalathaneler ve depoların yalnız bir kısmı ile ticaret limanına giden şu'be hattı görünür. Şehrin yakınında şimendüfer hattının yalnız yağmur suları ve derecikler üzerinden taşdan taht-el-zemin inşaatı vardır.

Menabi deniz tersanesi (4 numaralı krokiye müracaat) İngul Nehrinin her iki tarafından ve iş bu nehrin Buğ nehrine mensub olduğu yerin bir ara önündeki tersane zırhlı gemiler inşası için yapılmış kazan ve makine i'mal eder ve her dürlü ta'mirat icra eder bir sach havuz ile meta'dır. Ta'mirat destgahları kızaklar mevcuttur. Kuru bir havz henüz inşada tenvirat elektrikleştir.

İ'malathaneler, yollar ve saire mükemmel bir haldedir. Tersanenin muhtelif aksamı raylar ile birbirine merbutdur. 7,5 metre amike malik olan İngul nehri büyük gemilerin kızaktan indirilmesine müsaidir.

1905de Belçika sermayesiyle yeni ve hususi gemi inşaatı destgahları yapılmaya başladı. Hükümet bu destgahlara Krovazor ve torpido botlar sipariş edeceğini vaad ve te'min etdi. Destgahlar 1910da hükümetin eline geçecekdi hususi müessesat

Buğ'un sol sahilinde Farfarafoka Varvaravka köprüsünün hemen şimalinde Volodin şirketinin makine ve demir gemi inşasına mahsus müessesat-ı fenniyesi vardır. Bu müessese nisbeten pek iş görebilir buhar motorları [62] buharla müteharrik çekiçler delmeğe, rendelemeğe, bakmağa mahsus alet, demir ve maden dökümhanesi, kazanhane küçük gemi ve torpido botları inşa ve tamirhanesi vardır. Müesseseyi 1888 de takriben 200 amele işletiyordu. Hükümet torpidoları ile daha büyücek harb gemileri inşası için bu müesseseden istifade eder.

Anonim bir şirket malı olan ikinci gemi inşa müessesesi self-i zikr⁵⁹ birincisinin ehemmiyet ve işçe pek mâ-dünundadır. Bu ikinci müessese ticaret limanının garlarında istasyon civarındadır ve yalnız ticaret gemilerinin tamiratıyla iştigal eder.

Torpil ve lağm fabrikası tersanenin yukarı tarafında İngul'un sol sahilindedir. 1885 senesinde bu fabrika ve ittihat torpili henüz yapamıyordu. 1888 raporlarına nazaran bu fabrika ancak bahr-i siyah limanlarında mevcut olan torpil ve lağımlar eskidikçe onların yerine yenisini yapacak kadar işliyor. Bir top fabrikasının tesisini mutasavver etmiş.

Nikolayef'de büyük demir fabrikaları tesisi tasavvur olunmuş isede Yekaterinouskurda bu gibi fabrikaların tesisinden sonra bu tasavvura tealluk edilmiştir. Krivoyrog ve Maryapol de zengin külçe demir depoları vardır. Bunlardan başka şimendüfer idaresinin imalathanelerinden Serfonzor buharla müteharrik birkaç değirmen hazır ve umumiyetsiz fabrikaları mevcuttur.

20-200 ton yük taşıyabilir müteaddid meuneler vardır. Erzak her zaman ve her cinsden arzu edilen miktarda bulunur. Kışın fiyatlar ekseriye yükselir.

Su nehirlerin yakınlığı hasebiyle, her zaman vardır. Su makine ve tulumbarı istasyon civarındadır. Müteaddid artezyen çeşmeleri vardır. [63]

Makine işletme edevatı; kömür siyah ustupi yağ ve çıra her zaman arzu edilen miktarda bulunur.

---

⁵⁹ İngiliz kitabına nazaran bu müessese 1888 Temmuz'unda birden bire ta'til işgal etmiş ve 1889 da işlememiştir.

Tablo 4: Torpido Botlar İçin Zeyl

Demir mahalleri	Berecan adası, Berecan koyu, Oçagov kayık maune limanı, Nikolayevski tabyasının kayık maune limanı Herson koyu, Nikolayef-Kin Burnu koyu, Tendra koyu
Tamir mahalleri	Oçagov ve Nikolayef
Karaya oturtacak mahal	Oçagov civarında sığ sahil, Herson ve Kin burnu koyu
Erzak	Oçagov, Herson, Nikolayef
Su	Oçagovta az, Herson.....Nikolayefde bulunur.
Makinelerin işletilmesine mahsus edevat demirhane	Herson, Nikolayef
Telgraf	Oçagov, Nikolayef, Herson
Tabib	Oçagov, Nikolayef, Herson

2. 6. DÖRDÜNCÜ SAHİL MINTIKASI⁶⁰

2. 6. 1. Tendra Ucundan –Tarkan Tarkhan Burnuna Kadar

Askeri. İstihkama'at yokdur. Sahilin bu kısmının ehemmiyet-i askeriyesi ancak bahr-ı siyahın iki büyük harb limanının arasında tesadüf etmesindedir. [64]

Bununla beraber bir düşman filosu için her iki harb limanının ittisalatını tersad ve ihlal edecek kadar bir üssül hareke olamaz. Perekop herzahının hafrından sonra kalan gayr-i kabil isti'mal bir hale vaz'ı ser'i bir harekât-ı askeriyeye hedef olabilir.

Kaleden seyr-i sefaine mani olmak nokta-i nazarından Karkinit koyu dahi bir ufak filo liman olarak bir kıymet alır. Lakin bu gibi filocuklar koyun uzak

⁶⁰ 2232 ve 2092 ingiliz bahriye haritalarına müracaat.

vaziyetinden ve menabinin külliyyen fakat eninden dolayı kendi vesait ve menabından başlamağa mecburdurlar.

Bahriye: Cihet-i ta'yini; şimal sahilde arazinin hep bir şekilde bulunmasından dolayı cihet-i ta'yinine meşgaledir. Bunu teshil için sahilde takriben 19 metre irtifa'ında muhtelif eşgalde kaleler vaz' edilmiştir. Bunlardan 3ü Tendra yarımadası diğer ikisinde Carbel Ganskaya djari gatskaia dilni (adası) gösterir. Karkinit koyu ağzının ortasındaki kumluk bir sır a dolayısıyla koyun hâsıl olan iki medhalide aynı suretle kaleler ile işaret edilmiştir.

Fenerler. Fenerler cedveline müracaat

İmdat işareti istasyonu: Tendra ucu Tarkan burnu

Sahil ve arazi: Tendra yarımadasının şark ucunda Sofiyevka Sofievka koyuna kadar sahil münhatt ve hemen hatt-ı müstahkem üzeredir. Buradan Bakalski Bakal-ki ucuna kadar sahil hattı sıg sahil sıralarıyla gayr-i kabil-i seyir bir halde gelmiş müteaddid girintiler ve oldukça yüksek sahilleri taarruz ederve bundan sonra Tarkan Burnuna kadar yalnız iki girinti ile oldukça hatt-ı müstahkem üzerinde gider. Spit djarilgatskaia Çarıl Gatska yapıt adası 23 mil bahri uzunluğunda olup garb-ı nihayette gayet dar bir kanal vasıtasıyla karadan ayrılmış düz ve dardır. [65]

Spit djarilgatskaia çarıl gatska yapıt ile Kırımın şimali garbi sahil arasında bırakıp körfezi imtidad eder ki Karkinit koyu ve bu körfezin en dâhili kısmını teşkil eder.

Şimal sahilinin arkasındaki arazi-i dâhiliye Odessada tarif edildiği vecihle kurak bir arazi mahiyeti arz eder. Karkinit koyundan itibaren arazi yüksekçe sahilden hemen terfi eden bir yayla hâsıl eder ki bu yayla etrafında tedricen kurak araziye doğru iner. Bu yaylanın mahsuldar vadileri vardır.

Bu sahil kısmının şimal tarafları ağır gemiler için ancak dört mil bahriye kadar kabil-i tukarrübdur. Buna mukabil cenub sahili imtidadınca tafraya kadar derin sular vardır.

Demir mahalleri ve limanlar: Tendra yarımadası bunun cenubunda şimal rüzgârlarına kâfi derinlikde bir melce vardır. Karadan 1,5-3,5mil bahri uzakda derinlik 8,2-9,7 metredir.

Karkinit koyu iyi mahfuz yegâne demir mahallidir. Carl gatskaya jarilgatskaia ucunun takriben 3 mil bahr-i şimalinde 4,5 kulaçta (8,2 metre) çamur bulunur. Koyun bu tarafı vasat derecede kısım-ı magtusa olan sefain içindir. Koyun diğer kısmı sığ sahil sıralarıyla münhattır. Koyun vestinde pek sığ dubasız su sathının altında bir kumluk arazi vardır. Koyun daha derin kısımları deniz rüzgârlarına ma'ruzdur.

Akmescit Akmechat⁶¹ 2/4 mil bahri derin bir koydur. Koyun medhali yüksek beyaz bir kale ile tanılır. Medhalin 2/3 mil bahri arazisindeki [66] kabil seyir suyu karanın uçlarını ihata eden kayalıklar ile 3 gumneye kadar daralmıştır.

Koyun cenub kısmı için iki aded istikamet kalesi vardır. En iyi demir mahali Akmescid (telgraf merkezi) koyunun şimal-i şarki kerte şimalinde takriben 3 gumne mesafede kayalıklar ile münhatt iki dâhili uçak ortasındadır. Burada 5 kulaçta (1 ve 9 metre) kum vardır.

Bu demir mahali şimali garbi ve şimal rüzgârlarına ma'ruzdur. Geçen gemiler iş bu rüzgârlara karşı kayık 2-3 kulaç amikinde (3,6 – 5,5metre) kum kemerli en dâhili kısmında melce' bulurlar. Koyun yanında taşdan bir rıhtım (dalga kıran) vardır. Bunun baş tarafında su derinliği 2,4 metredir.

Rüzgâr ve ceryan: kışın en ziyade cenubi şarki ve cenubi garbi rüzgârları yazın şimal rüzgârları eser. Tarkan burnu bir hattı taksim havayı (hudud-u cuy) teşkil eder. Rüzgâr değişimleri az süren fakat şiddetli ve karla müteferrik rüzgârlar(rafaller) veya birden bire bir sükûnet buralarda nadir değildir.

Tarkan burnu yahud perekop körfezi geçilirken kuvvetli bir ceryan his olunur. Bu ceryan garb rüzgârı zamanında şarka, şark rüzgârları zamanında garbe doğru gider.

Mevaki. Sahil mevaki' gayet ehemmiyetsizdir. Yalnız tahminen 1000 nüfusu ve posta telgraf merkezi ile Perekop şayan zikirdir. Bu kasaba tuz ticaretine karşı kömürün merkezidir. Tuzluklardan senevi 25.000ton tuz kazanılır. Perekop kanalının hafri bu mevki'i bir ehemmiyet verir.

---

⁶¹ 2292 numaralı İngiliz bahriye haritasına müracaat

Perekop kanalı Perekop berzahı üzerinde Azak Denizindeki Ganicesk (Genitsehesk) Gheniehesk limanından Perekopa kadar bu kanal [67] 73 mil bahri tulunda 2103 metre ardında ve 2,6-4,58 metre amikinde olacaktır.

Bu kanal ameliyat 1779 da başlamış 1796 da bitmiş olması icab eder.

Bu kanalın faidesi Azak Denizinden Karadeniz'e olan mesafeyi ehemmiyetli suretde az iltimasıdır. Maryapolden Odessaya kadar da kazılı bu kanaldan evvel 434 mil bahri iken bu kanal açıldıktan sonra 295 mil bahriye tenzil edecektir. Mesafenin bu tenkizi sayesinde hububat vesaire ticareti büyük bir teslihata nail olur ve Donetz Doneç kömürleri dâhilinde sürülür.

Bu faidelere mukabil kanalın şu mahzurları tasavvur olunuyor ki Azak Denizinin zaten az ve sığ olan suları ara sıra ve zan olan şimali şarki ve şark rüzgârları zamanında kanaldan çıkararak derinlikleri daha ziyade gayri müsaid bir halde tenkis edecek ve Rustov Rustov ile Taganrog şehirlerinin ticareti bu kanaldan dolayı, mutazzır olacaktır.

İttisalat. Şimendüfer hatları yokdur.

Yollar: Perekop-Herson ve Simferopol, Perekop, Kin burun ucu.(sahife müracaat) Perekop-Çokarok Chokrak- Kumule-Malitopol Melitopol.....yolu iyi posta caddesidir.

Gayet ehemmiyetsiz olan münferid sahil mevki'leri arasındaki yollar hemen gayri kabl-i merurdur.

Telgraf: Perekop- Simferopol-Perekop_berislof-Berislav Akmescid-Tarkan Burnu evipatorya. [68]

Sular, yalnız bazı tuzlu göller mevcuddur.

Menabi: yokdur.

Tablo 5: Torpido Botlar İçin Zeyl

Demir mahlleri	Karkinit koyu, Akmesjid
Ta'mirat mahali	-----
Karaya oturtacak mahaller	Tendra yarımadası Karkinit koyunun sığ yerleri
Erzak	Akmesjid
Su	-----
Makinelerin işledilmesine mahsus edevat, demirhane	-----
Telgraf	Perekop, Akmesjid, Tarkan burnu
Tabib	-----

2. 7. BEŞİNCİ SAHİL MINTIKASI

2. 7. 1. Tarkan Burnu'ndan Herson Khersonese Burnu'na Kadar.⁶²

Askeri: Bu sahil mıntıkasında Rusların büyük harb limanı olan Sivastopoldan başka (sahife 76 ya müracaat) [69]

Evpatorya'da haiz ehemmiyettir. Zira Kırım şıbh-i ceziresinin garb sahilinde ve Sivastopolun yakınında bir düşman filosu için menabi bulunabilen yegâne mahal Evpatorya'dır.

Evpatoryanın bulunduğu Kalamita koyu Sivastopola karşı icrai harekât eden bir filo için bir üssül hareke olamaz. Zira koy açık olduğu gibi tehlikeli olan

⁶² 2232.2210.963.964.965 numaralı İngiliz bahriye haritalarına müracaat

cenubi şarki ve cenubi garbi rüzgârlarına ma'ruzdur ve genişliğinden dolayı seddi (barikad idilmesi) gayri kabildir.

Sivastopal'a karşı bir hareket esnasında ihraç mahali olarak bu sahil kısmının cenub kısmı nazarı dikkate alınabilir.(sahife müracaat)

Bahri: Gündüzleri ve açık havalarda haritaya nazaran cihet-i ta'yini müşkil değildir. İyi görünen noktalar Tarkan burnu ile Herson burnudur.

Fenerler için fenerler cedveline müracaat.

Sis ticaret istasyonları: Tarkan burnu, Evpatorya, Herson burnu.

İşaret ve telgraf istasyonları: Tarkan burnu ve Herson burnu

Sahil ve Arazi: Bu sahil mıntikasının şimal kısmında arazi sahilden itibaren hemen suulda başlar ve Kırım dâhiline doğru münhatt bulunan kurak araziye tedricen sukut ider.

Şimali şarki sahili boyunca dar kumluklar ile denizden ayrılmış müteaddid tuzlu göller vardır. Bu göllerin büyücekleri mmuvassalata ika-ı müşkilat eder.

Şark ciheti ile sahilin cenub kısmı Herson burnuna kadar oldukça mezru' bir mahiyet arz ider. Müteaddid nehirler ile ufak ırmaklar vasıtasıyla erve olunur ve denizden bakıldığı zaman vadiler, boğazlar çıplak görünür. [70]

Sivastopol ile Herson burnu arasında sahil oldukça uzak mesafelere kadar sahil yaran koylar ile ayrılmıştır. Sahile ekseriya kayalık, vasat derecede mürtefi', dalgalı ve tepeli suud eder.

Evpatorya ucunun garbinde sahil temizdir. Bu ucun şark cenubunda kısmen Kalamita koyunun sahil sırasından kısmen de daha cenubda sahile mukabil bulunan resifler ile ka'r bahrin terfi'atından deniz tesviyesinde kumluklardan dolayı ağırca gemilerin takarrubları umumiyetle ancak iki mil bahriye kadar mümkündür. Sivastopol ile Herson burnu arasında sahil karşısında aynı suretle kayalıklar ve ka'r bahri terfi'atı var. Fakat bunların hepsi 5 kulaç hattı dâhilindedir. Bu hattın haricinde seyri sefain suları açık ve mâniasızdır.

Demir mahalleri ve limanlar. Oret Ouret ucu bu ucun şarkında şimal rüzgârlarına karşı bir melce' vardır ki 8,5 kulaçta (15,5 metre) kum ve çamurdur.

Kalamita koyu, cenub ve enubi şarki ve cenubi garbi rüzgârları zamanında Evpatorya⁶³ mersasındaki demir mahali tehlikelidir. Şimal şimali garbi (yıldız karayel) istikameti ile garbi cenubi Kerte cenub istikametindeki Evpatorya fener kulesi arasında beş külçe kadar çamur zemine tesadüf edilir. Bu istihkâmatın şimali şarkisinde demir atmak şayan-ı tevsije değildir.

Küçük gemiler cenubi garbi (lodos) rüzgârları zamanında fırtına dalgalarına karşı şehirden ¼ mil bahri açılda büyük cem'en yakınındaki kilisenin cenub veya cenub cenubi şarkiyesinde (kıble keşişleme) karantina ucundan cenubi şarkiyeye doğru ve karadan 205 halat (gumne) uzanan kum süresi arkasında sakınabilirler ki arada su derinliği 3 kulaç (5,5 metredir)

Şehrin önünde ahşabdan bir rıhtım vardır. Su amiki 2,1-2,4 metredir. [71] şarkdan garba doğru 1400 metre tulünde uzun bir rıhtım ile şimal cenub istikametinde 700 metre tulunda uzun bir dalga kıran inşası musamedir. Kaha Kacha mensubı; iyi tutar zemin Kaha Kacha nehri mensubının bir mil bahri garbi şimalisinde 120 kulaç derinliğindedir. Burası şimali garbi (poyraz) ve cenubi şarki (keşişleme) rüzgârlarına karşı melce'dir.

Sivastopol ile Herson burnu arasında bulunan atideki koyların kafesi şimale karşı açıktır ve hiç menabileri yoktur.

Herson Koyu⁶⁴ ufak ve kumluk bir koy medhalde amiki 4 kulaç (3,5 metre) birer sayf bu koyun ucundan şimale doğru iki halat (gumne) boyunca imtidat ider.

Şetroleteska Stroletska koyu 1 ¼ mil bahri uzunluğunda medhalde iki halat (gumne) ardında derinliği 10-6 kulaç (1009-1802 metredir) dir.

Peşana Peschana koyu pek sığdır. Gemiler medhalin önünde 6-10 kulaçta dururlar.

Kamış ve Kazak Kazach koyları birincisi ....her ikisi demir için iyi zemin teşkil ederler. Yalnız medhal önünde 15-20 kulaçda (27-36 metre)kum ve çamur vardır. Medhalin içinde demir yeri o kadar iyi değildir ve 8 kulaçdan (5,14 metre) den daha az derinlikde fenadır.

⁶³ 2210 numaralı İngiliz bahriye haritasına müracaat

⁶⁴ 965 numaralı İngiliz bahriye haritasına müracaat

Rüzgâr ve ceryan. Ahval-i havaiyesi evvelki mıntıkanın aynıdır. Ceryan[72] hafıfdir. Ve Tarkan burnuyla Evpatorya arasında cenub (kible) rüzgârları zamanında sahile doğru gider: ceryan esasen rüzgâr istikametine pek tabi'dir.

Mevaki' . Evpatorya (Kozlof Kaslov), 8300 nüfuslu, posta ve telgraf merkezi hazırda 17 zabıt 675 nefer mevcudlu bir garnizonu vardır.

Buradan hububat ve tuz ihraç olunur.

Erzak kâfi miktarda, su artezyen kuyularında alınır.

Sivastopol sahife 76da gelecektir.

İttisalat şimendüfer: Sivastopol- Moskova hattı Cankoy Teodozya Theodosa şu'besiyle beraber ana hat çifte hattır. Arzı normal Simperepol üzerinden Kırım'ın şimali şarkisine gider. Zivaş Sivaslı boğazını gecerek daha şimale Sinelnikovva Ssnelnicowa ya gider. Orada Rus dâhili şimendüfer şibekesiyle ve bu sayede Muskoh, Odessa, Maryapol, Taganrog, Rustov ilahiahir ile ittisal eder. Bu şimendüferin bugünkü hali hakkında elde hiç ma'lumat yoktur. Ma'mafih daha birkaç sene evvelsine kadar(kitaben tarihi 1893lerdedir.) Hat berbad ehvalinde ve hattın ve bilhassa köprülerin mütemadi ta'miratından dolayı fena idi. 1910 ma'lumatına göre hattın kendisi za'yıf ve ihmal olunmuş. Köprüler iyi bir haldedir.

Hat mülahazat-ı askeriyeden dolayı sahilden daima uzak geçirilmiş İngurmen civarında Sivastopol limanının re'si nihayeti etrafında büyük bir kavis resim ider. Hattın kendisi, Sivastopol'daki mülahikatıyla beraber denizden görülemez. Zira hat arazi arzalarıyla mestur Çernaya Nehri üzerindeki şimendüfer köprüsü ise limandan görülmeyiz. Tahribleriyle şimendüferin uzun bir müddet için ta'tili kabul olan mühim noktalar 5 numaralı krokide gösterilen [73] Tünel ve köprülerdir. Köprülerin en büyüğü Belbek Belbeek üzerinden geçer. Ve işbu nehrin mensubundan takriben 7,5 bahri mesafededir.

İnşası metsur olan hudud:

A)Sivastopol-Balaklava üzerinden Yalta ve diğer sahil mevkilerine Teodozia bu hattın inşası pek muhtemel değildir, zira pek bahalıdır.

B)Evpatorya büyük onlar (burası Sivastopol- Moskova şimandüfer hattının bir istasyonudur.): 1893 senesi ilkbaharında bu hattın inşası için müsaade istihsal olunmuştur. Bu hat büyük onlar istasyonda sonra garbe şube verecek Beviten Buiten, Zazarabutsa Sarabuz posta istasyonu, Temez Temes ve Zaki Saki posta istasyonu üzerinden ve oradan da havası vahim sazlı sivas siwas sasik tuzlu gölünün cenub ucunu 10 versad (10.65 kilometre) tulunde, 0,5-1,5 versad (533-600 metre) arzında bir berzah üzerinden dolaştıktan sonra Evpatorya liman istasyonuna kadar götürülecek ve işbu istasyondan 1 versad (106 607 metre) mesafede bulunun karantina limanında nihayet bulacaktır. Bu şimendüferin inşasından maksat Kırım şibh-1 ceziresinin inkişaf-ı iktisadisini dosya etmek bilhassa Evpatorya limanını mühim hububat ve tuz ihracatını büyük bir merkez ticareti haline vaz'ı etmektir. Bu nokta-ı nazarından Evpatorya limanında ona göreTevsi' ve tamiri icab edecektir.

Bundan maada yaltadan şimendüfer hattına kadar bir hattın inşası mesturdur. 1910 da sivastopoldan yaltaya kadar otomobil ile gidip geliniyordu.

Yollar: İşbu sahil mıntikasının şimal kısmı büyücek mevakiin mefkudiyyetinden [74] dolayı ittisalatınca fakirdir. Mevcut olan yollarda ancak oralarda istiğmal olunan yerli arabalar için kabl-i istifadedir.

Cenub kısmında ise münferid mevaki' arasında aşağıda zikredilen caddelerden maada müteaddit araba yolları ve patikalar mevcuttur. Bunlar ekseriye tebyi'i yollardır. Ve ancak bazı mahallerinde tasviye edilmiş ve arabalar için kabl-i merur bir hale getirilmiştir. İhtiyaç halinde bu yolların mühimlerinden askeri nakliye arabaları ve toplar geçebilir.

Simferopol Kırım yollarının akide noktasını teşkil eder: en mühim yollar şunlardır.

1. Perekop Kis-kere aybar simferopol yolu posta caddesidir. İyi bir haldedir.
2. Perekop Kis-kere Kontagon –Kontugan Evpatorya simferepol yolu posta caddesidir. Evpatoryadan tuzla koluna kadara denizden dökülebilir

3. Simferepol (şimali) Cankoy – Hankoy Chankui – Yaroşık –Kumule – Kumulle (bu mevkide cenub-i Rusya yollarıyla ittisal hâsıl olur) yolu askeri caddedir.
4. Yolları Korkazak-Korkasak mevki'den birinci caddeden cenubi şarki istikametinde ayrılan bir araba yoluyla birbirine merbutdur.
5. Yolları Aybar ile Kontugan- Tontugan arasındaki bir yol vasıtasıyla beraberinde merburdur.
6. Simferepol-Teodozya(Teodosia-Kerçh yolu posta caddesidir.
7. Simferepol-Bağcesaray Balaklava –Sivastopol yolu posta caddesidir.

[75]

8. Sivastopol- Balaklava- Yalta- Aluşta- Simferepol: araba yoludur. Şehirlerin civarında iyi bvir halde ise de sair yerleri değildir.
9. Evpatorya-Sivastopol yolu kısmında Belbek Nehrine kadar el arabalarının ondan sonra sair arabaların meruruna müsaid. Bu yol üzerinden Bulganak –Alma –Kaça Katch- Belbek nehirleri ittisalata bir mana teşkil edebilirler ise de yazın bunların suyu pek azdır.

Telgraf. Simferepol Kırım şıbh-i ceziresinin kara telgraf hatlarının akide noktasını teşkil eder. Mezkûr telgraf hatları şunlardır:

- a) Simferepol-Perekop posta caddesi boyunca
- b) Simferepol- Cankoy(bir kol Teodozyaya gider) simelitepol (bu son mevki' de cenubi Rusya telgraf şibekesiyle ittisal hâsıl olur)
- c) Simferepol-Evpatorya, Tarkan burnu, Akmescid.
- d) Simferepol-Sivastopol-Herson burnu alopka livadiyeYalta-Aluşta-Simferepol

h)Simferepol-Karasupazar Teodozya, Kerch

Hükümet kabulleri: Odessa-Sivastopol-Kerch-Poti-Batum-Sivastopol ile varna arasında doğru bir kablo hattı vardır.

Sivastopol limanının cenub cihetinde dört aded direkli bir telsiz telgarf istasyonu vardır.

İttisalat-ı bahriye: Karadeniz buharlı seyri sefain şirketinin vapurları Evpatorya, Sivastopol ile Odessa ve Kerch arasında muntazemen işler. Sivastopol ile dersaadet arasında mezkûr kumpanya ile Mesajeri Maritim Kumpanyasının vapurları haftada bir defa işler. [76]

Sular şimali kısımda sahil yakınında müteaddid tuzlu göller bunların içinde Evpatorya civarındaki sazık(sazlı) Sasik gölü en mühimdir.

Bulganak, Alma, Kaha Kacha ve Belbek-Belbeek nehirleri yazın pek sığdır. Fakat yağmurlu zamanlarda ittisalata maada teşkil iderler. Çarnaya nehri mahsuldar İnkerman vadisini erva ider ve Sivastopol limanına dökülür.

Menabi: Sivastopol'da her türlü menabi mevcuttur. (sahife müracaat) Evpatorya da yalnız erzak bulunur.

2. 7. 2. Sivastopol⁶⁵

Askeri: Rusyanın Bahri Siyah'dan en büyük harb limanı olan Sivastopol vasi' suyu mebzul bütün bu Rus bahri siyah donanmasını isti'ab ider ve ona icab eden himaye-i bahriyeye bahş eder.

Denize karşı Sivastopol yeni ve kuvvetli istihkâmlar ile harb halindedeki torpil (lağm) hatlarıyla müdafaa olunur. Kara cihetinde tahkimi dört set imiş.

Sivastopol ve bütün Kırım'a karşı müessir bir harekât-ı askeriye donanmanında iştirakıyla ancak mühim miktarda kuvay-ı berriye-i askeriye zarfindan kabl-i icradır ve bu kuvay-ı askeriyesinde ilk hedefi Simferepol'ün zabtı olacaktır. Simferepolün zabtı ve elde bulundurulması Kırımın müdafaasını sarsar.

İstihkamet için 6 numaralı krokiye müracaat

Eski ve kıymetsiz taş tabyaları olan Konstantin severnaya ve ilahir istihkâmlarından sarfinazar olunursa istihkâmatın ekseri arkaya doğru [77] açık toprak tahkimatından ibarettir ve ale-l umum 15-30 metre irtifa'ında yamaçların üst kenarlarındadır. Siperler sahile mevazi ve cesim bir sahindadırlar.

Büyük (esas) toplar ya az amike malik mazgallardan veya barbatadan endaht ederler. En ağır toplardan bazıları su tazyikiyle müteharrik gözden gaib olur kızamlar üzerine yerleştirilmiştir. Her iki top nadiren her münferit top 9 metre hanede arasiperleriyle himaye edilmiştir.

⁶⁵ Sahil tevsikatu arşivlerindeki 1/1 ilavesine ve harb haritasına müracaat

Bilcümle istihkâmat elektrik projektörler ile techiz edilmiş, bundan ma'da sahra topları ve metralyozlar için birçok mevazı'a maliktir. O suretdeki bu eslahanın vaz'ı ve ta'ibesinden sonra limanın yapılacak seddi (barikadı) müessir bir surette himaye edilmiş olacaktır.

İstihkamatın civarı ile eşkâli, sahilin eşkâli ve tabiyatına o kadar tevfik edilmiştir ki denizden bakanlar için onları görmek mümkün değildir.

Herson fener kalesinden Herson Koyuna kadar münhat ve yarık sahil asker ihracatına karşı müselsel bir sıra toprak tahkimatıyla müdaf'a edilmiştir ve bu tahkimat dahi araziye o derece uydurulmuştur ki 2/4 mil bahri açıktan geçen bir gemiden bakanlar için bunların kotları hakkında doğru bir fikir edinmek mümkün değildir. Şüphesiz bu tahkimat yalnız piyade ve ihtimalbazı sahra topları için yapılmıştır.⁶⁶

Limanın şimalindeki tahkimat, istihkâmat burada Volakof Kalesinin biraz şimalinden başlar ve eski Konstantin tabyasına kadar devam eder, hattı müstahkem [78] sahil takip eder, sahilden mesafesi 10-30 metredir. Toplar az amikte mazgallardan hemen barbatadan endhat ederler. Havanlar (döşeme) üzerinden.

Anlaşılan Volokof Kalesi barut ma'zası olarak kullanılıyor, ikinci bir barut deposu 3 numaralı bataryanın arkasındadır.

Bir telgraf hattı şimalden cenube kadar istihkâmların arkasından dolaşır ve bir kablo vasıtasıyla konstantin tabyası civarında liman Asar Volokof kalesinden giden bir telgraf hattı takriben 900 metre şarkda bulunan barakalara gider.

1896 senesi raporlarına nazaran Volokof kalesi 35 santimetrelik bir top ile musallahdır. 1 numaralı batarya 2 numaralı bataryanın şimal-i şark cenahını himaye eder. Sahil suretlerinin en yüksek noktasında 40-50 metre irtifa'ında büyük zaviye ile birbirine mülaki olan cebheyi havi görünüyor ki birincisinin cephesi 2 numaralı batarya istihkâmatında diğer cephesinde ise birinciye nazaran

---

⁶⁶ 1900 senesinde gönderilen bir erken harp raporunda malumat-ı atıye vardır: Herson fener kalesinden herson tabyasına kadar imtidat ettiği söylenilen piyade ve sahra toplarına mahsus bu toprak tahkimatına tesadüf edilememiştir. Kezalik her ne kadar muhtelif ve müteaddid menba'lar sivastopolun kara cihetinden de istihkâmatı olduğunu mısran ve bir hakikat olarak beyan ediliyor ise de şark ve cenub-u şark istihkâmatında araba ile takriben 13 kilometre gidildiği halde karada da hiçbir istihkâmata tesadüf edilememiştir.

daha ziyade şimal-i şark istikametindedir. Bu istihkâm büyük gazematlı bir bataryadır ve 1895 senesinde çimentodan yapılmıştır.

Top mevcudu: 12 top (galiba 9 posluk)

2 numaralı batarya sahil sırtlarında hafif yükselen arazi üzerinde denizden 30-35 metre mürtefi' dir. 7 adet gazematlı bataryadan mürekkip top mevzileri Konstantin tabyasına kadar hafif meyilde inen araziden dolayı kademe halinde tertip edilmiş cephenin istikameti şimali şimal-i şarktır. Siperlik irtifa'ı 5 metre şuyumili 40 derece elektrik projöktörleri işaret ve silah başına aletleri vaz'ına iki platform mevcuttur. Toplar medhal ile limanın cephenin vastından bakıldığına nazran şimal şimal-i garbı ve garb cenub-u garbı istikametleri arasındaki şimal sahasını atış alanına alırlar. [79]

Top mevcudu: 24 adet ağır top (galiba 8:12posluk)

A 2 numaralı batarya topraktan dairevidir, denizden irtifaı tahminen 20 metredir.

Top mevcudu: orta çaplı, zara kalkanlı 4 adet seri atışlı top

B 2 numaralı batarya kısa duvar ile iksa edilmiş bir bataryadır. Döşeme üzerinden atış eden ağır bir top(galiba 28 santi metrelik) ile mücehhez ve kostantin tapyasının pek yakınında medhali ateş altına alır.

2,A 2 e B 2 numaralı bataryalar şimal sahili istahkamatının esasını teşkil ederler. Diğer bataryalar taraça vari üst ve alt tarafandan iş bu bataryaların cenahlarına doğru ittihat ederler.

3 numaralı batarya denizden irtifaı 10 metre, 2 numaralı bataryanın cenubi garbi yanını ve kısmen harici liman barikatını himaye eder, batarya münhat sahil üzerinde cephe istikameti şimalden cenuba, en yüksek noktası takriben 4 metre şeyu zaviyesi 40 derecedir. Batarya tarzı cedide üzere çimentodan yapılmış, bir şimal ve birde cenup cenaplarından müteşekkil ve sahilin hemen üzerindedir. Şimal cenahının 5, cenup cenahının 4adet gazematlı ara siperleri vardır. Her cenahın 2 kapuyeri vardır. Hali hazırda şimal cenahında 4, cenup cenahında 3 ağır top (galiba 9 posluk) mevcuttur.

Bununla beraber mevcut topların 2 misli için top mahalleri vardır. İngiliz malumatına (ilavelerine) nazaran tapyada bir telgraf veya işaret merkezi olacaktır.

A 3 ve B 3 numaralı bataryaları eski metruk toprak tahkimatdır. Her birinde tahminen 8 top mevzii vardır. Bu bataryalar liman medhalinin dâhili kısmını müdafa içindir⁶⁷ [80]

Limanın cenub cihetinin tahkimatı.

4 ve 5 numaralı bataryalar hafif surette aşağı doğru meyil eden bir arazide bir grup teşkil ederler. 4 numaralı bataryanın denizden irtifa'ı takriben 6-8 metre, 5 numaralı bataryanın takriben 12-14 metredir. O haldeki 5 numaralı batarya 4 numaralının üstünden ateş edebilir. Cihetleri takriben aynı istikamette, şimal-i şarkiyeden cenub-u garbiye doğrudur. Her iki batarya eski bastiyon usulunde topraktan yapılmış, astarları duvarlarla inşa edilmiş, 300 metre tulündedirler.

Top mevcudu: her bataryada dairevi raylar üzerinde 28 santimetrelik arkadan dolar 7-8 adet havan mevcuttur, kundaklarının irtifa'ı nişan tevsi'leri vardır, bundan ma'ada 4 numaralı bataryada 3, 5 numaralı bataryada 5 adet 24-31 santimetrelik top ve her birinde 3-4 adet 18 santimetrelik top vardır. Bunlardan başka 1900 tarihli erken harp vapurlarına nazaran yine sağ bistiyonun seyirlerinde 4 hafif top mevcuttur. Bu bataryaların limanın torpil barikatını himaye edecekleri zannolunur.⁶⁸ Topçu Koyunun yanında oradaki sahil bataryalarının efradı ve malzemesi için baraka ve depolar vardır.

6 numaralı batarya (eski Aleksandır tabyası) denizden irtifa'ı takriben 10 metre, hemen hemen deniz kenarında münhat sahil üzerinde eski Kırım tabyasının [81] yerine bina olunmuştur. Batarya yeni ve çimentoludur. 7 aded gazemetli arasiperi ve 3 kapunyeri vardır.

Top mevcudu: 8 ağır top

---

⁶⁷ İngiliz mecmuası bu istihkâmı zikr etmiyor, fakat limanın şimal cihetinde hollandiyanın şimalindeki dereye dane tesirine karşı mahfuz 2 adet büyük depo mevcut olduğunu yazıyor.

⁶⁸ 4 ve 5 numaralı bataryalar hakkında İngiliz mecmuası şu malumatı verir. 4 numaralı batarya denizden takriben 20 metre mesafededir ve yalnız omuz seyirleri arkasında havan toplarına maliktir. Top mevcudu: 12 adet 6 pusak havan, bunların arkasında denizden gözükmür bir depo vardır. 5 numaralı batarya 4 numaralı batarya ile aynı hattadır, 2 ara seyirli ufak bir istihkâmıdır, top mevcudu 4 adet 6 susak havan.

7 numaralı batarya, denizden irtifai 6 metre eylevm terk edilmiştir. Kopuk koyun ortasında Aleksandr ucu ile Karantina tabyası arasındadır.

8 numaralı batarya (eski karantina tabyası) Karantina koyu medhalinin şimal ucundadır. Hemen hemen deniz kenarında vaki' yeni betonlu 150 metre tulünde bir bataryadır. Bataryanın sağ yanı münhatt bir zemin üzerinde sudan ancak birkaç kademe mürtefi'dir. Buna mukabil sol yanı biraz geri çekilmiş takriben 12 metre yüksek bir zemin üzerindedir.

Top mevcudu: 6 ağır top(galiba 21 santimetrelik) sipere yerleştirilmiştir. Bataryanın arkasında ayrıca 4 hafif top mevcuttur.

9,10 ve 11 numaralı bataryalar terk edilmiştir.

12 numaralı batarya denizden 20 metre mürtefi' 200 metre tulünde Herson manastrının 230 metre garbinde pek müşkil bir hedefdir. Batarya yeni ve betonludur. Gazemetli arasiperinde ifrad için mahfuz mahaller (gazemetler) ile cebhane mağazaları birbirini ta'kib eder. 4 aded kapunyeri vardır.

Top mevcudu: 8 aded 15-21 santimetrelik top.

Endaht istikameti garb şimali garbi

Bataryanın arkasında bulunan bir kable işaret veya tersad istasyonu olacaktır. Bataryanın karşısında bir tesfil (mestur yol veya cebhane deposu) vardır.

13 numaralı batarya denizden irtifa'i 30 metre yeni 25 metre tulünde bir bataryadır. Arkası kapalı her iki topdan sonra bir arasiper, arasiperinde cebhane mahalleleri vardır. Siperin içinde (altında) ikamet gazemetleri mevcut [82] batarya kademe vari inşa edilmiş betonludur. Cenub cenahı şimal cenahından biraz yoksundur. Her iki cenahda münhatt kaleler içinde mesafe tahmini aletleri vardır. Bu bataryanında karşısında bir tonlu (rahmestur veya cebhanede pusu) 4 aded kapunyeri vardır.

Top mevcudu:16 ağır top(15-21 santimatrelık)

Esas endaht istikameti garb şimali garbi.

14 numaralı batarya denizden irtifa'ı takriben 30 metre henüz inşa edilmektedir. 1900 senesi Temmuzunda toprak ameliyatı bitmişti. Bataryanın 10 metre irtifa'nda bir vinci vardır ve galiba henüz teslih edilmemiştir.

Sivastopol istihkâmatına dair 1910 şu ma'lumat elde edilmiştir:

Batarya 1: işbu bataryanın teslihatına dair ma'lum olan rakamlar şayet emniyet değildir.(10-12 aded 11 posluk yahud 16 aded ağır obüs)

Batarya 2: dört kısım üzere inşa olunmuştur. Bu bataryanın teslihatı şimalden cenuba doğru şöyledir.

A) 4 aded 40 çap tulünde 15 santimetrelik top bunların himaye kalkanları vardır.

B) 4 aded ağır (9-11 posluk top)

C) 6 aded vast çapta (6-7 posluk) top

D) 8 aded ağır (9-11) posluk) top. Bunlar arasiperleri arasına ikişer ikişer vazî' edilmiştir. Topçu siperinin önünde piyade mevci'leri için siper vardır.

Batarya 3: eski Konstantin taş tabyasına (şimale) doğru takriben 120 metre tulünde yeni bir batarya iltihak eder.

Bu batarya şimal nısfında 5 cenub nısfında 3 aded ağır (11-9 posluk) toplar ile müselladır. Bu istihkâm bundan evvelki tefsilatda A1, B2 ve 3 numaralar ile gösterilen bataryaları yerleştirilir. [83]

A3, B3 numaralı bataryalar A3 (eskiden Nahimof tabyası) terk edilmiş. B3 Mihaylofskaya Kışla olarak isti'mal olunmaktadır.

Batarya 4 ve 5: 4 numaralı batarya terk edilmiştir. Batarya 5 4 pos veya 12 posluk havan ile müselladır.

Batarya 11: daha münhatt olan şimal cenahında biri sağda biri ortada birer arasiper ile 4 aded henüz teslih edilmemiş top mevzi'leri cenuba doğru bu bataryaya mülâsik 4 aded vast çapta (6-7posluk) toplar ile müsellah yeni bir batarya vardır.

Batarya 7: terk edilmiştir. Bunun yerine 6 numaralı bataryaya cenuba doğru mülâsik olmak üzere yeni bir istihkâm inşa olunmuştur. Teslihatı 6 aded ağır (9-11 posluk) top.

Batarya 8: 7 aded ağır (9-11 posluk) zırlı kalkanla mecehhez endaht istikameti şimal garbi şimal.

Batarya 9: krokide 14 numara ile gösterilen bataryalarına yapılmış, rivayeti nazaran müsellağ değil, ma'mafih batarya 7 de zikredilen teslihat ihtimal bu bataryaya aiddir.

Batarya 10: rivayete nazaran betonla ta'mir betonla ta'mir ve tevsi' ve 7 aded ağır (9-11 posluk) toplar ile teslih edilmişdir.

Batarya 11: rivayete nazaran vast çapta (6-7 posluk) 4 aded topla müsellağ endaht istikameti garb şimali garbi

Batarya12: rivayete nazaran 4-6 aded (9 posluk top) bunlar birbirinden takriben 25 metre mesafede mevzu' döşeme üzerinden endaht eder. Aralarında kar-gir arasiperleri mevcut. **[84]**

Yeni batarya A12: yeni çimento (beton) ile yapılmış bir istihkâmdır. 8 top mevzisinden 1904 de yalnız ikisi vast çapta toplar ile teslih edilmiş bulunuyordu. (batarya Herson menasetrinin hemen şimalindedir.)

Batarya 13: denizden güç görünür. Rivayete nazaran 16 aded ağır (9-11 posluk) top.

Yeni batarya 14: şimendüfer hattının kara cihetine karşı muhafazasına hadm Makinzi tepesinin şimali şarki sırtında (İnkerman fener kalesinin takriben 1,4 kilometre şimalinde) teslihatı hakkında ma'lumat mefguddur.

Deniz lağmları ve torpiller. Yeni bir torpido bot köyde Makenzin Hill cenub kısmında bulunuyor. Torpido bot limanı olarak Bor Careening koyu isti'mal olunuyor. Torpil depolarında (karantina koyunda) 2000 aded temas torpilleri mevcut imiş.

Barut mağazaları topçu koyunda Artillery Boy bir de muhtelif istihkâmlardadır. İstihkâmlardaki depolar istihkâmen bulunduğu tepenin deniz tarafına meteveccih olmayan yamacı üzerinde mahzen suretinde inşa olunmusdur.

Kara cebhesinin müdafa'sı metsurdur. Lakin 14 numaralı batarya da zikr olunan istihkâmdan başka 1910 senesine kadar kara cihetine meteveccih hiç bir istihkâm mevcut değildir.

13 numaralı bataryanın cenub-i garbi köşesinde iki kubbe vardır ki bunlar telgraf veya işaret istasyonlarıdır ve 7 numaralı bataryanın arkasındaki merkezi istasyon ile 12 numaralı batarya ile merbutdurlar, merkezi istasyon ile şehir arasında bir telgraf hattı mevcuttur.

13 numaralı bataryanın cenubi şarkisinde ve bu bataryadan takriben 140 metre mesafede daima te'sirlerine karşı mehfuz bir depo (mağaza) vardır.[85]

İşbu Herson bataryalarının cenub ve cenub-i şarkiyesinde hiçbir istihkâm mevcut değildir.⁶⁹

Katsac Kazatch koyunda 100 neferlerin ufak bir baraka olduğu gibi Herson fener kalesinin yanında da böyle bir baraka vardır.

Deniz lağmları ve torpiller⁷⁰ 1788 senesinde torpil hatları sahilde 3,5 mil bahriye kadar imtidat etmiştir.

Eldeki ma'lumat ve işarete nazaran limanın harb halinde seddi için üç torpil hattı tasavvur olunmuş ve işbu barikad o kadar ilerilere alınmıştır ki bunun ref' ve tathirinden ve torpillerin toplanmasından evvel şehrin dögülmesi mümkün olamayacaktır. Karada medhalin cenub cihetinde 6 numaralı krokide harici ve vast lağm hatları nihayet bulunduğu yerde dane te'sirine karşı mahfuz iyice mestur bir tersad tarassud kulübeciği vardır.

Medhalin harb sefinelerinin geçmesine müsaid suyunun ancak 600 metre arzında olması ve harici ihtihkamatın ileri mesafelere hâkim olması medhalin seri' ve emin bir surette seddini mümkün kılar.

Torpil hatlarının tek sıralı mı müteaddid sıralı mı olduğunu ma'lum değildir. Eldeki ma'lumata nazaran elektrik tersad lağmları isti'mal olunacaktır. [86]

Torpil ve büyük lağm depoları karantina koyundadırlar. 1885 de burada 16001 lağm mevcut imiş. İşbu mağazaların yanında torpil lağm efradı için barakalarda vardır. Bu koyun içinde torpil deposunun cenubi garbiyesinde karanın

⁶⁹ Civar arazi bir İngiliz şefi tarafından tahrip edilmiş ve hiçbir istihkâma tesadüf edilmiştir.

⁷⁰ İngiliz mecmuası der ki: Sivastopol ile Herson burnu arasında sahilin birçok teşkilat taksimatından dolayı tahtı el bahr herhangi bir müdafa' sisteminin kâfi derecede bütün tehlikeli nokat-ı ihata edecek vecihle temdid eyleyebilmesi gayri muhtemel görünür. Buna nazaran cenubi köyler bir düşman filosuna melce' ve himaye bahş eder ve istihkâmat ile şehrin kendisine karşı bir hareketde mezkûr donanma için bir ussül hareke teşkil edebilirler.

altında daimi bağlama (yanaşma) yerlesi vardır ki oralarda daima müteaddid torpido botlar, buharlı şilupeler, torpil ve dane mahsus ufak gemile, tombazlar, mauneler, taht-el bahriler durur. Bu suretle burasının bir torpido filosu için mükemmel Huruç limanı olduğu şüpheden azadedir.

Limanda daimi bir torpil endaht istasyonu vardır. Bu istasyonun mekteb olarak ve birde bütün bahri siyah filosu torpilllerinin tecrübe endahtı için kullanılır. Torpil vaz'i için ihzar ve tertib olunmuş aynı zamanda lağm mektebi olarak hizmet eden bir gemi “buğ” daimi suretde Sivastopolda bulunur.

Eski Konstantin tabyasında 2 torpil istasyonu te'sis edilmiş imiş.

Sivastopolde bir baloncu müfrezesi vardır. Bunda bahriye zabitanı dahi vardır. Fazla ma'lumat mefkuddur.

Asker ihracı, Herson burnu ile Sivastopol arasındaki müteaddid koylar ve girintiler arasında asker ihracına en elverişli olanı Kamış koyudur.

Bu koyların ahval-i sahiliyesi suret-i umumiyede ihraç hareketine gayri müsaiddir. Zira kıyıları ekseriya dik kayalık ve resifler ve su tasviyesinde kumluklar ile mali olduğu gibi koylarda şimale karşı gayri mahfuz deniz ceryanına ve dalgalara ma'ruzdur. Ahval-i sahiliyesi daha iyi olan şetreleteska Streletska ve Karantina koylarının medhallerine Sivastopol bataryaları hâkimdir. Belbek Blbek nehrinin⁷¹ [87] şimal sahil münhatt ve kayıklar (sandallar) hareketine müsaid lakin denize karşı galeyana gayri mahfuttur. Bundan maada karaya çıkan askeri şehre doğru yürüyüşünde müstahkem ordugâh ile müteaddid tepeler tahkimatı boyunca ilerlermek mecburiyetindedirler Balaklavaya asker ihracı hakkında sahife 53 müracaat

Hazırda garnizon, Sivastopol yedinci kolordo ile bir piyade fırkasının ve bir de topçu levasının merkezidir.

---

⁷¹ 1892 maunelerine Ruslar Kaha Kacha nehri mensubuna 2 piyade alayı ihraç etdiler. Bu manevradaki farziyat ve bu olaylara verilern vazife şöyle idi mefruz bir ordu şimalden Sivastopol'a ilerliyor donanma Sivastopol'e karşı bir hücum münayişi yapıyor. Alayların vazifesi mefruz ordu ile birleşmek ve şimendüfer hattını kesmekti.

Piyade	154	zabıt	4500	nefer
Sahra ve kal'a topcusu	100	zabıt	2	nefer
İstihkâm	23	zabıt	604	nefer
Torpil bölüğü	11	zabıt	165	nefer

Cem'en 288 zabıt 8393 nefer

Bundan maada mevki' bir bahriye merkezi umumiyesidir. 10000 bahriye neferi bir posta güvercin istasyonu vardır.

Yüksek yaylanın üzerinde, tersanenin arka tarafında 10-12 bin neferin ikametine mahsus mahaller vardır. Balaklava yolu üzerinde barakalar inşa olunmuş ve limanda ki hububak anbarları da kat'at ikameti için alınmıştır.

Bahriye ve askeri hastaneleri büyük askeri fırını vardır.

Bahri. Cihet ta'yinine Sivastopol limanına cenub garbinden dâhil olur ki şark da Herson burnu geçildikten sonra Konstantin ve Savernoia taş tabyaları ufukda yükselir. Sonraları en yüksek ebniye ve kiliseler görünür ve ancak Peşana Koyu seviyesine gelince medhal görünür. Şimal-i garbiyeden gelirken evvel şehrin en yüksek mebanisi görünür ancak ondan sonra liman medhali tefrik edilir.

[88]

Limana girmek ve limandan çıkmak alelade ahvalde hiçbir müşkili da'i değildir. Hatta gündüzleri dubalar kaldırılmış olsa bile limana girmek mümkündür. Fakat sisli, yağmurlu havalarda ve geceleri fenerler söndürülmüş olduğu takdirde ahval-i mahalliyeye iyice bir vukuf lazımdır.

Fenerler için fenerler cedveline müracaat.

Herson burnundaki işaret istasyonu telgrafla Sivastopol'a merbuddur.

Sahil ve arazi: şehri ihata eden arazi denizden bakıldığı zaman çıplak ve dalgalı bir arazi görünse de dere ve vadiler bilhassa İnkerman kayada münbitdir. Limanın en dâhili kısmına mensup olan Çernoya suyu mecrasının iki tarafı mahsuldar mezruat ile münhattır.

Liman⁷² 4 mil bahri tolunda $\frac{3}{4}$ mil bahri arzında 6-10 kulaç (11-18 metre) derinliğindedir. Limanın müteaddit koy ve girintileri vardır. Bunlardan Topçu Koyu ile cenub koyu ticaret limanının Teodozia'ya ya nakline kadar ticaret gemileri içinde salihdir; ka'r çamurlu, sahil kayalık, büyük vüs'at sahil-i mebaniyesine ancak cenub koyunda tesadüf olunur. Daha ufak rıhtım ve seddler veya kazıklar üzerinde platformlar limanın her tarafında dağınık olarak mevcuttur. Sahilin yalnız hükümet malı olan mebanisi ile ticaret ve seyr-i sefain şirketine ait mebaninin kısm-ı azamı kuvvetli kar-girden ve betonlu temel üzerinde yapılmıştır. Diğer binalar kazık temelli ahşabdandır. Limanda 6 çift şimendüfere 1 mil mensuh gösterir.

Fırtına işaretleri Senpol ucunda çekilir.

Liman ancak fevkalade şiddetli soğuklarda donar.

Cenub-i garbiye limanın en işlek mahallidir. Hükümetin ve ticaret ve seyr-i sefain [89] şirketinin bütün müessesatı oradadır; çamuru artmış bir kısmında ma'adası koyu o kadar derindir ki harp gemileri karaya hemen yanaşabilirler ticaret gemileri ise kenara yanaşıp eşya yükletebilirler

1908 senesi nihayetinde Sivastopol'un münhasıran bir harp limanı olduğu ilan olundu ve ticaret limanı Teodozia'ya ya nakil olundu.

Sivastopol şehri: garnizon hariç olduğu halde nüfusu 30.000'dir. Şimendüfer posta ve tergraf merkezi, şehir valisinin kolordu, fırka, liva ve liman reisinin (amiralin) merkezidir. Avrupa devletlerinin ekserinin burada konsolosları vardır.

Şehir güzel inşa edilmiş, geniş caddeleri, müteaddid büyük kilise ve mabet-i umumiyesi vardır

İklim nisbeten mu'tedil ve sahidir

Menabi Sivastopol bahri ve fenni menab'i nokta-ı nazarından bahr-ı siyahın en zengin şehridir.

Rus bahr-ı siyah buharlı seyr-i sefain şirketinin tersanesi büyük masraf ve ihtimamlar ile yapılmış, bir harp tersanesine tamamiyle müşabih ve en büyük harp gemilerinin inşasına müsaittir. İmalathaneler vası' ve en iyi makineler ile mücehhezdir. İş bu tersane hükümetin eline geçmiştir.

⁷² 6 numaralı krokiye 963 ve 964 numaralı İngiliz bahriye haritalarına müracaat

Tenvirat elektirikledir: Şimendüfer ile doğrudan doğruya merbuttur. Tersanede demir raylar vardır.

İnşaa kızaklarından maada birde ta'miraaat kızakları vardır burdan aynı zamanda 6 ufak ve 4 vasat derecede büyük gemiler tamir edilebilirler. 60-70 tonluk makasvari vinç ile iki adet 30-60 tonluk sac vinç mevcuttur. [90]

Doklar: demirden sac dog uç kısmında mürekkep, bunların ikisi poyovskalar için kâfi: tulları 85,3 metre, arzları 21,9-43,9 metre amikleri 6-6,7 metre kabiliyet-i humuleleri 6000 ton.

Kurudak tulu 182,5 metre tabanda tulu 152,3 metre arzı 25,9 metre amik 8,3 metre dog 5 saat zarfında doldurulup 8,5 saat zarfında boşaltılabilir.

Nöbet ve emniyet hadematı hükümet memurları tarafından görülür 1888 de tersanede 1500 amele çalışıyordu.

Salif-üz-zikr müessesatın menabi kafiyesinden dolayı harp tersanesi vasat derecede büyüklükte (1000 ton) sefain-i harbiyeyi alabilecek cesamette bir tombaz dog ile birkaç lağım ve torpil ve imalathanelerine ve torpido bot ve sac torpiller tamirat kızaklarına ve torpido botlar için bir sac dog a münhasırdır.

Careening boy koyuna reis nihayetinde 48400 ton istiab eder bir kömür deposu vardır

Karantina koyunda torpil ve lağım deposu, sonra bir cepbane ve kömür deposu, biri romörkör ve müteaddit mestur kayıkhaneler ve depolar vardır. Makine işletme edevatı her zaman mevcuttur.

Erzak kâfi miktarda var, şehir ve limanın suyu bir su makinesi vasıtasıyla her cerneya nehrinden gelir.

Kızak, dog ve vinçler hakkında (pilot) mecmuasına müracaat. Bundan maada Sivastopol için ufak bir kuru dog inkerman için torpido filosuna mahsus bir tamirat dogru inşaasına mütesavverdir. Sivastopol'deki büyük koru [91]

Dokun ib'adı bir uca atidir: tol 162 metre arz 20,9 metre akimi 10,1 metre

Torpido filosunun büyük istasyonu Nikolayefe naklolunmuştur.

Cenup koyunun garb cihetinde bir torpido bot kızıağı vardır.

Cireaning koyundaki kömür depolarının inşası bitmiş ve dolmuştur. Bundan ma'ada daha başka kömür zahiresinin idharı için eski ticaret limanında tertibat ittihaz olunmuştur. Tersanede ma'yi mevad teshiniyesi için depolar vardır.

200:300 tonluk su kazanları ile harb-i bahriyesinin müteaddid fakat daha ufak su gemileri mevcuttur. (suyun fiyatı ton başına 0,7 rubledir)

1910 da elde edilen ma'lumata nazaran Sivastopol'da bütün bahr-i siyah filosu için bir senelik kâfi erzak depo edilmiştir.

İttisalat: bu kâğıtların 42 inci saifesine müracaat.

Şimendüfer istasyonu cenub-i garbiyenin nihayetinde endahtından mas'un bir yerdedir. Hattın bu koyun her iki sahiline şu'beleri vardır. Ve o gün mevcudu çoktur. Bilcümle makamaat ve müessesat-ı askeriye telgrafla 9 numaralı bataryadan Konstantin tabyasına kablo mevcuttur, bunun uçları tabya ve batarya civarında beyaz levhalar ile işaret edilmiştir.

Sivastopol telsiz telgraf merkezidir. Varna, Odessa, Kerch, Poti ve Batuma telgraf kabloları vardır. [92]

Tablo 6: Torpido Botlar İçin Zeyl

Demir mahalleri	Kalamit koyu, Evpatorya, Sivastopol, Herson koyu, Şetreleteska srelestska, Peşana, Kameş ve Katsah Kazach koyları
Ta'mirat mahali	Sivastopol
Karaya oturtacak mahal	Kalamita koyu
Erzak	Evpatorya, Sivastopol
Su	Evpatorya, Sivastopol
Makine işletme edevatı demirhane	Sivastopol
Telgraf	Makine işletme edevatı demirhane
Tabib	Makine işletme edevatı demirhane

2. 8. ALTINCI SAHİL MINTIKASI

2. 8. 1. Herson Burnundan-Kız-Aval Kyz Aul Burnuna Kadar⁷³

Askeri. Bu kısmında Balaklava mevki' bir ehemmiyeti haizdir, zira Sivastopole karşı bir hareket-i askeriye esnasında bu mevki'in nazarı dikkate alması mümkündür. Liman ahval-i bahriyeye karşı emindir ve haricden atış altına alınamaz, koyun müntehasında tatlı bir mil ile suud eden vadi ile Sivastopole giden caddeden dolayı [93] burası büyük mikyasdan asker ihracı pek müsaid isede limanın pek mahdud cesametde olmasına ve barikatlar ve lağımlar vasıtasıyla pek suhuletli seddi mümkün bulunmasından sarf-ı nazar civarındaki tepeler ve kısmen medhalin az vesait ile fakat maksude muvaffak suretde tahkim olunabilir.

Sahilin bu mıntikasında hareketi askeriye için bundan başka istinad noktaları mevcut değildir. Teodozia limanı aynı namdaki koyun seddi ve denizden ateş altına alınmaktan kurtulursada mütearrızın kendi vesaitiyle bunu sedde muktadir olması pek şubhelidir.

Bahri: cihet-i ta'yinine hadm nokat: Herson Burnu münhatt üzerinde bir fener kalesi vardır. Feolent Feolent burnu, oldukça mürtefi' üç kademesi vardır. Aya Burnu, yüksek dik kırmızımtırak renkde aya dağ, zirvesi otlu bir atacak gibi görünür. Hızır dağı Shangir dagh Kırımın en yüksek dağdır. Münferid bir mürtefi'nokta olduğu için suhuletle tanılır. Kara dağ yüksek sahilin nihayet noktasıdır. Fenerler için fenerler cedveline müracat

Sis işaret istasyonu: Yalta, Teodozia Ucu. Kız-Aval Burnu

İşaret kaleleri: Herson fener kalesi ile Kız-Aval civarındadır. Birincisi Sivastopol ile ikincisi Kerch ile telgrafla merbutdur.

Sahil ve arazi: Sahil suret-i umumiyede dikdir. Arazi dağlık fakat mezru', kara dâhilinde tedricen kurak araziye doğru sukut eder. Dağlar ormanlıktır. Ayil Eile dağları sahil boyunca imtidat eder. Herson burnu civarında hafif suud ile başlar Balaklava civarında 500metre mürtefi' ormanlık bir kaya divarı manzarası haiz Aia Aya burnuna doğru sakulen inerler. En yüksek noktaları 1565 metre irtifaındaki Hızır dağdır. Teodoziaya kadar münbet vadileriyle dağlık olan arazi burada düzlük peyda etmeğe başlar. [94]

⁷³ 964,6661 numaralı İngiliz bahriye haritalarıyla sahil tevsifatı arşivlerinde bulunan 7/a numaralı ilaveye birde harb haritasına müracaat.

1888 senesinden beri kömürler, mesela lozofaya Losovaya –sivastopol şimendüfer hattı civarındaki Alma vadisinde işledilmektedir. Bu kömür i'la cinsindenmiş. Gerek bu kömür madenleri gerekse Simferepol civarındaki diğer bir kömür madeni hükümetindir.

Herson burnuyla Teodozia ucu arasındaki sahile ağır gemiler 1 mil bahriye kadar sahilin oradan sonraki kısımlarına suret-i umumiyede 2 mil bahriye kadar yanaşabilirler. Bu mesafenin haricinde seyri sefain mani'aları yalnız Kız avl burnu civarında vardır ki bu mani'lerin hepside fenerin daire-i siyasi dâhilindedir.

Demir mahalleri ve limanlar: herson burnu fener kalesinin cenubunda şarka kadar şimal rüzgârlarına karşı mahfuz. Senjorje manastırı: Feolenet Feolent burnu civarında manastırın cenubunda 45 metre derinlikde garb şimali garbi (batı karayel) kadar kara rüzgârlarına karşı.

Balaklava⁷⁴ : Medhal şark ucunun üzerinde bulunan Cenevizlilerin kalesi vasıtasıyla tanılır. Liman pek latif dik ve kayalık tepeler arasında vaki'şimalden cenuba doğru 2/4 mil bahri tulünde ve en dar yerinde 109,7 metre arzındadır. Taşdan bir rıhtım ile bir ahşab iskele büyücek gemilerin bile yanaşmasına müsaiddir.

Derinlikler: Medhalde 15-24 kulaç (27,4- 43,9 metre) ka'ra çakıllı kum, en dar kısmından 6-8 kulaç (10,9 – 14,6 metre) şehrin önünde 7 kulaç (12,8 metre). Ve limanın nihayetinden 2 gumne mesafede 3 kulaç (5,4 metre) ki bu son yerde birde ufak kayalıklarla münhat bir ata vardır.

Medhalin 1,5 mil bahri cenub-i şarkisinde karadan 2 2/4 gumne mesafede.[95]

2340 numaralı haritada Balaklava Kayası Balakleva Rock diye gösterilen kaya vardır ki suyun 3,35 metre altında bir sıra (terfi'at-ı bahriyeden)dir. Bu kaya siyah bir duba ile gösterilmiştir. Bu kayanın etrafında suyun amiki 5-11 kulaç (20-12,8 metre)dir.

Limanın haricinde iyi tutan kumluk ka'ar bahre ancak yukarılara doğru 25 kulaç (45,7-metre)ve daha ziyade derinliklerde tesadüf edilir.

⁷⁴ 2340 numaralı İngiliz bahriye haritasına müracat.

Miskomil Miskomia, koyun garbindeki geçen girintide şark düzlüklerine karşı melce' teşkil edecek bir demir mahalli vardır.

Aya burnu karanın altında şark rüzgârlarına karşı.

Lanbinska Laspynskaa koyu karadan 2,5 gumne mesafede 18 metre amikinde cenub sahilinin ufak bir kara ucu karşısındadır. Orada bir de beyaz bir sahil muhafazaa kulubesi vardır, koy şimal üzerinden cenub-i şarkiye kadar garbe karşı mahfuzdur.

Geçen gemiler ile torpido botlar koyun dâhilinde 3 kulaçda (7,3 metre) çamurlu bir ka'rda yutabilirler. Oradaki karanın nihayeti bazen şiddetli olan şimali şarki (poyraz) rüzgârlarına karşıdır kible lodos tehlikeli olabilir.

Zimfis İlmen Simfis ilmen garb ucu yalnız torpido botlar için karanın hemen altında 3 kulaçda (5,5 metre) garb (batı) rüzgârlarına karşı mahfuz. Keza Zariç Saritsch burnu ile Aytodor Aitodor arasındaki sair ufak koylarda demir mahalli evvel bilirler.

Mishur Miskhor ufak bir koyda karadan takriben 2/3 gumne mesafede Mishur Miskhor ba'cesinin sevk ağaçları karşısında 3 kulaçda (7,3 metre) garb (batı) rüzgârlarına karşı mahfuz. [96]

Yalta. ⁷⁵ Mersa şark (gün doğusu) cenub cenub-u garbi kible lodos rüzgârlarından mahfuz değil bu rüzgârlar ağır ve tehlikeli bir deniz yaparlar. Bazan set şimal-i garbi (karayel) rüzgârları eser.

Demir mahalli şehrin 1/2 mil bahri cenub-u şark kerte cenub (keşişleme kerte kible) indadır. 10 kulaç (18 metre) kum ve çamur bulunur. Ufak gemiler limanda tahminen üç gumne tulündeki dalga kıranın arkasında yatabilirler.

Limana dâhil olacaklar için ta'yin-i cihete hadim nokat: Aytodor Aitolar burnu Oryanda ve Livatya köşkeri (sarayları) Ayu dağ burnu fenerleri söndürülmüş bulunursa limana gece cenub-i garbiyeden dâhil olmak tayin cihetinin müşkil olmasından dolayı iyi malumat-ı mahalliyeye vakıf olmayanlar için şayan tavsiye değildir.

Urzof⁷⁶ mersade iyi demir mahalli mevki'in 1/3 mil bahri cenub cenub-u şarkisinde (kible keşişleme) dir. Burada 13 metrede kum ve camur vardır.

⁷⁵ 234 numaralı İngiliz bahriye haritalarına müracaat.

Sahilden 1/4 metre mesafede Urzof mevki'yle mevki'ı mezkûrun ¾ mil bahri şarkında vak'ı 52 metre irtifa'ında iki kaya arasındaki diğer bir mahalde iyi demir mahallidir. Burada 11-13 metrede yine kum ve çamur vardır.

Bu kıyılar arasındaki girintiler ile Ayu Dağı burnu arasında kezalik iyi bir demir mahalli mevcut cenub-i garbiyeye (lodos) karşı mahfuzdur.

Lampad karadan 2-3 gumne mesafede 18-22 metre derinliği var. Garb (batı) ve cenub-i garbi (lodos) rüzgârlarına karşı mahfuz, [97] küçük gemiler burada hemen karanın altında demirleriyle cenub-i garbi (lodos) veya cenub-i şarkiye (keşişleme) doğru methuce olarak veyahut... Palamar ile plaka ucunu garbe doğru kıvrıran kayalara bağlamak suretiyle yatabilirler. İş bu kayalar cenub-i şarki (kuntoguşi) keşişleme rüzgârlarına karşı mahfuz bir nev'i set teşkil ederler. Cenub-i şarkiden (keşişleme) cenub ve cenub-i garbi (lodos) a kadar olan ruzgarlara karşı gayrı mahfuz bazan şiddetli cenub-i garbi (lodos) rüzgârları vardır.

Aluşa ⁷⁷ tabyanın karşısında deniz kenarından ½ mil bahri mesafede 22 metrede çamur var. Şark şimal-i şark (gündoğusu poyraz) dan itibaren cenub (kible) üzerinden cenub cenub-i garbi (kible lodos) a kadar olan ruzgarlara karşı koyan gayrı mahfuzdur.

Miliya uzen, Siyerrepene Sierrpa'a kuruk uzen, togak, iskud, halsekar khanskar bunlar. Aluşa nın 5-7-8-13-ve 15 mil bahri şimal şarkiyesinde acık fakat iyi tutar bir ka'r malik , ve şark (gündoğusu) dan itibaren cenub (kible) üzerinden cenub-i garbi (lodos) a kadar olan rüzgârlara maruz mersellerdir.

Sudak koyu en iyi demir mahali koyun karşısında eski kal'a nın şarkındadır

Sahilin 1/2 mil bahri müsada 18 metrede çamur. Pusula istikametleri şark cenub-i şarki (gündoğusu keşişleme) den Meganon buruni garp cenub-i garbi de (batı lodos) Kuba ucu. Koyda Meganon burununun şimal-i garbisi cenub-i şarki rüzgârlarına maruzdur. [98]

---

⁷⁶ 221 numaralı İngiliz bahriye haritasına muracaat.

⁷⁷ Aynı haritaya müracaat

Koktabel (kordon) mükemmel bir demir mahalidir. Cenub (kible) ve cenubi şarki (keşişleme) rüzgârlarına ma'ruzdur. 3 metre dağ vasıtasıyla kolayca bulunur.

Takya (Dovpagorna Douyakona) koyu sahilden ¼-2/4 mil bahri mesafede 25-13metrede çamur koy şimali şarki (poyraz) cenub cenubi şarki kible(keşişleme) rüzgârlarına ma'ruzdur. Münferid gemiler kayak atılma ucunun garbinde cenub sahilinin teşkil ettiği girinti (koy)nin karşısında cenubi şarki (keşişleme) ye karşı melce' bulurlar. Takriben ½ mil bahri arzında ve ½ mil bahri tulünde bulunan bu ufak koydan torpido botlarda istifade edebilirler. Medhalde derinlik 6-7 kulaç (1009-12,8 metre) dâhilindeki sahil kenarından bir gumne mesafede 3-4 kulaç (4,3-5,5 metre)de kum ve çamur.

Teodozya (teodozia) körfezi⁷⁸ yahud Kefe Kafia koyu daire şeklinde bir koydur. Ve sattı derinliği 22-18 metre ve karadan 1 ¼ mil bahri mesafede 9 metredir Sahil temiz yalnız koyun şimal kısmında Zites Ahuz Siz-ahul mevkinin karşısında karadan 2/4 mil bahri mesafede küçük bir kaya mevcuttur.

Teodozya mersası şark (gündoğusundan- şark cenubi şark gündoğusu keşişleme) ye kadar olan rüzgârlardan maada bilcümle rüzgârlara karşı mahfuzdur. Şark şarki cenub i şarki rüzgârlar büyük deniz yaparlar. Teodozya limanı cenub Rusyanın en iyi limanıdır. Zira iyi bir demir ka'rı olduğu gibi kışında hiçbir zaman donmaz. [99]

7,3 metre derinliğinde iki taş kıran vasıtasıyla teşkil idilen iki sun'i liman ekseriye (kanuni sani ve şubatta)donar

Aliyy-ül-ade demir mahalli şehrin şark kısmının karşısındadır. Karadan 3 gumne mesafede 5 kulaçda (901 metre) katı çamura tesadüf edilir.

Karantina demir mahali Duvak Yakornay Dvuklı Yakoronoi ucu karşısındadır. Orada uzun bir sure emtia' binaları vardır. Gemiler burada karadan 2/4gumne mesafede 3 kulaç (55 metre) derinliğinde bağlarlar. Burada karadan 2 gumne mesafede suyun derinliği 4 kulaç (7,3 metre) kum ve çamur garb cenubi garbi (batı lodos) dan itibaren şimal (yıldız) üzerinden şarka (gündoğusuna) kadar olan rüzgârlara karşı mahfuzdur.

---

⁷⁸ 2221 numaralı İngiliz bahriye haritalarına ve sahil tevsifatı arşivlerinde mevcut harb haritalarına müracaat

Uçok dağı: demir mahali dağın şarkındaki girintidedir. Derinliği 9-11 metre istihkâm gibi korunan bu dağ kolayca tanılır.

Rüzgâr ve ceryan: yazın denizden ve karadan meltem rüzgârları kışın şark şimali şarki (karayel) şimali şarki (yıldız) rüzgârları en ziyade eser.

Aya burnu ile Anadolu şimal sahilindeki Gerempçe burnu hattı keskin bir hat taksim-i miyah teşkil eder. Kerc boğazından ceryan Kırımın cenub sahili boyunca cenub garbi istikametinde gider. Rüzgârsız zamanlarda ceryan iyice mahsusdur.

Mevaki’i Balaklava: 750 nüfuzu malik ufak bir kasabadır. Koyun şark sahilindedir. Eski ve metruk bir istihkâmı mühim balık ticareti vardır. Münferid gemiler için menabi az limanı için bu kitabın cenubi sahifesine müracaat. [100]

Alupko. Kayalık bir koy posta ve telgraf merkezi kayalıkların üzerinden eski istihkâmat görünür, bağcılığı metruk, civarında büyük bir şato ile birkaç villa vardır.

Yalta 2000 nüfuslu göçen bir kasaba. Posta ve telgraf merkezi garnizonu yok Yalta cenubi Rusyanın bir vadi medhalinde vaki’ telgraf kaplıcasıdır. Beyaz hane ve kiliseleri uzakdan görünür. Civarda imparatorluk Oryanda ve Livadya köşkları vardır. İklimi mu’tedil erzak mevcut fakat pek pahalı. Irmaktan maada iyi menba suları vardır.

Urzof taraça şeklinde menabi mefgud bir koy deniz cihetinde eski siperler vardır

Aluşta: posta ve telgraf merkezi. Küçük koy Lampad koyu menabiden mahrum koylardır. Küçük koy civarında eski bir tabya vardır.

Sudak: 900 nüfuslu posta telgraf merkezi 3 kilometre mesafede aynı namda bir Alman kolonisi vardır.

Teodozia (Feodozya-Kefe) 11000 nüfuslu posta ve telgraf ve şimendüfer merkezidir. Garnizonu 2 tabur piyade 10 tabur redif kazakları.

Eski bir istihkâmın harabeleri ile kal’a duvarı oldukça iyi bir haldedirler. Eski nöbet kalelerin şimdi yel değirmeni olarak kullanılır.

1900 tarihli erkânı harb raporlarına nazaran Teodozyada hiçbir yeni istihkâm görülmüyor.

Teodozya cenubi Rusya'nın hemen bir ticaretgâhıdır. Binaların ekseri kargir büyücek mebani şunlardır: kilise, mekteb ve redif kışlası.

Ticaretî terakkide iklimi sıhhidir. Fenni ve sanayi' müessesatı mevcud değildir. Erzak kâfi mikdarda var. Yazın su fakdani has olunur. [101]

Limanı için bu kitabın sayfasına müracaat.

İttisalat Şimendüfer: Teodozya –Cankoy –Kerch hattı (bu hattın Sivastopol-yalta moskoh hattıyla ittisali vardır) birde proje halinde teodozya – yalta-sivastopol (bu sahifelerin ıncı sahifelerine müracaat)

Yollar (bu sahifelerin incısına ve v maddelerine müracaat)

Sudak- Karasu Pazaryolu araba yolu isede yağmurlu zamanlarda yerli köylü arabaları için bile pek kabil-i mürur değildir.

Telgraf ittisalatı bu sahifelerin 9 numaralı sahifelerine b,d,h maddelerine müracaat bu telgraf hattının Karasu Pazar Sudak şubesi vardır.

İttisalat bahriye Kerch Teodozya Yalta Sivastopol arasında Rusyanın Karadeniz şirketi yazın haftada üç kışın iki defa muntazam vapurlar işledir.

Sular büyücek su mecraları kurak araziye doğru akar, sahile akan dereler bilhassa Aya dağlarından gelen ve yazın kuruyan ehemmiyetsiz sebil dereleridir.

Menabi : Menabi fenniyye mevcud değildir. Ziyade mikdarda erzak yalnız Teodozya'da ve Yalta'da bulunur yaltada pek bahalıdır. [102]

Tablo 7: Torpido Botlar İçin Zeyl

Demir mahalleri ⁷⁹	Balaklava, Miskomiya, Laspines Gaabugata Basp Ynakaa Poukta, Zimfis, Mishor Miskhor, Yalta, Urzof, Lemipad, Sudak Koktapel Koktabel, Tekye, Teodozia Curmen Ucu
Tamirat mahali (kızağız)	Teodozia
Karaya oturtacak mahal	Balaklava, Yalta
Erzak	Teodozia, Yaltada Balaklava ve Sudak'da az
Su	Yalta Teodozia(yazın az)
Makine ittisalata mevadi demirhane	Yalta(az) Teodozia
Telgraf	Alupga, Yalta, Aluşta, Sudak, Teodozia
Tabib	Yalta, Teodozia

[103]

⁷⁹ Cetveldeki demir mahallerinden maada torpİdo botlar fena havalarda bu sahilin daha birçok yerlerinde ismi geçmeyen demir mahalleri bulur ve istifade edebilirler.

2.9. YEDİNCİ SAHİL MINTIKASI

2.9.1. Kerch Boğazı⁸⁰

Askeri: Azak Denizini Karadenize vasıl eden bu boğazın ehemmiyeti askeriyesi pek büyük olduğu gibi ora sahillerinin sefer birliği nokta-i nazarından ehemmiyetli bir nokta olmak itibariyle de bizzat Kerch şehrinde büyük ehemmiyeti vardır.

İlga olunan Batum harb liman idaresi 1909 da Kerch'e nakil olunmuştur.

Kerch aynı zamanda torpido bot istasyonudur. Kal'a 1909 terk edilmiş. Malzemesi Sivastopol'a götürülmüştür. İstikametden bazılarının topları bırakılıp bırakılmadığı ve elyevm kabil-i müdafaa bir halde olup olmadığı ma'lum olmadığından kal'anın terkinden evvelki zamana aid ma'lumat atıye derç olunmuştur.

İstihkamat⁸¹ Kırım harbinden sonra inşa olunan bu istihkâmat Pol Burnu ile bunun civarında şehrin 3 mil bahri siyah şarkiyesinde 90 metreye kadar terfi eden tepeler üzerinde vaki'dir. Bunlar maskeli batarya gazematlarından ibaret ve 2 mil bahri imtidadında olup harici ve dâhili hudut diye iki kısma ayrılır.

Münferid istihkâmat telgraf hattıyla birbirine merbutdur. Şehirden çıkan bir telgraf hattı sahil boyunca betonlu tabyalar önünden geçerek vinçli sedde (dalga kıran) oradanda 2 numaralı bataryaya 1 numaralı bataryaya ve kal'aya gider. [104]

Bir başka telgraf hattı 1 numaralı bataryadan Verronovski limanına gider.

Müteaddit tabyalar elektrik raketler ile mecehhez imişler.

Hariciye hattı Pavlovfski fenar kalesinden istikamet su hazinesini teşkil eden iki gölcüğün bulunduğu hastahanye kadar imtidad eder ve istihkâmatın yanını kamış ve şehre karşı müdafaa eder.

Dâhiliye hattı Kerch Boğazının medhali müdafaa eder merkezinden bir kal'a vardır.

Harici hattın istihkâmları:

⁸⁰ 2205 numaralı İngiliz bahriye haritasına ve sahil tevsifatı arşivlerinde mevcut 8/A numaralı ilaveye birde harb haritasına müracaat.

⁸¹ 7,8 numaralı krokilere müracaat

Cenub redüvvet bu redüvvet hariciye hattın sol yanı teşkil eder. Piyade omuz siperi taht-el-arz ifrad odaları ve omuz siperinin cenub kısmında hafif toplar için üç adet top mevzii vardır.

Redüvvetin garb ve cenubu garbiye doğru alt tarafda endaht istikametleri kamişa ve denize doğru 6 adet top mevzii vardır. Toplar barbatalı aralarında arasiperleri vardır. Redüvvet dekinden kolayca görülmez. 1888 Şubatında teslihl olunmamışdı.

Taht-el-arz odaları bir sıra kemerli büyük depolardan ibarettir. Bunların arkasında istihkâmın bütün imtidadınca geniş bir yol uzanır. Bu yola her biri bir piyade omuz siperi ile mestur iki rampalı yol çıkar.

Şimal istihkâmı salif-ül-zikr redüvveti takriben 360 metre şimalinde ve bu redüvvetle piyade omuz siperi (kal'a hendeği yok) ile merbuttur. Açık hendeksiz bir istihkâma piyade omuz siperleri her biri garb ve şimali garbi istihkâmatlerinde barbatadan endaht eden bir sahra topuna mahsus üç top mevzii vardır. [105]

Garbdeki Ay Tabya: şimal istihkâmatinden 1800 metre mesafede bulunan bu tabyadan esas maksad kal'anın hastane civarındaki gölcüklerden alınan suyunu setr ve müdafa etmektedir. Tabya topraktan o suretle inşa olunmuşki mehmuzi yanlardan yüksek bulunuyor ve bu suretle yanlar ile boğaz bir dereceye kadar ateş altına alınabiliyor.

Cebhenin ateşi garbdeki araziye döver fakat çimento ve destgahları civarında başlayıp garbe doğru terfi' eden vadiye de zaviye meyyiteleri çoktur. Bu sebeple ay tabyanın ateşine maruz olmadan şimal istihkâmatin şimali garbiyesindeki tepeye kadar çıkmak mümkündür. Mihridatez dağından ay tabyanın iç tarafı görülür.

Şimal cephesinin temdidi Kerch şehrine doğru iner. Astar ve astar mukabili topraktır. Yalnız ay tabyanın müteveccih olduğu mehmuz ile boğaz tuğla ile iksa edilmiştir. Cephe tarafı mehmuz karşı galeri tarzında bir astar mukabili ile boğaz ise her tarafında iki toplu kargirle iksa olmuş bir kapunyer ile infilad ateşine alınır.

Omuz siperlerinin kavisleri altında iki medhal ile boğazdan istihkâma girilir. Cenahda omuz siperini yarararak hendeğe dâhil olan iki medhal vardır. Cebhe yanında mestur bir yol mevcut ve hendek şark ve nihayetinde açıktır.

Top mevzileri arasında ve boğazda piyade omuz siperleri vardır.

Teslihat kuyruktan dolar ve barbatadan endaht eder. Atideki hafif toplardan ibaretdir.

1. Mehmüzün ucunda demirden bir kızak(kuzak) [106] üzerinde her bir cenahda iki top bu toplar istihkâmın en ağır toplarıdır.

2. Daha ufak çapta 5 top cephede bundan maada 16 gündeliklerin cesametinde iki top

3. 16 gündeliklerin cesametinde birer top cenahlarda

Bütün bu toplar ahşap kızaklar üzerindedir.

Garbdeki ay tabya ile deniz arasında ikişer sahra topu için 20 adet toprak mevziler vardır. Bu toplar Kerch mersasını dökcek surette mevzudur. 1889 Şubatında henüz topları yokdu.

Dâhili hat: bu hat cenubi garbde başlayan ve bütün şıbh-i cezireyi yararak şimali şarkiden nihayet bulan kuru bir kal'a hendeği arz eder.

Cenubi garbi nihayeti denizden 16 metre mürtefi 16 metre arzındadır. 5 metre irtifaında açık bir astar vardır ve galeri biçiminde bir astar mukabili ile 8 toplu bir kargir inşattan iki sıra ile yan ateşine alınır.

Hendeğin Kerch caddesine vasıl olduğu şimal nihayetinde hendek 15-16 ardındadır 6 metre irtifaında bir astar ile mestur bir yol vardır. Burada gazametli bir batarya dâhilinde iki sıralı 8 top vardır.

Biri şıbh-i cezirenin cenubi garbisinde öbürü şimali şarkiyesinde olan her iki batarya denize karşı olan meyli döner.

Rah-ı mestur (mestur yol) şayanı dikkattir. Bunun ileri müdafa mevzi'leri ile girinti ve çıkıntılarında mu'tad olan piyade omuz siperlerinden başka 3 sahra topu için ayrıca top mevzileri vardır.

Bura mestur üç istihkâmı en ağır zaman hazır toplarına karşı mukavemet. [107] edebilecek kadar kuvvetli profiller ile ihata eder. Mezkûr üç istihkâm barbatalı ağır toplar vaz'ı için yapılmıştır.

Garb ve şimal cebhede şu sahra hafif meyilli ve kısmen san'i olarak inşa olunmuştur. Çok yerlerinde arazinin mil tabyası kâfi gelmiştir. Belli başlı

gazematlı barakalar ve depolar dâhili hattın içinde şimal ve şimali garbide zabitanın ikametgâhları ile kulubeleri ise şark cihetindedir.

Büyük baruz mağazasının kalenin şimalinde olduğu zan olunuyor. Bundan maada büyük miktarda cephaneye-i müteaddit taht-el-arz yollarda mahfuzdur. Büyük ittisalatdan beri şarkdan garba istihkâmın bütün imtidadınca gider. Ve kalenin merkezinde bir diğeri ile zaviye-i kaime tahtında birleşir. Bu iki yoldan ayrılan ufak şubeler muhtelif siper ve bataryalara giderler.

Kal'a tepenin zirvesi üzerinde denizden 90 metre mürtefi'dir. Siperlerin sahnı pek büyüktür. Omuz siperleri o suretdeki 11-9 posluk toplar barbatadan veya düz basık mazgallardan endaht edebilecek vecihle vaz edilebilir. Her çift top arasında bir arasiper mevcuttur.

A harfli ileri tabya kal'anın garbinde fakat ondan takriben 8 metre daha derinde vakii dir. Bu tabyadan endaht eden 6 top ve her çift top arasında bir arasiper vardır.

B bataryası; A tabyasının takriben 12 metre aşağısında büyük hendeğin rah-ı mestur üzerindedir. Barbatadan endaht eden 6 top ve her top arasında bir arasiper vardır.

C ileri tabyası: Kal'anın şimalinde ve takriben 12 metre daha derindedir. Barbatadan endaht eden 13-9 top vardır.

D bataryası: C tabyası üzerinden ve barbatadan endaht eden 5 adet ağır top vardır. [108]

H v d istihkâmlarının telafisini müteakip sıra ile atideki bataryalar gelir. H bataryası 7 toplu v bataryası 9 top 7 arasiperi H ve T bataryalarının müteaddid cepheleleri varsada teslihatı layıkıyla ma'lum değildir.

Taraça bataryaları. Cenub ve cenubi garbiye doğru ve taraça vari' sukut eden suretler üzerinden müteaddid bataryalar yapılmıştır. Bunlar Povlovski fener kal'asına denize ve boğaza karşı ateş ederler. Bunlar mümkün olduğu kadar kademe vari tertib edilmiştir.

Bu bataryaların adediyle mevzi-i hakikleri hakkında kat'i ma'lumat mefkuddur. 1900 tarihli bir erkânı harb raporuna nazaran en aşağı bataryanın teslihatı 2 ağır ve 2 vasat çapta topdan ibarettir. Bu batarya 1 numaralı sahil

bataryasının 10 metre üstündedir. Bataryanın evsatinde arazide epeyce mestur daha 5-6 batarya mevcuttur. Fakat bunlar görünüşe nazaran teslih edilmiş değildir.

Sahil Bataryaları. 1 numaralı batarya (10 toplu batarya) torpido (kayık) limanındadır. Seddler ve hendekler ile hücumdan mesundur. Sudan irtifai cüz'i en yüksek irtifai 8 metre ve birbirine mülaki 2 aded cephesi var. Büyük cebhe şark, şimali şarki istikametinde tali cebhe şimal şimali şarki istikametindedir. Teslihatı. 4 ağır, 4 vasat çapta toptan ibarettir. Bataryanın 6 aded arasiperi ve 16 top istiab edecek mahalli vardır.

11 numaralı batarya Ak burun ucundadır. Profili pek kalındır. Teslihatı dört topdan ibaret isede 10 top içinde mahalli vardır. Bataryada iki aded barut deposu vardır.

Bu iki batarya Kerch Boğazına hâkimdirler. Bu bataryaların mukabilinde bulunan tuzla dubası o namdaki kum sırasının garb nihayeti gösterir. Bu sıra [109]dubanın şarkından gemilerin geçmesine manidir. O suretdeki düşman gemileri bataryaların ateş mıntakasından geçmeye mecburdurlar. Torpil ve deniz lağımları Kerch Boğazı taht-el bahr bir müdafa için emsali nadiren bulunur. Bir derecede müsaidir. Boğaz tuzla dubası ile Pol Burnu arasında barikatlar ile dahi kapatılabilir. Hatta sığ olan boğaz haricinin Tuzla serası fenerinin altına kadar seddi bütün istihkâmatı bir düşman filosunun ateşinden saklayabilir.

Daha ziyade ma'lumat mefkuddur. Her halde bir harp halinde boğazın torpilleri ile sedd olunacağı emniyetle kabul olunabilir. İstihkamatın suyu hastahane civarında esasen suyuda pekiyi olmayan iki gölün mevcudiyetine rağmen azdır.

Karaya asker ihracı. Buna müsait yegâne nokta kal'a ile kamış arasında kamışdan takriben 1100 metre mesafededir. Bu yerde karanın hemen altında suyun amiki 306 metredir. Ve yamaçlar kolaylıkla tırmanabilir.

Garnizon hazırda piyade olarak 114 zabıt 2394 nefer kal'a topçusu 26 zabıt 908 nefer bundan maada 10000-12000 nefer için kışlalar vardır.

Bahri cihet-i ta'yinine hadim nokat: Takallı burnunun yüksek tepesinin yamacında bulunan eski fener kalesi uzakdan görünür. Tubesik tuzlu gölü ile deniz arasındaki kara parçası üzerinden sahil karakolu vardır. Kolayca tanınması mümkün olan Kamış Burrnu civarında başka bir karakol ile bir değirmen vardır.

Kerch tabyası ile akburun ucu ve bunun üstündeki beyaz ve uzakdan görünür hane birde yojnaya dili üstünde dilek yarı [110] İrtifa'nda bir sahil karakolu mevcuttur. Tathir edilmiş kanaldan geçmek için yalnız dubalara ve işaretlere bakmak lazımdır.

Fener kaleleri için fenerler cedveline müracaat.

Sis işaret istasyonları Takallı Burnu Povlovfski fener kalesi, Senpol ucu Tuslimonski Fenar gemisi.

İşaret istasyonu: Kızıl-Aval buranın Kerch ile telgraf irtibatı vardır.

Tahlisiye istasyonları: Takallı Burnu Povlovfski fener kalesi,

Seyri sefaine müteallik ahval: Kerch Boğazı 2 mil bahri uzunluğunda Takallı Burnu ile kışla arasında medhal 12 mil bahri arzındadır. Boğazın şimal nihayetinde Havran burnu ile Kamenoy burnu arasındada arzı bu kadardır. Takallı burnunun 9 mil bahri şimalinde boğaz iki kum sırası ile birden bire darlaşır. Bu kum sıraları şark sahilinden biri şimali şarkiyediğeri cenubi garbiye gider. Ve seyri sefain için hemen bir mani' teşkil ederler.

Pol Burnu civarında boğazın arzı yalnız 183 metredir. Ondan sonra Azak Denizine doğru tedricen açılır ve boğaz her kış donar.

Kerch- yeni kal'a kanalıyla gemilerin geçtiği yerlerdeki resifler sıralar ve su tasviyesi altındaki kumluklar birde Kerch Boğazının cenub medhali işaret kuleleri dubalar vesaire ile gösterilmiştir.

Bir gemi için kanal dâhilinden geçmek pek sahiy ma'lumat-ı mahalliyeeye arz ihtiyaç eder. Dubalar kaldırılmış olursa kanaldan geçmek mümkün değildir. Kanalın amiki her zaman ceryana ve rüzgâra göre değişir. Kanalın herhangi zamanki amiki tuzlu dubasının cenubunda durankarakol gemisindenve yeni kal'a civarında bir sancak direğinden beynelminel işaretler ile kadem ve reb' kadem olarak gösterilir. [111]

Geçecek gemiler istasyon gemisinin tenbihatına tevkif hareket etmeğe ve gemiye bir klavuz almaya mecburdur.

Kerch Boğazının şimdi daha iyi bulunan ahval-i seyri sefain ile Azak Denizi limanları hakkında ma'lumat almak için "PILOT" kitabına müracat.

Sahil ve arazi: sahil alçak kumlu kısımlar ile kesik tepelerden müteşekkil dağlıktır. Ekseri dar bir metre şeridi vasıtasıyla denizden ayrılmış müteaddid tuzlu göller şark sahilinde Taman şehri karşısında bulunan Taman gölü derin bir koydur. Arazi kurak nebatat alçak ve nadirdir. Normal ahvalde kıt'at-ı askeriye'nin hareketine müsaiddir.

Demir mahalleri ve limanlar Ambelkı koyu derinliği 4,2-5,5 metredir. Demir mahalli karadan 3 gumne mesafede ve 2-3 kulaç (3,6-5,5 metre) derinliğindedir. Şimali şarki rüzgârlarına ma'ruzdur. Koyun garb kısmında 1 ve 8 tulünde bir sıra vardır. Ona dikkat etmek lazımdır.

Tuzlu kum sırası cenubdan gelub boğazı geçmek isteyen ufak gemiler için şimal şark rüzgârlarınakarşı melce olacak demir mahalli yuzlu sırasının cenubundadır. Büyük gemiler Tuzla burnunun garbinde 10,8- 12,2 metrede demirlerler.

Kerch mersası⁸² . mersanın sahil düzdür. Hemen takriben bütün şehir boyunca kuvvetli beton temelli kargir rıhtımlar ile çevilmiştir.

Demir mahalli şayan emliyet değildir. Zira tehlikeli rüzgârlara ma'ruzdur. En iyi demir mahalli koyun şimali şarkiyesinde. Lakin orada derinlik ancak 3,3 metredir, karda iyi donar çamur vardır. [112]

3,6 metre derinliğe malik karadan 2 gumne mesafede bulunan karantina deniz mahali şimal-i şarkdan şark şimali şarkiyeye kadar olan rüzgârlara karşı mahfuzdur. Karantina hane sancak direğinden tanılır.

Ticaret gemileri koyun ortasında 4,6 metre derinliğinde şehirden 2 mil bahri uzakda demirlerler. Şimal şarkiyeye karşı açık cenub rüzgârları zamanında hâsıl olan deniz dalgalarına karşı Ak burun civarında su tesviyesi altındaki kumlupınar vasıtasıyla mahfuzdur.

Mevcut olan seddler rıhtımların kısmı azamı kazıklı sedlerden yalnız bir kısmı iyi bir haldedir. Şehrin cenubunde Rus Bahri Siyah ticareti Seyri Sefain Şirketinin rıhtımı vardır ki bir buhar değirmenden tanılır. Gümrük önünde Azak Denizinin sığ giden gemileri için bir rıhtım vardır. Bu iki rıhtım arasında daha dört adet ufak kazıklı seddler vardır.

⁸² Teşri-i sani 1893 tarihli yer erkânı harp raporuna göre Kerch limanı kumlatılabilir.

Rus Bahri Siyah Buharlı Seyri Sefain Şirketi rıhtımın cenubunda yanaşabilecek kadar sığ gidebilen emtia' gemileri için daha başka bir rıhtım vardır. Bu rıhtım bir demir yoluyla buhar değirmenine merbutdur. Bununla beraber gemilerin kısmı azamı ancak mauneler vasıtasıyla yük alır verebilirler.

Yeni kal'a demir mahalli tabyanın şimali şarkiyesinde karadan ½-1/2 mil bahri uzaktadır. 406 metre derinliğinde kum vardır.

Taman Gölü: bunun en iyi demir mahali mevki'in şimalindedir. 409 metrede çamur.

Rüzgâr ve ceryan: şimali şarki ile şark rüzgârlarından burada çok korkulur. Mitridones Dağı üzerinde fırtına işeretleri verilir. Azak Denizinden gelen fırtınalar epey mühimdir. Bu fırtınaların beraber getirdikleri buz parçaları için tehlikelidir. [113]

Mevaki' Kerch, 68000 nüfuslu posta ve telgraf merkezi Mitridones Tepesinin eteğinde vaki' en son usulde bina edilmiş ve seri' adımlarla müterakki bir kasabadır caddeler geniş muntazamdır. Vali müavininin ve kal'a kumandanının merkezidir. Kerch de Osmanlı-Fransız-İngiliz konsolosları vardır birçok fabrikalar büyük tuz depoları Kırım petrol kumpanyasının imalathaneleri Kerch'dedir. Bir de İskaya Statitsa'dan buraya birçok petrol gelir. Kerch'in balık ticareti mühimdir.

Yeni kal'a Kerch'in belediye ve idaresine tabi şehir ile deniz kenarını takip eden 14 metre arzında iyi bir halde bulunan araba yoluyla merbuddur. Kal'anın kale ve duvarlarının kısmı azamı düşmüş ehemmiyetsizdir.

Taman telgraf merkezi bir küçük kasabadır. Dâhile doğru bir araba yolu var. Kıymetsiz Fanakarya namında eski bir tabyası vardır.

İttisalat Kerch-Teodozia-Cankoy şimendüfer hattı

Yollar: Kerch'den Kafa ve Kefe ve Ganiçesk posta caddesi vardır.

Telgraf: Kerch'in istihkâmatı ile Kızıl-Aval ve Teodozia üzerinden Kırım şibh-i ceziresinin büyük şebekesiyle telgraf ittisali vardır. Bundan maada yeni kal'a üzerinden üç kablo vasıtasıyla (bunların uçları yeni kal'a burnu ve boğazın öbür sahilindeki sahil karakolu civarındadır) ve bu kablolardan sonra tekrar telgraf

telleriyle Kafkasya şebekesine ve bu vasıta ile de Novosissk, Taganrok ile Taman'ın Temiryük üzerinden Kafkasya şebekesine telgarf irtibatı vardır.

İttisalatı bahriye: vapurlar Karadenizin ve Azak Denizinin bilcümle limanları arasında muntazam ve yazın haftada 5 defa işlerler. Kışın yalnız bahri siyah limanları arasında haftada iki defa işlerler. [114]

Kerch- Poti arasında 48 saatlik bir deniz seyahati yapan Novorossiye ve Sohum Kal'aya da uğrayan muntazam bir vapur hattı vardır.

Sular: müteaddid büyük tuzlu göller ve ehemmiyetsiz birçok ufak nehirler vardır.

Menabi: Yalnız Kerch'de vardır. Buradan gerek ahşap gerek demirden her vapur için her türlü erzak ve malzeme bulunur. Ta'mirat icrası mümkün değildir. Kısmı azamı Rus kömürü olmak şartıyla tahminen 3000 tonluk kömür mevcuttur. Rüzgâr zamanlarında kömür almak dalgalardan dolayı pek müşkildir.

İyi içme suyu yoktur. 4 aded süzgeç makinasıyla 4 büyük havuzlu bir su deposu mevcuttur.

Tablo 8: Torpido Botlar İçin Zeyl

Demir mahali	Ambelki Koyu, Tuzla Kum Sırası, Kerch, Yeni Kal'a, Taman Kolu
Ta'mir mahali	Kerch
Karaya oturtacak mahal	Ambelki Koyu, Kerch, Yeni Kal'a, Kal sahili
Erzak	Kerch, yeni Kal'a, Taman
Su	Kerch
Makine işletme edevatı demirhane	Kerch
Telgraf	Kerch, Yeni Kal'a, Taman, Kızıl-Aval, Fenar Kal'ası
Tabib	Kerch

[115]

2. 10. SEKİZİNCİ SAHİL MINTIKASI

2. 10. 1. Azak Denizi⁸³

Askeri: Kerch Boğazının kuvvetli istihkâmatı zaten tabiatıyla müşkil olan geçid suyunun taht-el bahr seddi ve sa'ati ile birleşerek Azak Denizine ve bu denizin sahilinde kâin-i zengin ticaret şehirlerini bir düşman donanmasının hücum ve taarruzundan himaye eder.

Azak Denizinde harekât-ı askeriye icrası ancak medhali teşkil eden boğazların (Kerch ve Perekop Boğazlarının) kat'i surette işgal-i askeri altına alınmış olmalarına mütevakkıftır. Zira bir taraftan Azak Denizi'nin zengin sahil şehirleri şimali şarkiye sahilinde yani hem Kerch'den hem Perekop'dan pek uzak olduğundan içeri girdiği farz olunan bir filonun donanma kısma külliyesiyle irtibatı uzunca bir zaman için münkati' olacak bir taraftan medhallerin seddi o kadar kolaydır ki içeri giden bir filo veya donanmanın hatr-ı cihetinden emin olması için mutlaka bir boğaz ve medhallerin elinde bulunması lazım gelecektir.

Azak Denizi'nin bilcümle sahil şehri ve mevaki'i açıktır ve istihkâmatdan aridir.

Kerch Boğazı'nın abluka edilmesi Azak Denizi'nden kömür ve hububat ihracatı sektedar eder. Perekop Kanalının hafrinden sonra abluka hattı tersad ve muhafazasının burayada teşmil ve tevsi'i iktiza eder. Ma'mafih buralarda hiçbir istihkâmın bulunmaması kanalın seyri sefaine müsaid medhal suyunu az vesait ile sedde müsaidir. [116]

Bahri: Cihet-i ta'yini sahil burada düz ve aynı şekil ve suretde olduğundan cihet-i ta'yinini müşkildir. Sahil şehirlerine duhul için birde Azak Denizi'nde seyri sefain için yalnız mıhtırası ma'lumat-ı la'zımeyi ihtiva eder

Fenerler için fenerler cedveline müracat.

Ahval-i seyri sefain: Azak Denizi Kerch Boğazı'ndan daha derin binaenaleyh Kerch Boğazı'ndan geçen her türlü gemiler için kabil-i seyirdir. Med ve cezir ahvali nazarı dikkate alınarak bu boğazdan geçmek için ta'yin edilen azami kısım ma'tusu 5 metredir. Seyri sefain derinliklerin sığ ve her dem mütebeddil olmasından dalayı müşkildir. Bilhassa Azak Körfezinde Don

⁸³ 2234-2209 numaralı İngiliz bahriye haritalarına bakıla

Nehrinin getirdiği rüsubat oradaki çamur her zaman tezyid etdiği gibi orada zaten mevcut olan kum sıralarında daimi tebeddülata ma'ruz olduğundan işbu körfezde seyri sefain epey müşkildir.

Gemilerin seyri yalnız nisan ibtidasından teşrin-i sani nihayetine kadar mümkündür. Senenin diğer aylarında seyri sefain denizin buz tutmasından dolayı kabil değildir.

Sahil ve Arazi: Arazi hemen munhazıran tuzlu ve kuraktır. 150-300 metre irtifaında bulunan Don yaylasında yağlı toprak ve mebzul nebatat mevcuttur.

Sahiller umumiyetle düz ve kumluktur. Ancak cenub kısmının bazı taraflarında dik suretler bulunur. Şark sahili münhatt denizden kumlar vasıtasıyla ayrılan gölcükler ile kesik takriben (30)metre mürtefi' bulunan şimal sahili düz kırmızımtırak bir manzara arz eder. Tepeleri az denizin içine uzaklara kadar giden delilleri müteaddiddir. Bu diller Don Nehrinden gelen ceryandan dolayı garbe doğru inhina-i kisb etmişdir. Garb sahilini 95 kilometre uzunluğunda bulunan Arabat dili teşkil ederki bu dil Azak Denizini [117] Sivaş veya Potrid denizinden ayrı. İşbu Sivaş veya potrid denizi biri garbdeki perekop kanalına doğru diğer pek sığ olanı cenubi şarki istihkâmatine uzanan iki ayrı muntazam gölden teşkil eder. Sivaş denizinin medhaline teşkil eden Genişesk kanalı takriben 119 metre arzındadır. Suyun amiki sedd civarında 1,2 metre sular yükseldiği zaman 1,8 metre ve seddin iç tarafında kanal dâhilinde 3, 4,2,4,3 metredir.

Sivaşdan maada deniz ile az çok arzında medhal ile merbut atideki kule ve koylar mevcuttur. Cenubda aşağı ve yukarı Temiryük Gölü şarkdan Oktar ve Gaysık gölleri 1,4 metre derinlik, medhalde 2,7-3,9 metre elhasıl garbde şimali şarkiye doğru takriben (30)mil bahri tulünde tahmini 7 mil bahri arzında Oklüyük gölü vardır. Bu gölün medhalde amiki 607 metredir. Bu amik yavaş yavaş azalarak Giriloufkaya karşısında 406 metreye tenezzül eder gölün en şimal tarafı pek sığdır.

Demir mahalleri ve limanlar: şark sahili

Temiryük Koyu: En iyi demir mahalli uzakdan korunan Temiryük kilisesinin şimal şimali şarkiyesinde temiryük gölü 1,5 mil bahri mesafededir. 4,8-5,2metrede kum ve çamur bulunur.

1,8 metreye kadar kısmı magtusu malik göçen sefain bizzat yukarı Temiryük Gölün'de de demir atabilirler. Temiryük garb ucunda bulunan iki direğin birbiri arkasında birbirini sert eden vaziyeti medhal hattını teşkil eder.

Ahnef Kuban Nehri'nin Perotok namındaki şimal kolunun mensubu önünde karadan 6 mil bahri mesafede 4 kulaç 7,3 metre derinliğindedir.

Kami'i şevataya ucu koyun cenubunda karadan 6,5 mil bahri mesafede [118] 5,5 metre amikindedir. Uç birkaç yel değirmeni ve bunların şarkındaki koy ve bu koyun kaleli kilisesi vasıtasıyla kolay tanılır.

Azak körfezi

Taganrok: Büyük gemiler harici mersada yani şehirden 25 mil bahri mesafede Peçani ve Beglitskaya fener gemilerinin arasında 5,5-6,7 metre derinliğinde demir atmalıdır. Buradan karaya kadar ittisali buharlı motorlar, romörkler, mauneler teşkil eder.

Petroşyana ile Karacaskoy kum sırasına ve buradan körfezin şark hududuna kadar olan dâhili mersa rüzgârları sebebiyle pek mütebeddil bulunan su amikinden dolayı ancak küçük gemiler için kabil-i seyirdir.

Sahil boyunca üçraya sefer eden gemiler için 306 metre amikinde bir liman derdest-i inşadır. Şehirden denize doğru imtidad eden birçok kızak seddi ve rıhtımlar mevcuttur. Bunların yanlarında derinlik 3-3,6 metredir.

Herepak Adası Taganrok'un 1,5 mil bahri cenub cenubi şarkiyesinde münhat kumlu ve bir işaret ile bellidir. Bunun garbında 2,7-3,6-4,3 metre derinlik bulunur. Buna mukabil bir ada ile kara arasındaki kanal o kadar dar ve sığdır ki şimal ve şimali şarki rüzgârlarında sular körfezden dışarı atıldığı zamanlar şehirden adaya yaya olarak gidilebilir

Maryapol: Galmeyus Nehri mensubunun takriben 6 mil bahri cenubundadır. 4,6-4,8 metre derinliğinde epey tutar, çamurlu bir ka'ra malikdir. Sahile daha yakın yerlerde 3,4 metre amikinde kumlu ka'ra tesadüf olunur. Mersa cenubi garbiyeden itibaren cenub üzerinden şarka kadar bütün rüzgârlara ma'ruzdur. [119]

Nehir mensubının önünde bulunan kum sırası ancak 9,5-2,1 metre kısmı maktusa malik gemiler için kabil-i mürurdur.

Liman: Liman şehrin takriben 3 mil bahri cenubi garbiyesinde şimendüfer ile şehre merbut 2,4metre amikinde harici ve dâhili havuzlardan mürekkeb iki medhali 125,3 hektar bir mesahaya malikdir. Amiki 5,5 metreye kadar tezyidi mutasavverdir. 1892 senesi raporlarına göre liman kumlanmak üzere idi. O haldaki ortasında ancak 3,6 metre derinlik bulmak mümkün oluyordu.

Şimal sahili

Petrovski: Burada nehri mensubunun önünde istihkâmatın cenubi şarkiyesinde karadan iki mil bahri mesafede 6,7 metre derinliğindedir. Nehrin mensubu bir sedden dolayı gayri kabili duhuldür.

Berdiyansk⁸⁴ : Mersa bütün bütün gayri mahfuz ufarak gemiler dalga kıranın iç tarafında tahminen 3 metre derinliğinde demir atarlar. Ma'mafiyе burada garb ve şimali garbi rüzgârlarına karşı az bir tahaffuz bulabilirler. Berdiyansk kum dilinin garbinde şehrin takriben 2,5 mil bahri cenubunda vaki' ufak koylarda 2,1-2,4 metre kısmı magtuse malik sahil gemileri kışlarlar ve bazen burada ta'mir görürler.

Obi Toçka Koyu: Nehir mensubun 5 mil bahri cenubi garbiyesinde 5,8 metrede kum ve çamur. Burası Berdiyansk mersasından daha ziyade mahfuzdur.

Garb sahili: [120]

Genişesk⁸⁵: mersa Oklüyük gölcüğündedir. Genişesk Boğazı Feadota dili arasında pekiyi bir demir mahali vardır. Orada 5,6-6,4metrede çamur ve kum bulunur. Cenub cenubi şarkiyeye karşı açıktır.

Cihet-i ta'yinine hadim nokat: Beryoç kum dilinden cenub garbi nihayetinde müdevvir ve kargir fener kalesi Beryoç ucunun takriben (10) mil bahri şimali şarkiyesinde Feodata dili üzerinde 19,8 metre irtifanda bir işaret kulesi bir de kargiriki katlı Genişesk fener kalesi vardır.

Cenub sahili:

Arbat Koyu: tabyanın karşısında karadan 1 mil bahri uzakda takriben 6,7 metre derinliğinde çamur. Demir mahalli şimali garbi ve şimali şarki rüzgârlarına pek ziyade ma'ruzdur.

⁸⁴ 2209 numaralı İngiliz bahriye haritasına müracaat.

⁸⁵ 2209 numaralı İngiliz bahriye haritasına müracaat

Kazan Tepesi: Vasat derecede mürtefi' fakat dik kazan tepe ucunun şarkındadır. 4,6-6,1 metrede çamur. Şimal, şimali garbi rüzgârlarına iyi bir melcedir. Kazan Tepesi şark ucunun bir mil bahri cenub şarki kerte cenubunda bulunan ve su sathının 3 metre altında bulunan kum sırasına dikkat etmek lazımdır.

Rüzgâr ve ceryan: En ziyade hüküferma olan şimali şarki rüzgârları şiddetlidir. Bunlar kesildiği zaman cenubi garbi rüzgârları çıkar, şimali garbi ve cenubi şarki rüzgârları daha az eserler. Bu rüzgârlar çok devam etmez. Ve beraberlerinde yazın fırtına kışın yağmur getirirler.

Büyük ceryan 12 mil bahri imtidadında bulunan bir delta ile Azak Körfezi'ne dökülen Don Nehri'nin sularından hâsıl olur. İşbu ceryan körfezden çıkdıktan sonra iki istikamete ayrılır. Büyük göl cenuba doğru Kerch Boğazına gider daha zayıf bir ceryanda şimal ve garb sahilleri boyunca akar ve nihayet yine Kerch Boğazından çıkar. [121]

Hava güzel olduğu zaman ceryan kuvvetli pek azdır. Şimali şarki rüzgârları zamanında ceryanın serati saatde2 mil bahriyi bulur. Halbuki yine bu ceryan sert cenubi garbi rüzgârları esdiği zamanlar bazen kısa bir müddet için eski istikamette bile gider.

Mevaki': Temiryük 10,500 nüfuslu posta ve telgraf merkezidir. İş bu mevki' Taman ile Yekaterina'da arasındaki tarik-i bahri üzerindedir ki bu yol Kerch ile Kafkasya arasında en kısa ittisali teşkil eder. Ve bu sebeble sevkülceş mühimdir.

Burada en çok balık ticareti vardır. Gemiler buraya yalnız mayıs ayında gelir ve balık tahmil ederler. Kısmen yukarı aşağı Temiryük Gölleri'nin arasındadır. Dar, sığ ve kuvvetli bir ceryana malik bir kanal bu iki kolu birbirine vasıl eder.

Yeysk Yejsk (30,000) nüfuslu posta ve telgraf merkezidir. İngilizler buraya New Gheisk yeni gayk derler ve Old-gheisk eski Gaysk'dan ayrılır. Bu son iki kasaba Gaysk Gölü kenarındadırlar.

Buralarda hemen hububat ihracatı ve müteaddid müessesat sanayi vardır. Yeysk şehri seykülceş mühim olan veye katarinadır. Ve Kuban'a giden cadde ile Kafkasya'ya, diğer ciheden de Ruskov'a merbutdur.

Kagalenik (Kagaleniskaya), (4400) nüfuslu ve Yeysk'den Rustov'a giden cadde üzerinde Don Nehri'nin en cenubu gölünün Azak Körfezi'ne mensub olduğu yerdedir.

Azof (17000) nüfuslu posta ve telgraf merkezi bir kasabadır. Don Nehrinin en cihet kolu mensubun 6 mil bahri yukarisındadır. Kuru hendekli metruk eski kal'a bedenleri vardır. Azof eski ehemmiyet-i ticariyesini gaib etmiştir. [122]

Rustov 75000 nüfusludur. Fakat gemiler işlediği zaman aded nüfusu iki misli olur. Rustov şimendüfer hattı istasyonu olduğu gibi posta ve telgraf merkezide vardır. Kasaba Don Nehrinin sağ sahili üzerinde mebanidirki nehir burada göl hali alacak kadar genişlemiştir. Azak Denizinin en büyük ve en zengin ticaretgâhı Rustov kasabasidir. Burada üç şimendüfer hattı telki eder. Şehir Don Nehrinden aşağı gelen bütün imti'anın deposunu teşkil eder. Müteaddid müessesat sanayisi vardır. Gemi inşaatı ziyade 500 tonakadar gemiler için kızağı vardır.

Nahcivan 16000 nüfuslu posta ve telgraf merkezidir. Müteaddid müessesat-ı sanayisi, büyücek bir ticareti vardır. Eski(setaru) Çergask 6000 nüfusludur. Eskiden memleketin merkezi idi. Mevki' bataklık ve gayri sahidir ve Don Nehrinin tuğyanlarına ma'ruzdur.

Yeni (new) Çergask 37000 nüfuslu posta ve telgraf merkezidir. Kozlof Rustov şimendüferi üzerindedir. Ve şimdiki halde memleketin merkezidir. 42 aded fabrika ve dar-üş-sana'a vardır. Don Kazakları ordusunun merkez idaresi burasıdır.

Taganrog: 63000 nüfusludur. Bunların içinde birçok Rum ve Ermeni dâhildir. Şimendüfer posta ve telgraf merkezidir. Azak Denizinin en mühim ticaret-i bahriye merkezidir. Ve bu i'tibar ile de Rustov şehrinin büyük deposu makamındadır. 1891 senesinde ihracatı 6,012.986 ingiliz lirasına, ithalatı 338868 ingiliz lirasına bali' olmuş ve limana sahil boyunca işleyen ufak gemiler dâhil olmadığı halde 501442 ton hamuleli 723 gemi dâhil olmuştur.

Taganrog'da eski harab bir kal'a birçok mebanî-i umumiye misafirhane-i [123] bahri karantinahane vardır. Civar arazi mahsuldar ise de ormanlık mefkuddur. İklim sahi ve mu'tedildir.

Maryapol kısmı azamı Rum olmak üzere 15000 nüfuslu şimendüfer posta ve telgraf merkezidir. Ve Kalmiyus Nehri mansıbında vaki'dir. Mühim buğday

ve kum ihracatı vardır. Maryapol zengin olan Donets kömür mıntıklarının kömür ticareti için bir mahrec noktası olacaktır.

Berdiyansk 18000 nüfuslu posta ve telgraf merkezidir. Şehre denizden takarrüb ederken bidayette hiç ehemmiyetsiz gibi görünürsede yaklaştıkça daha ziyade büyür. Hububat ve yük ticareti mühimdir ve Kırım tuzunun belli başlı müdharidir. 1891 deki ihracatı 1412120 ithalatı ise (1500) İngiliz lirasına bali olmuştur.

Nugaysk (4000) nüfuslu posta ve telgraf merkezidir.

Melilopol 4900 nüfuslu Sivastopol – Moskova şimendüfer hattının istasyonu ve posta ve telgraf merkezidir. Ağnam ve hububat ticareti mühimdir. Araba yollarıyla Herson, Perekop, Sivastopol, Kerch, Taganrog, Rustov ve dâhile merbuddur.

Ganiçesk, 1227 nüfuslu, şimendüfer posta ve telgraf merkezi mühim hububat ticaretgâhıdır. İçme suyu yok, içilen su 5 kilometre ve uzaktaki mensıblardan getirdiler.

İttisalat, şimendüferler:

A-Rustov–Tıhorotskaya-Vilad-ı Kafkas hattı. Bu hattın bir şubesi Tıhorotskaya’dan Anapa’ya gider.

B-Rustov’dan ve Voroneş tarikiyle Moskova hattı

C- Rustov-Taganrog-Yazınofataya Yaiuovat ja loyzunyaya [124] laisoniaja hattı bu son mevki’ Sivastopol-Moskova şimendüfer hattının bir istasyonudur.

D- Maryapol-Yazınofataya-Silnelnikofa Szilnelvikovo hattı bu son mevki dahi Sivastopol Moskova şimendüfer hattının bir istasyonudur.

E- Geniçesk – now aların zeyefeska hattı, bu son mevki’de Sivastopol-Moskova şimendüferin bir istasyonudur.

F- Berdiyansk –Mihayelovv hattı bu son mevki’ keza Sivastopol Moskova şimendüferinin bir istasyonudur.

H-Nesyisk-Zozika hattı. Bu hat 1910 senesinde inşa edilmekte idi.

Şoseler:

A- Taman-Yekaterinodur Caddesi Kerch ile Kafkasya arasında en kısa tarik muvasaladır.

B- Yeyisk (yeni gaysk) –Yekaterinodur.

C- Yeyisk (yeni gaysk) Rustov

D- Rustovdan Setavropol tarikiyle Kafkasya'ya giden cadde

E- Rustov Novoçergask İvanofka-Bahmut

V-Rustov-Taganrog-Maryapol-Berdyansk-Melinepol-Geniçesk Caddesi.

Bu caddenin üzerinde Melitopol mevki garba, şimale ve Kırıma giden yolların ukde noktasıdır.

Muhtelif sahil mevki ile civar arazi beynindeki diğer araba yolları ancak yerli arabalar için kabili harekettir.

Telgraf:

A- Rustov Moskova hattı şimendüferi ta'kib eder. [125]

B-Rustov-Taganrok-Maryopol-Berdiyansk-Melitopol hattı iş bu hat Melitopol'de Ekaterinosklav üzerinden dâhile doğru Berislaf üzerinden Herson vesaire ile hat şimendüferi ta'kib ederek kesb ittisal ider. Geniçesk ve Simferopol'e şubeleri vardır.

C-Taganrog'dan şimendüfer boyunca dâhile giden telgraf hattı.

D-Maryapol'den şimendüfer boyunca dâhile giden hat

E-Rustov-Azof- Yeysk (new gaysk)

F-Rustov-Tihurnis kale(şimendüfer boyunca) vü buradan bir taraftan viladı Kafkasya bir taraftan da (Yekaterinodur) a giden hat.

H-(Temiryük) bir taraftan Kerch üzerinden Kırıma diğer taraftan Yekaterinodor üzerinden Kafkasya şebeke-i telgrafiyesine rabt eden hat. Bunun Temiryük-Taman ve Temiryük -Anapa şubeleri vardır.

İttisalatı bahriye: Azak Denizinin limanlarıyla Kerch arasında buharlı gemiler muntazam suretde yazın haftada beş defa işler. Odessa ile Taganrok arasında Rus Karadeniz Buharlı Seyri Sefain Şirketi yazın haftada üç, kışın iki defa vapur işletir.

Bundan maada İngiliz ve Avusturya vapurları Azak Deniziyle bütün bahri sefid limanları arasında işler.

Azak Denizinin amiki az olmasından ve Kerch Boğazının gemileri için pek de hoş bir geçid olmamasından naşı ziyade mikdarda emtia sahil boyunca işleyen ufak gemiler vasıtasıyla Kerch, Teodozia ve Odessa'ya nakil olunmaktadır.

Sular, Göller: Büyücek göllerden yalnız şimali garbi sahilindeki Moloşto Molushnoe Gölü zikre şayandır. Şark sahilinde müteaddid göl ve menlahalar [126] birbirini takib eder. Bunlar ittisalata oldukça büyük mevani iras ederler.

Nehirler: Don Nehri bu nehir cenubi Rusya'nın en mahsuldar arazisinden geçer ve bu suretle bu arazi mahsulatının ihracı nokta-i nazarından büyük bir ehemmiyet alır. Rustov'un aşağısında nehir belli başlı dört kola ayrılır. Fakat bunlardan yalnız en cenubi göl büyücek sefaının müruruna müsaide olup diğerleri pek ufak az amikli maune ve sallarin geçmesine müsaiddir. En cenubi mensub gölünde tarak ve tedhirad vasıtasıyla ahvali adiyede 2,3 metre amikinde bulunan geçid kanalı vücuda getirilmiştir. Fakat bu amik pek ziyade mütebeddildir ve devamlı şimali şarki rüzgârlarında 0,4-0,6 metreye kadar iner buna mukabil cenub rüzgârları zamanında delta arazisi su altında kalır.

Nehrin ceryanı sakindir. Ne şelaleleri ne de aksi ceryanları vardır. Rustovun takriben 60 mil bahri yukarı taraflarında nehrin amiki ancak 0,6 -1,2 metreyi bulur. Bu amikin az olmasından dolayı nakliyat ekseriya hamulesi altışaryüz tonu geçmeyen ve 0,6 metre kısım magtuse malik mauneler ile icra edilir. Bu nevi gemiler mensıbdan yukarı (200) mil bahriye kadar gidebilirler. Vesaeti nakliye olarak 1889 da 87 nehir, 5 liman ve 52 sahil buharlı gemisi mevcud ve musta'mel idi.

Don-Volga kanalı. Volga Nehrinin ticaret-i fevkaladesine Azak Denizi ve dolayısıyla Karadeniz'de bir muhreç tedarik etmek maksadıyla Volga Nehriyle Don Nehrinin bir kanal vasıtasıyla birbirine rabtı Rus muhalif aliyesinde tasavvur edilmiş ve bu babda mükemmel projeler vücuda gelmiş isede bu projeler şimdiye kadar kâğıt üzerinde kalmıştır.

Don Nehrinden sonra şimal sahilinde Mebus ve Kalmiyus nehirleri şark [127] sahilinde Gay ve Perotok nehirleri en mühim suları teşkil ederler lakin Don Nehrinden maadası seyri sefaîne kabiliyetli değildir.

Bunlardan maada isimleri burada zikredilmeyen birçok nehirler vardır ki bunlar kurak bir mahiyettedir. Ve karlar eridiği zamanlar her ne kadar mebzulen akarlar isede yazın kururlar. Bu dereler harekâtı askeriye mühim mana'lar iras ederler

Menabi: Azak Körfezinin menabi zengin olan şehirlerinde ve Berdiyansk da vapurlara erzak tedariki hiçbir müşkilata maruz olmaz. Bu körfezin suyu yemekler için isti'mal edilebildiği Taganrogun şarkında bu su içme suyu olarak da isti'mal edilebilir. New-Geysk (new çerkask) az bir mesafede zengin kömür depoları mevcuttur. Bunlardan vapurlar için tahsis edilen kömürler Don Nehrinden aşağı nakledilir.

Makine işleme edevatı Rustovdan taganruk da Maryapol ve Berdiyansk da bulunur. Hazır olarak yalnız Rus kömürü vardır.

Makine ta'mirâtı yalnız Rustovda yapılabilir. Orada ufak birde havuz vardır. [128]

Tablo 9: Torpido Botlar İçin Zeyl

Demir mahalleri	Temiryük, Ahnef, Kamışevataya, Taganrog, Maryapol, Petrovski, Berdiyansk, Obitocna, Ganiçesk, Arabat, Kazantiç
Ta'mirat mahali	Berdियansk, Taganrog
Karaya oturtacak mahal	Şark ve garb sahilinde müteaddid nokat.
Erzak	New-Geysk, Taganrog, Maryapol, Berdiyansk, Ganiçesk
Su	Taganrog, Maryapol, Berdiyansk
Makine işledme edevatı ve demir mahali	Taganrog, Maryapol, Berdiyansk
Telgraf	Temiryük, New-Geysk, Azof, Rustov, Taganrog, Maryapol, Berdiyansk, Geniçesk.
Tabib	New-Geysk, Taganrog, Maryapol, Berdiyansk, Geniçesk

[129]

2. 11. DOKUZUNCU SAHİL MINTIKASI

2. 11. 1. Panagya Burnundan– İskurya Ucuna Kadar

Askeri. Bu sahil mıntikasının ehemmiyet-i askeriyesi Novorossiik filo istasyonuna münhasırdır. Mamafih Batum'un tahkiminden biri Novorossiik'den ehmmiyetini gaib etmişdir.

Bu muntıkanın Kafkasya şebeke-i hadidiyesine merbut olması bir taraftan asker nakliyatını bir taraftanda iaşei te'min ve tesri eder.

Novorossiik limanı düşman eline geçdiği takdirde yalnız düşman filosu için bir istinat noktası teşkil etmekle kalmaz. Büyük kıt'atı askeriye ihracı içinde müsaide bir nokta olmak ehemmiyeti vardır.

Şehir cenubi şarkiye karşı açıktır ve büyük mesafeden ateş altına alınabilir. Şimendüfer mülhakatından yalnız istasyon binası ateşe ma'ruzdur.

Sohum kal'a kâfi ittisalata malik olmadığından ancak münferid gemiler için uzak tedariki nokta-i nazarından mevkud bir ehemmiyet alabilir.

Sohumda kal'a ile fenar kalesi arasındaki sığ kavi asker ihracına müsaidir. Ka'r sığ isede kıt'atın sal ve kayıkları tehlikesiz karaya sokulabilir. Ve sade tahta ve rampalar vasıtasıyla asker ve top çıkarabilirler. Civar arazi denizden iyice görünür ve ateş altına alınabilir. [130]

Tahkimat. Sahil boyunca müteaddid tabyalar var isede ekseri tmkruk ve ehemmiyetsizdir.

Sohum kal'ada 2 açık toprak batarya olduğu söyleniyor.

Now Mihayalovsk (Şaysuko koyu) de gazematlı bir tabya (Tengiz koy) mevcuttur. Derininde bir havan bataryası vardır.

Bahri. Cihet-i ta'yinine hadim nokat sahil arazisinin dağları daha uzak mesafelerden bile ceihet-i ta'yini teshil ederler lakin bazen bu dağları örtülen sis ve bulutlardan dolayı ta'yin cihet müşkil olur.

Fenerler için cedvel mahsusuna müracat.

Seyri sefain müteallık ahval. Gemilerin geçtiği suyun bu sahilde derin olması ağır gemilerin bile ta yakın mesafelere kadar sahile yanaşmalarını mümkün kılar. Sahilin şimali garbi kısmında bulunan az ve münferid resifler sahilin ancak

pek az, birkaç mil mesafede seyri sefaine mana'a olur. Bu mani'aların en mühim kışla ucunun cenubundaki fena ka'ardır. Mağara kayalıkları mukabil dilde iki aded işaretle gösterilmiş suhuletle ictinab edilebilir.

Bu sahil mıntıkasında suyun amiki umumiyetle karadan 3 gumne mesafede 6 kulaç (11 metre) ve karadan 4 gumne mesafede 8 kulaç (14,6 metreyi) bulur.

Sahil ve Arazi. Bu mıntıkanın sahilinde şayan-ı ehemmiyeti az şeyler vardır. Kuban Gölüyle Gucak Koyu en mühim arazileri teşkil ederler. Bunlardan yalnız kuban gölü düz gemilerin seyrine müsaidir.

Kuban gölünden Anapa'ya kadar arazi başdan başa tepeleriyle ayrılmış münhatt bir ovadır.

Anapa'dan itibaren sahil yükselmeye başlar ve dağlık ve mahsuldar dereler gösterir. Bu halde Şapsuyu (nehapsugu) koyuna kadar devam eder. Bu koydan [131] itibaren yüksek dağ sisileleri geride kalmaya ileri arazi zengin ormanlı tepeler silsilesinden mahsuldar vadilerden teşkil etmeye başlar. Yalnız Gağrı tabyasının civarında sahil Ostun dağının ileri çıkan aksamı vasıtasıyla kısa bir mesafe için yana dağlık olmaya başlar. Bu mıntıkanın en cenub kısmı Sohum Kal'a'dan itibaren münhat ve kısmen bataklıktır.

Demir mahalleri ve limanlar: Demir mahallerinin ekserisi çok olan şimal-i şarkiye rüzgârları zamanında dağlardan gelen kar ve fırtınalar ile müteferrik şiddetli rüzgârlara maruzdur. Mersallerde deniz rüzgârları estiği zaman şiddetli dalgalar olur ve kayalıkların hareketi müşkil olur.

Anapa ⁸⁶ harici mersah, kal'a nın garp kenarını cenub cenub-i garbi istikametine getirerek, kal'adan tahminen 6 gumne mesafede 5,5 kulaç (10 metre) de çamur ve kum bulunur. İş bu mersa şimal-i garbiyeden cenub cenub-i garbiyeye kadar olan rüzgârlara maruzdur. Bu zikredilen demir mahallinin garbinde ka'r çakıl ile de karışıktır. Daha ufak gemilere mahsus olan 1 ¼ kulaç (2.30 metre) derinliğindeki bu koyun ka'r (deniz tesviyesinin altındaki kumluk) ın cenub şarkiyesinde bulunan dâhil-i mersah cenub-i garbi rüzgârına karşı mahfuz olduğu gibi şimal-i garbiyedeki yüksek ka'ar sayesinde deniz dalgalarına karşı mahfuzdur. İşbu dâhili mersaya duhul ya yoksun ka'r lar ile kal'a arasındaki 3

⁸⁶ 2235.162.2210.2221 numaralı İngiliz bahriye haritalarıyla sahil tevsifatı arşivlerinde 9/A numaralı ilaveye ve harp haritasına müracaat.

kulaç (5,5 metre) amikindeki kanaldan kulaç ile ölçerek ve yahut yoksun ka'rların şimalinden dolaşarak olur.

Şehrin şark sahili suları karadan 3 gumne mesafede 3 kulaç (5,5 metre) amikinde bir kum sırası ile çevrilmiştir. [132]

Otriş ucu⁸⁷ bunun şimal ve cenubundaki koylarda karaya yakın 6,5 kulaç (9,1- 11 metre)de halat ile karaya bağlayarak durdurulur. Zira ka'r meyilli ve sarptır. Bu koyların şimalde olanı cenub ve cenubde olanı şimal rüzgârlarına karşı mahfuzdur.

Özer zik mersa: sahilden 1-1,5 gumne mesafede 4-8 kulaç (7,3-14,6 metre) de iyi tutar bir ka'r bulunur. Garp şimal-i garbiden şimal üzerinden şark cenub-i şarkiye ye kadr olan rüzgârlara karşı mahfuzdur.

Miskak ucu demir mahalli ucun şarkında koyun karşısındadır. Münferit bir gemi için garpten şimal üzerinden şark şimal-i şarkiye kadar olan rüzgârlara karşı bir melcedir.

Novorossiysk (Sucuk) koyu: tafsilatı aşağıda sayfa 132 de gelecektir.

Gelencik koyu⁸⁸: bu koyun ortasında 5-6 kulaç (9,1-11 metre) de kum ve çamur bulunur. Daha ufak gemiler iskelenin karşısında 3,6-4 metre amikinde demirleyebilirler

Koy garp cenub-i garbiden cenuba kadr açıktır. Deniz rüzgârları tehlikeli değildir. Şimal-i şarki rüzgârları şiddetli, fakat vadilerden geleni en kuvvetlisidir.

Koyun sahili kum sıralarıyla münhattır. Cenub-i şarki sahilinde eski ve gayri mücehhez bir tabya vardır. Bu tabyanın şimalinde ufak bir dere denize mensub olur.

Rus harbinde bu koydan Çerkezlere karşı ihraç mahalli olarak istifade edilmiştir. [133]

Mezib mersası. Beyaz kayalık sahilin cenub nihayetinde başlar. Burası şimal-i garbi ye kadar kara rüzgârlarına karşı bir melcedir. 5,5 kulaç(10 metre) amiki vardır.

⁸⁷ 2221 numaralı İngiliz bahriye haritasına müracaat.

⁸⁸ 2210 numaralı İngiliz bahriye haritasına müracaat.

Peşat vadinin karşısında sahilden 1,5 gumne mesafede 4-5 kulaç (8,3-9 metre) de kum ve çamur bulunur. Cenub-i şarki kerte cenubdan ve cenub üzerinden garp kerte şimal-i garbiye kadar olan rüzgârlara gayrı mahfuzdur. Nehir mensubunun önünde 2/4 gumne mesafede resifler vardır. Buradan New Tervitesku tabyasının harabeleri vardır.

Beşi koyu: iyi bir demir mahallidir. Garp rüzgârlarına karşı mahfuzdur.

Tesupsin Koyu ve Jubi⁸⁹: Kara rüzgârlarına karşı icabında müracaat edilebilecek demir mahalleridir.

Şapsuku (nehepsuku) koyu: aşağı sahilden 3-4 gumne mesafede 5-6 kulaç (9-10 metre) amiki vardır. Deniz rüzgârlarına karşı açıktır.

Koyun nihayetindeki vadi yüksek dağlar ile münhattır. Vadinin içinden bir nehir akar bunun mensup tarafı düzdür. Bunun yanında Tenginiskoy tabyasının balık havzaları vardır.

New Mihayalovski civarında bulunan işbu tenginiskoy tabyası 6 ve 11 posluk 6 adet top ile bataryalar 9 posluk 8 adet havan ile mücehhezdir.

Bu koyda deniz birden bire fırtına yapar. Şiddetli dalgalar hâsıl olur ve kayık ve maunelein hareketin güçleşir. [134]

No 4 bu demir mahalli temiz olmayan ve küçük koyun medhalinde bulunan iki kayanın arasında 5-6 kulaç derinliğindedir.

Tevays koyu⁹⁰ telgraf istasyonudur. Demir mahalli sahilden 1 mil bahr-i mesafede 6 kulaç derinliğindedir. Demir mahalli cenub ve cenub-i garbiye rüzgârlarına ma'ruz. Şimal-i garbiye karşı hardak ucu sayesinde mahfuzdur. Koyun dibindeki Veleyaminu ve Feskoy tabyasının ahvali malum değildir.

Pese Vape mersası. Bütün deniz ruzgarlarına maruz bir nehir sahildeki Lazarov tabyası büyük ağaçlar arasından gözüktür.

Subeşiği koyu: Kâmilen açıktır. Guluvın tabyası salif-üz-zikr tabyaya gider. Her iki demir mahalli kolayca birbirini karıştırmak ve birini öbürü zannetmek mümkündür.

⁸⁹ 2221 numaralı İngiliz bahriye haritasına müracaat.

⁹⁰ 2210 numaralı İngiliz bahriye haritasına müracaat.

Soçobişke (Soçi) telgraf merkezi. Nehrin mensubu önünde orada Navgiyonskoy tabyası bir tepe üzerinde görünür. Yanında uzaktan görünen bir kale vardır. Burada sani, 7,3 metre amikinde bir liman var daha ziyade tafsilat için ‘pilot’ risalesine müracaat.

Burdan Rustov-Bakü şimendüfer hattı üzerinde vaki’ Armavyor’a bir şimendüfer gider. 1910 da Maykopa bir şube hattı inşa edilmekteydi.

Sendok ⁹¹ en iyi demir mahalli tabyanın cenub-i garbiyesinde, karadan 2,5 gumne mesafede, takriben 10 kulaç derinliğindedir. Magumata nehrinin mensubu önünde bir gumneye kadar mesafede taşlık bir sıra vardır.

Gagrı: icabında müracaat edilecek bir demir mahallidir. Büyük [135] derinlikleri vardır. Sahilde dar bir boğazın medhalinde Gagrı tabyası vardır.

Pitsunda mersası icabında müracaat edilecek bir demir mahallidir. Pek büyük derinlikleri vardır. Hattı sahilden 27 metre mesafede 6-8 kulaç (11-14,6 metre) amike tesadüf olunur.

Bumbori: karadan 3,4-1 mil bahri mesafede 10-12 kulaç garp şimal-i garbiden ve şimal üzerinden cenub-i şarkiye kadar olan rüzgârlara karşı mahfuzdur. Deniz rüzgârları zamanındaki dalgalar tehlikelidir. Burası arazideki dalgalarda bulunan 4 derin vadi ile tanınır. Burada Bumbori tabyası birkaç hane bir kilise harabeleri, sahil karakolu vardır.

Sahum koyu: bunun tafsilatı aşağıda sahife 139 ve 140 da gelecektir.

Rüzgârlar ve ceryan: sahilin bu kısımda bilhassa Eylülden Nisana kadar olan aylar zarfında biribci rebi’ dairenin rüzgârları en tehlikelidirler. Çünkü bunlar hiç beklenmediği bir zamanda birdenbire dağlarda kopup gelirler ve öyle şiddetle ve zanolurlar ki demir üstte duran gemilerin kolaylıkla sürüklendiği bazen vaki’ olur. Bu rüzgârların kopacağına yegâne işareti dağların tepelerin üzerinde peydağ olan ufak beyaz bulutlardır.

Ceryan sahil boyunca şimal-i garb istikametini takib eder.

Mevaki’: Sahilin bu mıntikasında büyücek şehirler yoktur. Ahalinin kısmı azamı haneleri çamur ve çalı ve dallardan yapılmış köylerde iskân ederler.

---

⁹¹ 2221 numaralı İngiliz bahriye haritasına müracaat.

Anapa: 5000 nüfuslu posta ve telgraf merkezi ve askeri garnizonudur. Eski kal'a mersanın cenub sahilinde $\frac{3}{4}$ mil bahriye kadar bir sigarı üzerinde imtidad eder. Kal'a nın cenub ve garb tarafı hucümdan ma'sundur. Zira kal'a [136] duvarının üzerinde mebni olduğu Kayaşa koludur. 60 metre irtifaındadır. Kayanın mersaya doğru yamacı daha hafiftir. Kara cihetine karşı kal'a nın hendekleri vardır.

İstihkâmın hâlihazırđ mühmil ve metruktur. Menab'ı cezai yakın bulunan menbaın suyu kabil şürb değil, içme suyu şehrin $\frac{1}{4}$ mil bahr-i şimalinde mensub olan Togoz Nehrinden fiçılar ile şehre getirilir. Nehrin mensıbı kâmilen kumlanmıştır.

Novarossisk: 9200 nüfuslu posta ve telgraf merkezidir.

Askeri: tarz-ı cedidede istihkâmaat yoktur. Garnizon (kuh-i mevcudi) ufaktır. Sahilin müteaddit noktalarıyla buna pek yakın tepeler istihkâmaat inşaasına müsaittir. Lakin şehrin ve limanın denizden ateş altına alınmasına güç memaniat olunabilir. Linanın deniz lağımlarıyla sedd-i koyun yüksek kaarlarıyla su sathı altında bulunan yüksek kumlukların kesret ve vesaatinden dolyı kolayca mümkündür. Lakin o zaman bu lağım sedlerinin müdafa ve himayesi için istihkâmaat mevkiine ihtiyaç görülecektir.

1900 senesinde verilen bir rapora nazaran Novorossiye te (10) torpedo bot bulunacaktır.

İhraç mahalli olarak koyun garp cihetinde ve re'isindeki kumluk sahil münasıptır.

Bahri: Novorossiye körfezi (Sucuk koyu)⁹² garpte mutavassıt bir silsile-i irtifaat ile şarkda 300 metre irtifanda bir dağ silsilesi ile münhattır. [137]

Koyun ortasında dubalar ile işaret edilen yerde bir yüksek ka'r vardır ki bunun sağ ve solunda koyun iki medhali olmuştur. En çok şarktaki medhalden istifade ediliyor.

Gemilerin koya girmesi gündüzleri ve dubaların vücudu halinde müşkilatsızdır. Geceleri dahi fenerler yanmış bulunursa kılavuzsuz girmek

---

⁹² 162 numaralı İngiliz bahriye haritasına müracaat.

mümkündür. Dubaların kaldırılmış fenerlerin söndürülmüş bulunması halinde ve fena havalarda ise pek doğru ma'lumat-ı mahalliyeye vukuf şarttır.

Cenub-i şarkiyeden gelirken Dop Ucu oldukça dik olarak sahil yamaçlarında sık ağaçlı dereleri ve su yarıklarıyla görünür. Uçtan ancak birkaç mil mesafeye takarrub edince o zaman ucun fener kalesi ve aynı zamanda bundan daha yoksun bulunan binalar ile Novorossiysk kilisesi görünmeye başlar. Ucu geçtikten sonra panay ucunun fener kalesi ve istikamet-i kale ve direkleri tefrik olunur.

Garptan gelirken daha çok ihtiyat lazımdır. Zira burada Miskak ucu pek münhatt ve gayri müsait havalarda pek güç görünüt. Koy hiçbir zaman donmaz.

Demir mahalleri koy un iki demir mahalleri vardır: biri cenub-i şarkiden Dog Ucunun şimalindeki ufak girintide Gabardinskoy tabyası harabeleri karşısındadır. Sahilden $\frac{1}{2}$: $\frac{3}{4}$ mil bahri mesafede 5-10 kulaçta (9-18 metre) de kum ve çamur bulunur. Demir mahalli deniz ruzgarlarına karşın iyi mahfuzdur.

Diğer demir mahalli şimal-i garbiyede şehrin şarkisindedir. Sahilden tahminen $\frac{1}{2}$ mil bahri mesafede 7-8 kulaç (13-14,6) metrede kum ve çamur bulunur. Bu demir mahalli pekl emin değil. Kışın fırtınalı, şimal [138] şarki rüzgârlarına ve tehlikeli deniz dalgalarına ma'ruzdur. Şehirden takriben $\frac{1}{4}$ mil bahri mesafede ka'r çakılıdır. Karadan bir gumne mesafede 4,8 -5,5 metre ve karanın hemen yakınında 1,8-2,1 metre derinlik vardır.

Liman. Şehrin önünde 2 dalgakıranı, setleri ve uzun rıhtımlarıyla bir limanı vardır iskele olarak vapurların yanaşmasına mahsus Fransız petrol şirketinin 2 ahşap kızak iskelesi ile şimendüferin elektrik dayalı 3 adet rıhtımı vardır. Bunlar aynı zamanda 10 gemi yanaşır ve yük alıp verirler.

Rıhtımlar raylar vasıtasıyla istasyona ve imtida-i ticariye depolarında merbuttur.

Thames Nehri kenarında bir torpido bot istasyonu te'sisi mutasavverdir. Liman ve ibtiyasının şimdiki ahvali hakkında 'pilot' risalesine ve 162 numaralı harita-i bahriyeye müracaat.

Novorossiysk şehri koyun garp tarafında ve nihayeti yakınında bir sıra tepelerin kısmen arkasında kısmen düz yamaçları üzerinde vaki'dir. Eski kısm-ı

tepenin üstündeki ta uzaklardan görünen yeşil kubbeli kilisenin etrafında toplu bir halde yeni mahalleler ise sahilde inşa edilmektedir.

Novorossiysk şehri vaziyet-i coğrafiyesinden dolayı Odessa'dan sonra karadenizin en münasip ticaret mahalli olabilir. Büyük derin ve senenin her mevsiminde buzdan azade olan koy basit seyr-i sefain şeraitiyle, şimendüferle sahile merbut olan arka arazinin zengin mahsulatı için iyi ve kolay bir muhreçtir.

İmtida-i ticariye depoları 70000 ton hububat alır. Bundan maada daha da 40000 ton istiab edecek depolar yapılmaktadır. Suratle tahmil için 50000 ton alacak vinçler mevcuttur

1891'de hububat, tohum, hayvanaat için zeytinyağı pastaları, madeni yağ ve petrol birde tütün ihracatı 2196964 ingiliz lirasına ve en ziyade [139] mevad –1 hadidiye, kömür, tuğla ithalatı ise 9600 ingiliz lirasına baliğ olmuştur.

Novorossiysk te kırk makine kırk gemi tamirâtı müteaddid imalathanelerin vücudu sayesinde kolaydır.

Koyun şark cihetinde limandan 1 ¼ mil bahri mesafede büyük bir çimento fabrikası vardır. Dâhile doğru ise şehrin takriben 1 mil bahri ilerisinde 'Compagnie de l'Éclairage de Rasse' kumpanyasının petrol ocakları vardır ki bunlara doğrudan öbür cihetinden ham mevad 30 mil bahri tulunde borular ile sevk olunur.

Sohum kal'a: askeri, eski mehdum bir kal'a harita-i bahriyede mersum, sahilde vaki' yeni batarya limandan görünmez. İhtimal bu yalnız proje halindedir. Zira bataryanın bu limanı icab eden yerde bir bulvar vardır. Pahodda burası bir batarya için pek fena inhicab edilmiş bir yerdir. Zira eğer orada batarya varsa evler arasında bulunuyor demektir. Sohım kal'a civarında koya açık 2 toprak batarya mevcuttur, daha ziyade tafsilat mefkuddur.

Sahil bataryalar tesisi için en müsait nokta eski kal'a nın yeri ile birde karantinahanenin haricindeki sahil kısmıdır. Bu iki yerin biri şehrin bir tarafında biri öbür tarafındadır. Eski kal'anın yerinde yapılacak istihkâmat aynı zamanda kal'a ile fener kalesi arasında bulunan ve asker ihracına en ziyade müsait olan sığ girintiyi mükemmel dönebilecektir. Hazr-ı garnizon 24 zabıt ve 714 neferli bir yerli piyade taburudur.

Bahri ⁹³ koy 4 mil bahri arzındadır. Burası Çerkez ve Gürcü sahillerinde bulunan Rus gemileri için istasyondur. Garpten gelirken koy uçları [140] eğer şeklinde ve daima karla mestur bulunan dar ve derin kayalık vadiden tanınır. Cenuptan gelirken sohum kal'a mevkii ve kal'ası görünür.

En iyi demir mahalli maliye (gemrik) binasının 2-3 gumne cenubunda ve kal'a nın şarkında 6-8 kulaçta (11-14,6 metre) dedir. Zira burada amikler kal'a nın cenubunda olduğu gibi çabuk artmaz. Kal'a nın cenubunda ise daha karadan 1 mil bahri mesafede derinlik 60 kulacı (109,7 metre) yi bulur. Demir mahalline duhul kal'a ya dikilen balonlu iki sırıgın birbiri istikametine getirilmesi suretiyle gösterilmiştir.

Bununla beraber biri cenub-i garbiyeye karşı biri de Basıl Nehri mensubuna karşı iki demir atmak daha iyidir.

Sahil ibtiyası iki büyücek ve müteaddid ufak ahşap rıhtımlardan ve şehrin önünde az imtidadlı bir taş rıhtımdan ibarettir. Biri maliye binasının önünde öbürü Rus Buharlı Seyr-i Sefain Şirketi binası önünde bulunan iki büyücek rıhtımda gezilen sığ sularda bulunuyorlar. Bunlardan yalnız sandal ve meuneler istifade edebilir.

Koy cenub-i garbi rüzgârlarına ma'ruzdur. Bu rüzgârlar nadiren tehlikeli olurlarsada büyük dalgalar yaparlar. Kara rüzgârları daha ziyade eser. Şark rüzgârları bazan o kadr şiddetli eser ki gemileri alır götürür.

Sohum kal'a kasabası 1900 nüfuslu posta ve telgraf merkezidir. Evler kilisenin etrafında topludur. Civar arazi mahsuldar, iklim ve havası bazı mevsimlerde pek fenadır.

İttisalat Şimendüferler: Novorossiye-Yekaterinodor-Tihurikaya ve buradan bir taraftan Rustov'a bir taraftan da vilad-ı Kafkas üzerinden Petrovsk [141] giden şimendüfer hattı. Bundan maada Sohum Kal'ayı Poti-Tiflis şimendüferinin bir istasyonu olan nüfusuna tofosanikye ve Novorossiye şehrini bir sahil şimendüfer hattı ile Poti ve Batuma rabt etmek mutasevverdir.

Dâhili arazide şoseler mefkuddur. Novorossiye-Sohum Kal'a yolu sahil yoludur ve her ne kadar ismen bitmiş ise de maksat askeriye için 1894 te ancak

⁹³ 2221 numaralı İngiliz bahriye haritasına müracaat.

kısmen kabil-i isti'mal idi. Zira o zaman daha yirmi köprü eksik idi. Bunların inşaa ve ikmal-i ise senelere mütevakıftır.

Novorossiye-Anapa- Taman araba yoludur.

Telgraf:

a) Anapa-Temiryük. Bu hat bir taraftan Kerç'e bir taraftan da Yekarinodor üzerinden Rustov'a ve Kafkasya şebekesine ittisal eder.

b) Anapa-Novorossiye

c) Novorossiye-Kırımskaya

d) Novorossiye- Yekarinodor'dan (bu hat Rustov üzerinden dâhili Rusya ile vilad-ı Kafkas üzerinden Petrovsk'a ittisal eder) Tuvapsa ve sahil imtidadınca Suçabtige (suçi) Sohum Kal'a –Poti-Batum'a giden hat.

İttisalat-ı bahriye: Rus Buharlı Seyr-i Sefainleri Şirketinin vapurları Novorossiye ile Karadeniz'in sair limanları arasında muntazaman işler.

Sular: sahilin bu mıntkasında denize mensub olan nehirlerin kısm-ı azamı süratle akar. Taşlık yataklarda dik ve kayalık sahiller arasında ceryan ederler. En mühimleri cenubi, kısmen daha düz olan kısım araziye iska ederler. [142]

Menabi. Bütün mıntka menabice pek fakirdir.

Azak büyük miktarda Novorossiye'de az miktardada Sohum Kal'a Anapa'da bulunur.

Makine işletme edevatı ve kömür yalnız Novorossiye'de vardır. Burada ufak makine ta'miratı yapmakda mümkündür. [143]

Tablo 10 : Torpido Botlar İçin Zeyl

Demir mahalleri	Anapa, Otriş, Özerzik, Miskak, Novorossiyyk (Sucuk koyu) Gelencik koyu, Mezip, Peşad, Beşi Koyu, Tesupsin Koyu, Şapsuku, Tu, Tuvabse Koyu, Pesezuvapa, Subişiki Koyu, Suçabiteke, Bumburi, Sohüm Kal'a
Ta'mir mahali	Novorossiyyk
Karaya oturtacak mahal	Müteaddid nehir ve dere mensıbları, küçük sahil mevki'lerinin ekseriyesinde gemileri şiddetli dalgalardan muhafaza etmek için karaya çıkarlar. Torpido botlar işte bu gibi yerlerde karaya yanaşib oturtabilirler.
Erzak	Anapa, Novorossiyyk, Sohüm Kal'a
Su	Anapa, Novorossiyyk ve müteaddid nehir mensıblarında
Makine işletme edevatı ve demirhane	Novorosisk
Telgarf	Anapa, Novorossiyyk, Soçabitke(soçi),Sohüm Kal'a
Tabib	Anapa, Novorossiyyk, Sohüm Kal'a

[144]

2. 12. ONUNCU SAHİL MINTIKASI

2. 12. 1. İskurya Ucundan Kafkasya Hududuna Kadar ⁹⁴

Askeri. Bu sahil mıntikasının kıymet-i askeriyesi Poti ve Batum mevaki' askeriyesinde neşr etmektedir.

Bahri. Sahilin bu mıntikası hep aynı surette eşkâl ve arazi gösterdiği cihetle burada cihet-i ta'yini müşkil. Anagarya tabyasının şarkındaki Olen dağı bel ve boyun noktaları vasıtasıyla kolayca tanılır.

Seyri sefaine mani' iras edecek şeyler yokdur. Ağır gemiler hemen her yerde yakın mesafelere kadar sahile yanaşabilirler. Bununla beraber bahri haritaların muhtelif rakımlarına pek de ziyade i'timat etmemelidir. Ba-husus nehir mensıbları yakınında derinliklerin mütevenni' olduğu cihetler buralarda ziyade dikkat ister.

Fenerler için cedvel mahsusuna müracaat.

Sahil ve Arazi. İskurya ucundan cenubde Kafkasya hududuna kadar sahil yek-nesak olarak imtidad eder. Derin girintiler körfezler arz etmez. Civar arazi düzdür. Bu arazi şimali Kafkasya cenuba Anadolu dağları mülhakatıyla tahdid edilen Gürcistan ovası teşkil eder. İngur, Hopi, Rioni, Sopsa nehirlerinden ma'ada daha müteaddid ve küçük nehir ve dereler vasıtasıyla. [145] İska edilen bu ovanın toprağı nehir toprağıdır. Derin aksamı bataklık daha yüksek aksamı münbet ve mahsuldar tarlalıktır. Sahile doğru ekseriyatı bu yumuşak arazi teşkil eder. Burası kısmen bataklık ve ekseri sık ağaçlıktır. Yollar ve ittisalatdan maada kıt'atın yürümesi için müsaid zamanı pek mahduddur. Top ve askeri arabalar ise yollar haricinden gidemezler.

Geri arazi mütevessid derecede yüksektir. Ve ancak Batum hizalarında dağlık olmaya başlar. Çoruh Nehri civarında tamamıyla güç ve gayri kabil takarrubdur.

Demir mahalleri ve limalar Batum ve Poti hakkında tafsilat aşağıda sahife 146 ile sahife 151 de gelecektir.

⁹⁴ 2235.2236.2210.2220 numaralı İngiliz bahriye haritalarıyla sahil tevsifatı arşivlerine mahfuz 10/A numaralı ilaveye ve harb haritasına müracaat.

Bu iki limandan ma'ada sahilin bu mıntikasında icabında iltica edilecek az adetde birkaç demir mahalı varsa da kâfesi deniz rüzgârlarına ma'ruzdur. Bunların en ileri gelenleri şunlardır.

Sukurca köyü. İskurya ucundan takriben 3 mil bahri şarkdadır. Bazen şimal-i garbiyeden şimali şarkiyeye kadar olan rüzgârlara karşı bir melce' olabilir.

Oham-hayri iskurya ucundan 13 mil bahri uzakda bulunan bu demir mahali şimali şarkdan –cenubi şarkiyeye kadar olan rüzgârlara karşı mesturdur. Burada telgraf merkezi de vardır.

Anakurya. Aynı namdaki tabya ile olan dağından tanılır.

Redut- kal'a, kal'anın şark kerte cenub şark istikametinde ve kal'adan 1 ¼ mil bahri mesafede yedi kulaç (1208 metre) de çamur vardır. Burada hafif rüzgârlarda gemiler şimal ceryanında durur. Fırtınalardan sonra bu ceryan nehirlerden birçok odun sürükler getirir. [146]

(5) kulaç (901 metre) derinlikdedir. Bütün deniz rüzgârlarına karşı açıktır.

Rüzgâr ve Ceryan. Kışın en ziyade hükm-ferman olan rüzgârlar iskurya ucundan anakurya tabyasına kadar olan kısımda cenub cunubu şarki ve garb rüzgârları. Yazın şimal rüzgârlarıdır. Buna mukabil sahil mıntikasının cenub kısmında kışın şimali garbiyeden cenubi garbiyeye kadar olan rüzgârlar yazın ise kezalike şimal rüzgârları hükm-ferma olur. Garb ve cenubi garbi rüzgârları her ne kadar nadir iselerde her zaman fırtınalı eserler ve ekseriya hatta Poti limanında bile kazaları hasaratı ika' ederler. Karların erime zamanında nehir ceryanı 3-4 mil bahri süratle garbe doğru akdığı ve o esnada garb rüzgârları esdiği takdirde tehlikeli bir çapraz iki muhtelif istikametden gelen dalgalar telatumi olur.

Ceryan suret-i umumiyede sahil boyunca şimal istikameti takip eder ve yalnız nehir mensıblarında karaya yakın garb istikametinde ceryan görünür.

Mevaki'. Poti ve Batum'dan maada zikre şayan mevaki şunlardır. Redut kal'a. Bu mevaki' Hopi Nehri mensıbindadır. Sancak direğini Havi tabyasıyla kolayca tanılır. Tabyanın ahvali ma'lum değildir. Ticareti ehemmiyetsiz değildir.

2. 12. 2. Poti

Askeri. Kafkasya sahilinde Batum'un filo istinad noktası olarak intihabından biri Poti şehri ehemmiyet-i askeriyesini gaib edmiştir. 1883

senesinde mevcut ve ağır toplar ile mücehhez olan istihkâmatın 1900 senesinde ıslahası alınmış metruk olduğu bildirilmiştir. Sahil bataryaları keza metruktur [147] ve silahları alınmıştır. Yeni istihkâmat yapılmıştır. Ekseri 9 posluk grup ma'mulâtı olan toplar 1900de kısmen bir topçu deposunda edhar edilmiş kısmende Batuma nakledilmiş idi.

Garnizon 3 zabıt 270 neferlik bir mahalli müfreze ile 10 zabıt 340 nefer mevcudundaki Mihayelovfski topçu kıt'asından ibarettir.

Torpil ve Deniz Lağımları. 1877-1878 senesi Riyo Nehri mensıbı torpiller ile sedd edilmişti. Bu torpiller karadan 4570 metre mesafede bir kuşak teşkil eyliyor ve suyun 4,8-6 metre altında bulunuyordu.

Poti'de birçok ve ittihad torpil ve deniz lağımları olduğu söyleniyor.

Poti'nin sana'i limanı kolayca sedd edilebilir. Bununla beraber nehir mensıbının seddi müşkilâtı daidir. Zira garb rüzgârları büyük fırtına yaptıkları gibi nehir mensıbının ceryanı dahi o kadar kuvvetlidir ki burada limanların mutlaka ağır ve büyük demirleri olmak icab eder.⁹⁵

Karaya asker ihracı. Müdafa kıt'atı burada birçok setreler bulabilecekleri cihetler karaya asker ihracı burada müşkildir. İhraç hareketi sahil boyunca da mümkün değil zira yoldan mahrum arazi kıt'atın ileri hareketine manidir. Asker ihracına müsaid yegâne mevki' Batum'un 3,5 mil bahri cenubunda sakın denizde veya cüz'i hafif bir rüzgârda Supsa mevki' ile Supsa Nehri arasındadır. Burada bir adi araba yolu kıt'atın seri hareketini mümkün kılar.

Bahri gemiler için Poti'ye duhul gündüzün veya iyi ziyalarda güç değildir. Geceleri ba-husus fenerler söndürülmüş olursa limana girmek pek tehlikelidir. Zira limanın iki tarafında mersanın kaarı pek sıkıdır. Fener kalesinin [148] üzerinde fırtına işaret istasyonu olduğu gibi Rioni Nehrinin cenub mensıbında da bir tahlisiye istasyonu vardır.

Sahil ve Arazi. Şehrin en büyük kısmı Rioni Nehri'nin sol sahilindeki münhatt arazide mebni vasat dercede tepeli bir geri araziye müsteniddir. Bu tepeler Potiye hâkimdir. Mezru arazi olarak mevcut olan birkaç yer vaktiylee

---

⁹⁵ Army and Navy gazetenin rivayetine göre Poti ve Batum için hususi inşa edilmiş ayrı lağımlar var imiş.

mera' ve bataklıkken ağaçlıkların tedhiri ve suyun kuru delmesi suretiyle kazanılmıştır.

Liman ve Mersa. Rioni münşubının şimal tarafında vaki Poti limanı iki büyük düz dalga kıran ile vücuda gelmiştir. Bunların uçları tahminen 10 metre arzında bir medhal teşkil eder. Liman havuzunun ortasında denize doğru uzanan bir rıhtım limanı iki kısma ayırır. Gerek şimal gerek cenub rıhtımları demir yollarıyla mecehhezdir.

Liman ebniyesinin hali hazırı için "Pilot" risalesine ve 1210 numaralı haritayı bahriyeye müracat

Poti –Samtredia Bakü şimendüferi hakkında tafsilat aşağıda saife 163 de gelecektir.

Nehrin büyük mensubının garb cenubi garbiyesindeki mersada sahilden takriben 2 mil bahri mesafede 10-13 kulaç (16-17 metre) de çamura tesadüf edilir. Derinlikler gayri muntazam Rioni nehrinden gelen ceryan şiddetli yağmurlardan sonra ve karların erime zamanlarında 3-4 mil bahri süratle garbe doğru akar.

Rioni mensıbı nehrin aşağı kısmı 105 metreye kadar kısmı magtuse malik buharlı maune romörkler(römörkler) ile yelkenli gemiler için seyre müsaiddir. Mensab tarafı tedhir edilir. Orada suyun amiki tezyid edilebilirse bunlardan. [149] daha büyük gemilerde nehre duhul ve seyri mümkün olacaktır. Zira seddin iç tarafında derinlik 4,9 metreye kadar artar. (düz) Sığ giden gemiler mensıbın 58 mil bahri kadar yukarısına Orpiryaya kadar işleyebilir. Rioni nehrinin mensubını teşkil eden üç koldan arzı takriben (80) metreyi bulan yalnız en cenubundaki göl kabil istifadede zira diğer göllerin derinlikleri pek az olduğundan bunlar yalnız düz kayık ve maunelerin hareketine müsaiddir. Nehrin ağızındaki seddin içinden geçen kanal arasına tethir edilerek kum ile dolmaktan mahafaza idiler.

Üzerlerinde müteharrik latalar bulunan ve geceleri istikamet atışları gösteren iki kazık kanalın deniz tarafından medhalini gösterir. Bir gemi nehre girmek arzusunda olduğunu anlatınca o zaman kanalın derinlikleri beynel minel işaretler vasıtasıyla işaret kalesinden gösterilir. Nehrin ağızındaki sedde suyun amiki 105 metreden az olursa o zaman latalar ve ışıklar kaldırılır. Seddin içinden geçen bu kanal sah cisimler ile irae edilmiştir.

Nehir kollarının teşkil ettiği şimali adada haneler, liman inşaatı mütahidlerine aid destgahlar vardır. Burası ile liman arasında ittisal nehrin şimali gölü üzerinde atılan bir ahşap kazık köprü vasıtasıyla temin edilmiştir.

Daha cenubdaki düz ada kısmen bataklık kısımda ağaçlık ve çalılık ile mesturdur.

Deltanın reisinin yukarı tarafında nehir (100) metrelik bir arza malikdir. Nehir burada duvar bir köprü olarak tanzim edilen demirden bir kazık köprü ile geçilir. Köprünün onüç ayağı vardır her ayak üç grubdan her [150] grubda dört adet demir kazıktan ibaretdir. Bu demir kazıklar I ve TL şeklinde demirlerden çenberler ile birbiriyle kazıkların kaideleri payandalar vesaire ile merbutdur. Mihveri teşkil eden ortadaki ayak ile kara tarafındaki ayaklar kargirdir. Kazıklar estivane fetri 12-15 santimetre çemberin demir tahti 15 santimetre köprünün tulü takriben (15) metre köprü yolundan arzı takriben (8) metre köprü yolunun vastı su tesviyesinden irtifa' takriben (4) metre duvar köprünün açılma zamanı takriben (10)dakikadır.

Şehrin mıntıkası dâhilinde Rioni Nehrinin sahili münhattır. Sahil binaları ve iskeleler en ibtidani anşaatden olarak ahşabdan ve yalnız maune ve sandallara mahsusdur. Şehrin önünde nehrin sol sahili boyunca takriben 1,5 metre irtifaında bir sedd vardır ki şehrin civardaki münhatt kısmını seyleden tağyandan mahafaza eder. Mensıb mıntıkasında nehrin arazisi sık ağaçlık ve çalılık ile mestur deltanın reisinin takriben bir kilometre yukarısında yolsuz bataklık tabiatı alır. Nehrin kenarı bazı yerlerde bataklık nehrin kabil-i seyir sularının istikameti bazen gayri muayyin olur. Kutays civarında Rioni Nehri artık geçid verir.

Şehrin 4000 nüfuslu şimendüfer posta ve telgraf merkezidir. Evler ekseriya tek veya zemin katlı, fakirhane ve kasabanın yalnız yeni kısmında kargirdir. Tenvirat petrol iledir.

Poti kasabasi ziyade mikdarda hububat hâsıl eden zengin ma'deniyatı malik olan ve hattı takviye yolda kömür madenine dahi malik olan Rioni vadisinin merkez ticaretidir. Bu kömür madenleri Kutays 14 kilometre şimali şarkiyesinde vaki' olduğu gibi Poti- Tiflis şimendüfer hattının Rioni istasyonu ilede şimendüfer irtibatı vardır. Lakin bu kömürün cinsi fena imiş. [151]

Liman ıslah edilir ve Poti –Tiflis- Bakü şimendüferi daha sık bir işleyecek olursa Poti kasabasının ehemmiyeti ziyade artabilir.

1891 de mısır ve bilhassa petrol ihracatı 349580 İngiliz lirasını bulmuştur.

Poti'nin iklimi hiçde sıhhi değil. Yazın ve sonbaharda sıtma hükmfermadır. Birçok Okalitpos ağaçları dikmek suretiyle sıtma önünü almaya ümid ediyorlar.

2. 12. 3. Batum

Askeri.⁹⁶ Batum, Osmanlı hududuna yakın olması ve büyücek kıt'atin ihracına pek müsaid müstahkem ve mükemmel bir limana malik olması itibariyle büyük bir ehemmiyet sevk-ül-ceyşiyeye malikdir.

Resmi bir beyannameye nazaran Batum harb limanı 1909 senesinde terk edilmiş ve harb limanı idaresi Kerch'e nakil olunmuştur. Bu beyannameye nazaran deniz cebhesinin teslihatı alınmış imiş.

Batum'un Bakü ile şimendüfer irtibatı sayesinde bahri hazırdan ve Kafkasya'dan serien vesait ve malzeme getirmek mümkündür.

Batum-Samtredi şimendüfer hattı denizden inşa altına alınabilir. (buna dair ileride sahife 163 de tafsilat vardır.)

İstihkamat ⁹⁷ Batum'un içinde ve civarında bulunan bilcümle tabyalar üçüncü sınıf istihkâmatlar ve kısmen gazematlı toprak siperlerden ibaretdir. [152] Adedler cem'en sekizdir. Bunlardan beş adedi deniz kenarında 3 şehrin hemen arkasında yükselen tepeler üzerindedir. Münferid isthkamlar birbiriyle telgrafla merbutdur.

Tiflis şimendüferi istikametinde takriben 12 kilometre mesafede bulunan Mahan Çavur tepeleri üzerinde dokuzuncu bir tabya inşa edilmektedir. Batum kal'a kumandanlığı muhtelif istihkâmatın ta'mir ve termimine ve sırf askeri maksadda hadım caddelerin inşasına el altından fakat fevkalade bir gayretle çalışıyor. [153]

---

⁹⁶ 9 numaralı krokiye ve sahil tevsifatı arşivlerine mahfuz 10 /A numaralı ilave ile harb haritasına müracaat.

⁹⁷ Teslihat hakkındaki rakamlar bırakan harb raporlarına müstahricdir.

Tablo 11: Batum İstihkâmatının Teslihatı Top Adedi

		İrtifa Metre	24 cm	19cm	15 ve 12 cm	Sahra Topu	Obus	Havan	Seri ateşli Top (mata'lat)
Numara	İsimler								
1	Burun Tabya	10	8	0	4	7	0	0	1
2	Baruthane	0	2	0	8	0	0	0	1
3	Küçük Samepu	107	0	0	0	0	0	6	0
4	Orta Batum Tabyası	0	0	0	0	0	0	0	0metre kare
5	Gernomorski Tabyası	0	0	6	4	6	0	0	1(6numaralı bataryayla birleştirilmişdi)
6	Gernomovski Tabyası	0	0	0	4	0	5	0	1
7	Hamidiye Tabyası	115	0	8	4	0	0	0	0
7 mükerril	Hamidiye	0	4	0	8	0	0	0	0 yenidir
8	Guvetseroli	141	0	8	4	0	0	0	0 yenidir
9	Mahan Çavvor	0	0	0	0	0	0	6	0

Müta'lat: yukarıdaki rakamlar şayan-ı i'timad değildir: 2 numaralı bataryanın başka bir rivayete göre teslihatı şöyledir: 4 aded 11 posluk, 4 aded 9 posluk, 3 aded 6 posluk ve 1 aded 3 posluk top. 3 ve 9 numaralı bataryalardaki havanların çap ve adedleri ma'lum değildir. Bundan ma'ada 9 numaralı bataryanın mevzi şübhelidir. Eskiden 1 ve 2 numaralı Nurya tabyaları manıyla ma'ruf olan tabyalar Kronomovski adıyla tesmiye edilmiş, ihtimal bununla beraber techizatıda ta'dil edilmiştir. [154]

1 numaralı tabya Burun Tabya: Fener kalesi ucu üzerinde liman tabyasıdır. gazematlı bomba te'sirinden ma'sun mahal mahfuzalı ve cebhanelikleri duvar iksali top ampulasmanları toprak siper ve ara siperleri hava açık bir istihkâmıdır. Büyük cebheleri büyük bir zaviye tahtında birbirine mülakidir. İstikametleri cenubi garbi kerte garb ile cenubi şarki kerte şarka müteveccihdir canubi garbi cenahı (yani) zaviye-i gaima tahtında geri çekilmiştir. Şimal Şarki yani cihet-i asliyeye nisfî daire şeklinde ittisal eder ve şimendüfer rayları ile mücehhez bir sedd ile şehre doğru münthehi olur. Tabya gayri kabil-i hücum değildir. Mevani' takribiye olarak şuyularda da iksasında bir metre mürtefi' ayaklar sabit bir tel parmaklık vardır.

Toprak siperlerin şuyu zaviyesi takriben 40 derece ateş hattı irtifaı 10 metredir. Tabyanın şimali şarkiyesinden sahil şimendüfer hattı geçer orada suyun birinde 8 metre mürtefi' bir yüksek duvar vardır. Her iki cenahın ara siperleri üzerinde ve cenah-ı asliyenin merkezinde ziya proje getirileri için mürtefi' mahalleri –pilot formaları mevcuttur. Siperlerin üzerinde sancak direği işaret direği vardır.

Tabyanın büyük kapısı cenub cihetindedir. İkinci bir kapı cenubi garbi seyriindedir. Tabyanın avlusunda sarnıç mevcut ve her halde mahafazalar için kâfidir.

Tabya ile deniz sahili arasındaki arzı düz. Denizden çıkmış kum ve çakıldır. Tabyanın en zayıf noktası cenubi garbi cenahıdır. Şehre karşı olan siper bu tarafda en ziyade münhattır. Ve kademeleri olduğundan nisbeten tırmanması en kolay olan siperde budur. Top mevzilerine giden [155] şimendüfer seddide gezilen kolaylıkla tırmanmaya ve tabyaya çıkmaya teshil eder.

1 numaralı tabya. Baruthane tabyası. İşbu tabya aynı isimdeki nehrin sağ sahilindedir. Cebhe-i asliyesi cenubi garbi – şimal şarkiye müteveccihdir. Aynı kabl-i hücum değildir. İleri arazisi düz ve kumluktur.

3 numaralı tabya Küçüksame bu tabyası: Bu tabya same bu tepelerinin en son şimal-i garbi tepesinde vaki' denizden takriben 107 metre mürtefi'dir.

4 numaralı orta Batum tabyası. Teslihat cedveline müracaat

5 numaralı (Nurya) Gernemovski tabyası: Cebhe-i asliyesi takriben garb cenubi garbiye müteveccih ateş sırtının irtifai 5 metre şuy-u zaviyesi 40 derecedir. Ara siperlerinde dane ta'irine karşı mahfuz cebhane depoları vardır.

6 numaralı (Nurya) Gernemovski tabyası: yarım ay tabya şeklinde atış seri irtifai 5 metredir. 3 gazematı vardı.

Son iki tabya bataklık bir zemin üzerinde vaki' olub numaralı tabyanın bir cenahını mahafaza ider. Ve bu tarafda bir ihraç hareketine mani olurlar.

Bu iki tabya ile deniz sahili arasındaki arazi düz kum ve çakıldır. Bu tabyaların kara ciheti Batum Artvin askeri şosesine kadar bataklık ve su hendekleri, sulu çayırklar kısmen sık ağaçlıklar ile mestur yumuşak arazidir. Bu arazinin kabiliyeti müruru tabi' ve san'i hendekler ile tenkis ve tas'ib edilir. Askeri şosenin öbür tarafında yumuşak arazi ve mazuri' araziye tesadüf edilir. Ve bunlar birbirini veli ve ta' kib eder.

Her tabyanın askeri şose ile ittisali oldukça hüsnü halde muhafaza edilir.[156] Araba yollarıyla te'min edilmiştir. 2 numaralı Nurya tabyasına giden yol nehri tabyanın deniz cihetinde ahşab kazıklı bir köprü ile geçer ve top tüfek endaht meydanlarına kadar gider. Bu endaht mahali icanında bir sahil bataryası haline ifrağ edilebilecek ve Çoruh Nehri'nin en şimali mensabında bulunması gayet iyi bir sahil bataryası olmasına müsaidir.

7 numaralı Hamidiye Tabyası (bu tabyanın adı başka raporlara nazaran micangadır) Denizden irtifai 106 metre tabya Çoruh mensabıyla artvine giden askeri şoseyi atış altına alır. Tabya askeri şosesinin takriben 1 kilometre uzağında olub Batum'u ihata eden tepeler silsilesinin denize doğru uzanmış bir fer'ni teşkil eden ve yamacın üzerinde münferid duran yüksek bir ağaç vasıtasıyla denizden

pek mükemmel görünen oldukça dik bir tepenin zirvesinin birkaç bir metre alt tarafında vaki'dir.

Cephe nıfs-1 daire şeklinde tepeyi cenubi garbiden şimali şarkiyeye kadar ihata eder tabyanın iki cenahlı bir mutavassıt bataryası vardır.

Teslihatı: 8 aded 9 posluk

4 aded 6 posluk

Tepenin içinde dane te'sirine karşı mahfuz cebhane depoları inşa edilmiştir. Muhafazalar için mahal mahfuz tabyanın şarkında tepenin yamacında ve Çoruh Nehri mensıbı cihetinde kalacak ateşe karşı mesturdur.

Tepenin cenubunda askeri şosesinden ayrılan oldukça iyi bir araba yolu oldukça dik dönüşlerle tabyaya ve tabyaya aid mahal-i mahfuzaya götürür. San'î mevani takribye mefguddur. Buna mukabil tepenin meyli takriben 45 derece olduğundan tabya hücumdan ma'sun sapılabilir. Kara cihetinden civar tepeler [157] tabyaya hâkim iselerde bu tepeleri yalnız piyade ve o da ancak dağınık nizamda tırmanabilir.

8 numaralı Kevatasaroblu tabyası denizden 131 metre yüksek bulunan bu tabya şimendüfere ve Delegane giden caddeye götüren yollara hâkimdir. Tabya toprak arasiperlerinin duvar aksalı hava bacaları vasıtasıyla denizden görünür ve tefrik edilir.

Mevani' takribe yokdur. Ma'mafih tabya mebani olduğu tepe yamaçlarının dikliğinden dolayı hücumdan ma'sun telki olunabilir.

Teslihatı: 8 aded 9 posluk

4 aded 6 posluk

Bataryaya giden araba yolu şehrin cenub kısmında sahil caddesinde ayrılır. Sâri suyu. Menba'ne doğru ta' kib ederek vadide bir manastırın önünden geçer. Ve muhafaza askerin barakalarına oradan tabyaya gider. Bu araba yolunun bir subeside bataryanın altında ve şimali şarkiyesinde bulunan karakola götürür. Karakol denizden pekiyi görünür. Buna mukabil barakalar ileri tepelerden dolayı mutasavverdir.

Deniz Lağımları ve Torpiller. Batumun taht-el-bahr müdafası denizin amikleri müsaid olmadığından dolayı bazı müşgilata bulvarın şark nihayetine kadar iki sıralı bir torpil hattıyla himaye edilmiştir. Bundan maada bulvarın garbinden fener kalesine kadar (150) metrelik bir saha torpil koymak için hazırlanmıştır.

Liman deposunun gerisinde büyük bir torpil deposu ta'sis edilmiştir. [158] İlbahardan kışa kadar torpiller konur, kışın kaldırılır. Konan torpiller dubalar ile gösterilmiştir.

Karaya Asker İhracı. Batumun civarında sahil hemen her yerde sığ ve kumluktur. Bundan dolayı müsaid havalarda askerin hususi vesaitte hacet kalmadan maune ve sandallardan doğrudan doğruya geçmesi mümkündür.

İleri arazi bütün ova imtidadınca düzdür ve denizden hem korunur hemde atış altına alınabilir. Karaya çıkan kıt'anın yayılmaları için kâfi ve müsaid arazi vardır. Daha ileriye gitmek için ahval bazen ve bilhassa şehir ile Çoruh Nehri mensıbları arasında bütün bütün gayri kabili hareket olan araziden dolayı pek gayri müsaidir. Tabyaların görünüşe nazaran sahile tamamıyla hâkimdir.

Tabyaların inşa mıntıkları dâhilinde sahra topları ve mitralyozların inşaları istedikleri noktaya cem'i ve tevhid etmeleri mümkündür. Bu sebeple buralara asker ihraç etmek arzu edilirse evve emirde buraya hâkim olan tabya ve tahkimatın tahribi lazım gelir.

Büyük Mikya'sda ihraç hareketine en ziyade mesaid mahal Tamara tepesinin haricindeki sahil kısmıdır. Fi-elvaki' bu tepenin şimal şarkiyesinde sahil ekseriya kayalık ve dikdir. Bununla beraber sakin ve iyi havalarda ihraç hareketine müsaid olacak kısmen düz sahili bazen girintiler koyular mevcuttur. Sahilin yanında bulunan şimendüfer hattı ihraç edilen kıt'atın nisbeten seri' bir surette ileri hareketlerini mümkün kılar.

Garnizon, topcu, depo

Batum, yerli milis askeri: 6 zabıt 318 nefer

Batum, yerli milis taburu:25 zabıt 976 nefer

Poti, Mihayelovfsk

Kal'a topçusu: 10 zabıt, 340 nefer[159]

Bundan ma'ada daha bir kal'a, torpil bulunur ve bir müfreze istihkâm mevcuddur.

Asker dağınık bir suretde kısmen barakalara, karakollara kısmende kal'a istihkâmatının mahal mahfuzasına yerleştirilmiştir. Erzak vakt-i salihde yevmiye sevkiyat suretiyle te'min edilir. İçme suyu yazın suret-i mahsusada gönderilir. Senenin diğer mevsimlerinde asker suyunu mevcut dere ve çeşmelerden tedarik eder.

En ziyade asker istiab eden mahal Çarduk vadisindeki piyade barakalarıdır. Bu barakalar her biri 3-6 zemin katlı kargir ve 100 er nefer hücum istiaba malik binalardan mürekkeb iki grubdan ibaretdir. Birinci grub çaraduka giden cadde üzerinde ve yük istasyonunun petrol mahzenleri haricindedir. Çarduk askeri kolonisi namıyla ma'ruf olan ve zabitan pavyonuyla askeri depoyu muhtevi olan ikinci grup Çarduk nehri vadisinde yükselen tepeler silsilesinin eteğinde birinci grubdan takriben 4 kilometre uzakda ve yük istasyonundan depoya giden şimendüfer şu'be hattının üzerindedir.

Depo yüksek bir duvar ile münhattır. Ortasında vas'î bir meydanlık burada bulunan ağır toplar ile cebhanenin isti'mali için müteharrik bir macinesi ile mestur bir büyük mahal vardır.

Daha ileride vadinin içeri tarafında 4 büyük barut mağzası vardır.

Depo ile baraka sahilden takriben 2 mil bahri mesafeden denizden dökülebilir.

Bahri Batum limanına girmek için cihet-i ta'yinine hadm en iyi nokta şehrin şimali şarkiyesinde vaki' Tamara tepesidir. Şimal garbiden içeriye girerken [160] şehrin en ziyade Burun tabya vasıtasıyla mestur bulunur. Şehrin arka tarafında arazi taraçavari yükselen bir tepeler silsilesine doğru terfi eder. Karada daha içerideki yüksek dağlar ve civarına göre cihet-i ta'yini epeyce vaz'ı malumat-ı mahalliyeye vasıtaadır. Dağlar bulutlar ile münhatt ve mestur olduğu zaman cenub-i garbiyeden limana takribi teshil etmek üzere Çoruh Nehri yakınında 17,5 metreittifaında 3 adet umud-i lata bi havi bir direk dikilmiştir.

Geceleri fenerler ve bilhassa şehrin fenerleri söndürülmüş olduğu zamanalar yanında emin klavuzlar olmadan limana girmek limanın medhalinde bulunan suyun seviyesi altındaki irtifa'tından dolayı şayan-ı tevsiye değildir. Eğer aydınlık. Açık bir gece olur ve Burun tabya sahili iyi görülürse o zaman klavuzsuz da girilebilir.

Seyr-i sefain ahvali. Harici sular seyr-i sefain için hiçbir mani tabi'i ile mesdud değildir. Bu sebeple ağır gemiler hemen her yerde küçük mesafelere kadar sahile yanaşabilirler. Buna mukabil nehirlerin mensıb taraflarında suların amiki mütebeddil olduğu ve bahriye haritalarının rakamları pekte şayan-ı itimat olmadığı için mensıb cihazlarına pek yanaşmaya gelmez.

Batum limanı önünde bulunan ve limanın en kış medhali tehdit eden su tesviyesi altındaki irtifa't bayraklı barakalar vasıtasıyla gösterilmiştir. Limana girerken bunları şarkta bırakmak lazım. Zira bunların şarkında bulunan bu gibi mevaki' (su tesviyesi altındaki irtifa't) irae edilmiştir.

Kışın şimal-i garbi ve cenub-i garbi rüzgârları hüküm sürerler. Garp rüzgârları nadir lakin her zaman fıtnalı eser. Yazın ekseriya şimal rüzgârları eser. Fakat bunlar nadiren fırtına yaparlar. Malum ve mu'tad olan fırtına işaretleri burun tabyadan bir işaret direği üstünde verilir.

Çoruh nehri ceryanı yalnız karların erime zamanlarında ve devamlı ve şiddetli [161] yağmurlardan sonra Batum limanından öteye kadar mahsusdur. Med ve cezir pek az seyri sefain için ehemmiyetsizdir.

Fenerler için fenerler cedveline müracat.

Sahil ve Arazi. Batum, Çoruh Nehriyle sarı su ve baruthane dereleri mensıbları arasında taraçavari yükselen bu tepeler silsilesinin eteğinde münhat bir dilek üstünde vaki'dir. Şehrin her iki tarafında şimali şarkide Tamara tepesi ile Çoruh mensıbında vaki' Goyna mevki civarında tepeler hemen deniz kenarına kadar uzanır ve şehir ile limana hâkim bulunurlar başka yerlerde sahil münhat ve düzcedir.

Liman⁹⁸. Liman şarkdan garbe doğru 1 mil bahri arzında ve şimalden cenuba yarım mil bahri amikinde olan güzel bir koyun içindedir. 2,3 ve 4üncü

⁹⁸ 2220 numaralı İngiliz bahriye haritasına müracat

reb'i daireler rüzgârlarına karşı mahfuz, yalnız şimal fırtınaları tehlikelidir. Fakat bunlarda nadirdir.

Koy Novarossisk sonra Karadeniz şark sahilinde en iyi limandır. Yegâne mahzuru şu ki garb cihetinde ka'r bahri dik olarak sukut eder. Bir haldeki sahilden yarım gumne mesafede 20 kulaç 36,6 metre derinliklere tesadüf edilir ve bunlar çabuk 30-35 kulaç (45-64 metre yer) bulur bu sebeble gemiler karaya pek ziyade yanaşmaya ve geceden bağlamaya mecburdurlar.

Müteaddid 36,6 metre tul ve tahminen 5,5 metre arzında demir yollarıyla mecehhez ahşab iskele ve rıhtımlar bunlardan T şeklinde büyük bir rıhtım, petrol tahmili için borular boyunca yapılmış gemilerin süratle yükledilib boşaltılmasına hizmet ederler.

Eskileri (sarı) tabyanın olduğu yerde 7,9 metre amikinde bir petrol [162] limanı ile Batum fenerinin garbinde Burun tabyasından şimal Kerte şimali şark istikametinde uzanan bir dalga kıran inşa edilmektedir.

Emtia nakli için limanda birçok kayık mauneler vardır. Rus Buharlı Seyri Sefain Şirketin burada 40 ton kaldıracak sac bir vinci vardır.

Liman inşaatının hali hazırı için Pilot risalesine ve 3303 numaralı bahriye haritasına müracat.

Mutasavver bir torpido bot istasyonu inşası için Nurya Gölü ittihab olunmuştur. Bu gün bir kanal vasıtasıyla denize peydayı ittisal edecek ve bir kanalında mansıb tarafı muhafaza seddleriyle çevrilecektir.(1910)

Şehri. Batum şehri 300000 nüfuslu mutasarrıflık şimendüfer posta ve telgraf merkezidir.

Şehre de bir kal'a kumandanlığı olduğu gibi Avrupa devletlerinin ekseriyesinin konsolosları ve büyük bir askeri hastahane mevcuttur.

İhracat ticareti mühimdir. Başlıca ihracat petroldür. Bu petrol Bakü'nün kısmen şimendüfer ile kısmende mahsusi borular ile Batum'a getirilir ve buradan da tepenin her tarafına gemi ile gönderilir. Bu petrol boruları Bakü ile Batum arasındaki Sevrân Tepelerini aşar. Boruların katrı 1,2-1,9 metredir.

Limanın cenubunda büyük petrol mağazaları vardır.

1891 senesinde ihracatın kıymeti(3120510) İngiliz lirası kıymetinde idi ki bunun (688807) tonu petrol idi. İdhalat mikdarı ise belli başlı teneke, ahşab, demir ve çelik edevatı bir de makineden ibaret olarak (1268981) İngiliz lirası idi. Aynı sene zarfında 822306 ton hacim isti'abiyesinde 958 gemi Batum'a girmiştir.

Batumda vas'î bir telefon şebekesi vardır. [163] Şehrin içme suyu 3,5 mil bahri uzağında borular ile Kaknabar tepesinden getirilir. Fakat bundan maada ova ve münhat yerlerde birkaç kadm kazıldığı hemen tatlı su bulunur lakin bu şu yazın sıcak zamanlarında bazen acıdır.

İklim. Koyun şark cenahında sağlam buna mukabil garb ciheti kurutmak için te'sis edilen vesaitte rağmen Çoruh Nehrinin bataklıklarından dolayı temmuzdan teşrini evvele kadar pek mazurdur.

İttisalat şimendüferler.

A-Poti-Samtredi-Tiflis-Bakü şimendüferi tek hat normal (tabi') arzındadır. Poti istasyonu Rioni Nehri mensıbının takriben 1 mil bahri yukarısında nehrin sağ sahilinde, nehrin üzerinden geçen köprüünün önündedir. Bunun garbinde limana giden şimendüfer şu'be hattının her iki tarafında müteaddid şimendüfer imalathaneleri, vagon söndürmeleri, dökmeaneler, malzeme depoları ve gazheneler mevcuttur. İstasyonun deniz cihetindeki imalathane ve depolar şimendüferin denizden ateş altına alınabilen yegâne mevadıdır.

İstasyondan çıkınca şimendüfer Rioni Nehri sağ sahilinden yüksekçe bir sedd (emla)üzerinden düz bir arazide şimali şarkiye gider şebet (Potiden 35 kilometre mesafede) civarında cenubi şarkiye dönerek Samtredi civarında Batum'dan gelen şimendüfer hattıyla birleşir. Poti civarında birkaç su geçidinden başka inşaat sanaiye yoktur. En yakın şimendüfer köprüleri Potiden 18,5(19,74 kilometre) ve 183/4 (20 kilometre) verst mesafede. Çaludidi ile şebet istasyonları arasındadır. Ve köprüünün biri takriben 16, diğeri tahminen 12 metre tulündedir. Bu şimendüfer hattının sair bütün köprüleri gibi bu köprülerde demir kazık köprülerdir. [164]

Şimendüfer hattının kendisi su hendekleri su geçidleri ve i'malat-ı sana'yi iyi bir haldedir.

B-Batum – Samtredi (Poti-Tiflis-Bakü şimendüferinin istasyonudur) hattı tek haddir. Ve normal arazidedir Batum'un büyük istasyonu şehirde büyük

kemren dairesinin yanı başındadır. Şehrin mıntıkası dâhilinde şimendüfer şebekesi vardır. Yük istasyonundan Çaradok askeri kolonisindeki depoya ayrılır bir şimendüfer şube hattı vardır. Batumda büyük bir vagon parkı vardır. Rus işletme heyeti askerce ta'lim ve terbiye idilmiştir.

Şimendüfer hattı vazi'yeti sevk-ül-ceyş nokta-i nazarından iyi değildir zira hat Batumdan Takogolato istikametine kadar 20 verstlik(21,2 kilometrelik) bir mesafede deniz sahilinin hemen yakınından geçer ve bu suretle gerek hattın kendisi gerek mevad ve malzemesi bütün bu mesafe imtidadınca hem denizden dökülür hemde suhuletle kabul icra ta'rzları hedef oluyorlar.

Hat şehrin mıntıkası dâhilinde düzdür, birkaç su geçidinden maada buralarda i'malat sanayi yokdur. Şehrin haricindeki nehir ve derelerin ekseriyesi demir köprüler ile geçilir. Bu köprüler önlerindeki haneler ile mestur oldukları için denizden görülemez. Üç sıra ihram vari yapılmış demir kazıklar ile kara tarafında taşdan kaideler üzerinde büyücek demirden muhtelif bir kazık köprü Tamara Tepesi civarında bir dere üzerinden geçer. Bu köprü denizden ateşle dökülebilir. Bu köprü demirden İstivanevi kazıklar ve kazıklardan her derdini birleştirmek suretiyle teşkil edilen ayak üzerinde duruyor. İstivanelerin katrı 12-15 santimetre taban L,T ve I demirlerinden levhaların sahnı takriben 15 milimetreden döşeme ahşabdan ibaret [165] köprünün arzı takriben 6 metre suyun üstünde irtifai 3 metredir. Ve demir yolunun her iki tarafda piyade yolu mevcuddur. Bu köprünün öte tarafında şimendüfer mürtefi bir araziden ba'de bir tünelden geçer ve buradan itibaren kısmen imlalar üzerinden kısmende hazırlarından geçmek suretiyle sahilin o kadar yakınında gider ki hattın altındaki su geçidleri bazı yerlerde denizin dalgalarından böyle mu'tesir olur.

Hattın kara cihetinde arazi o kadar sarp terfi' ederki az mikdarda mevad-ı inficariye hattı koca kayalar ile kapayub muattal etmek için kâfidir. Buna ilaveten bir de birkaç dane su geçidi atılacak olursa mühim hasarata sebebiyet verilmiş ve hat mühim suretde ta'dil edilmiş olur.

C-Batum –Erzurum hattı inşası mutasavverdir.

Şoseler:

a)Poti-Samtredi-Kutays yolu(Kutayıda huvri ileri)den Zogdidi üzerinden gelen araba yoluna mülaki olunur) bu yol arabaların müruruna müsaid bir şose

olub iyi bir haldedir. Senenin her mevsiminde her sınıf silah için askeri arabalar ve toplar için kabil hareketdir. Potiden itibaren evvela Rioni köprüsünden geçer, sonra ekseriye şimendüfer hattına mevazi olarak ve hattın kara cihetinden gider.

b)Sopsa Nehri üzerinden Poti-Batum yolu bu yol ufak araba yoludur ve ancak bazı mahalleleri askeri araba ve topların hareketine müsaidir. Yolun kısmı azamı mecburiyetden dolayı kabili meşyi ve hareketi bir halde muhafaza edilen tabi' bir yoldan ibaretdir. Yalnız kısmen i'malat-ı sanayisi fena bir halde bulunan su geçidi ahşab köprü gibi birkaç yeri vardır. [166]

Arazi buralarda musta'mel arabaların hareket edebileceği suretde takriben 1,6 metredir.

Sopsa Nehri üzerinden mürur iki aded kubbeli üstü kapalı, düz tombazlardan mürekkebe bir sal vasıtasıyla olur. Bunun hamule mikdarı azdır.

c-Poti-Redut kal'e-Anagurya tabyası yolu: bu yol ufak araba yolu olacaksa da yağmur zamanlarında bazı yerleri hattı oralarda musta'mel arabalar için de gayri kabili hareketdir. Kopy Nehri (hopi) nehri üzerinden sal ile geçilir.

Anakarya tabyası civarında bu ufak yol kara cihetine doğru dönerek Zogdide havrı (ileri) üzerinden Sohum Kal'aya gide araba yolu ile birleşir.

d-Batum-Kabuleti yolu.(Kabuleti Batum-Samtredi –Tiflis şimendüfer hattının bir istasyonudur.) bu yol her zaman kabil-i istifade bir araba şosesidir. Bu şosenin ehemmiyet-i sevk-ül-ceyşi büyüktür. Zira Batum-Samtredi şimendüfer hattı denizden tahribi halinde Batumun Tiflis ile ittisali bu şose sayesinde muhafaza edilecektir. Bu şose denizden bir bombardımana karşı kâmilen mahfuzdur.

h-Batum Artvin Erzurum yolu askeri şosedir. Yol Batum şehrinin cenubi garbisinden çıkar ve çoruh nehrinin mensıbına kadar cenub garbi istikameti bundan sonra mensıba' doğru iş bu nehrin ceryanı ta'kib eder. Yol Rus arazisinde gayet iyi bir haldedir. Birinci sınıfdan bir araba şosesi sayılır. Arazi takriben 8 metredir. Çoruh nehri geçidine kadar şosenin mevad-ı sanai'yesi kemerli su geçidleriyle kemerli köprülerden ibaretdir. Askeri arabalar ve toplar her zaman geçebilir. [167]

Bu şoseden ayrılan bir göl Batum'dan Çardok askeri kolonisine gider.

Batum'dan dâhile doğru giden caddeler her zaman ta'mir idiliyor bundan maada yeni ve sırf askeri caddeler inşa ediliyor.

Telgraf: Poti ve Batum hem Tiflis üzerinden hem Sohum kal'a üzerinden Rus dâhili şebekesine merbutdur. Artvin üzerinden acemistana ve Anadolu içerilerine, Karadenizin cenub sahilindeki şehirler vasıtasıyla da dersaadete merbutdur.

Batum ile Kerch arasında hükümet kablosu vardır.

İttisalat-ı bahriye: Batum ve Poti ile Odessa arasında Rus buharlı seyri sefain şirketin vapurları muntazamen ameduset ederler. Vapurlar sohum kal'a üzerinden ve karim limalarına uğrayarak Odessaya gelir ve yazın haftada üç kışın iki defa işlerler.

Batum ile dersaadet arasında Rus seyri sefain şirketi ile astar yolu vapurları ve mesajeri maritim kumpanyasının raporları haftada iki defa gider gelirler.

Bunlardan maada müteaddid vapurlar Batum ve Poti ile Avrupa ve asyanın en mühim limanları arasında vasıta-i ticaret olurlar.

Sular. Göller. Göl olarak sahilin bu mıntkasından yalnız Poti civarında bulunan ve kıtatın hareketine büyük bir mani teşkil eden göl şayan-ı zikrdir.

Nehirler. Birçok küçük su mecralarından başka İngur, Hopi, Rioni, Supse nehirleri şayan-ı tezgardır. Bunların içinde en mühim olanı seyri sefaine müsaid olduğu için Rioni nehri dir ve bu nehir Poti civarında denize dökülür. [168]

Batum civarındaki Çoruh Nehri takriben 4 mil bahri imtidadında bir deltada denize mensıb olur. Mensubun önündeki kum sırasının (seddinin)üzerinden ancak sakın havalarda altı düz mauneler geçebilir. Bu mauneler mensuba girdikten sonra yukarı doğru kuvvetli olan akıntıya karşı halat ile çekmek lazımdır. Nehrin meyli ziyadedir. Şiddetli yağmurlardan sonra ve karların erime zamanlarında her şeyi alıb götürecektedir.

Menabi: ziyade mikdarda erzak Poti de ve bilhassa Batumda bulunur.

Kömür ve makine işletme edevatı Poti ve Batumda vardır. Bununla beraber her iki yerde mevcudu azdır. Zira şimendüfer ile hususi müessesat odun

ve neft yağıyla teshini tercih edilir. Batumdan takriben (600)ton İngiliz Rus ve Kafkasya kömürü hazır bulunur.

Batumdan vapurlar bir günde maunelerden (500) ton kömür tehnil olunabilir.

Ham petrolün takdirinden sonra kalan ve vapur kazanları için iyi bir madde-i teshineye olan mazot Batumdan fiçilar ile vapura getirilir. Hazır mevcudu takriben (1500) tondur.

Batumda gemi ve makine ta'miratu iyi yapabilecek müteaddid i'malathaneler mevcuddur. Poti de yalnız ufak ta'mirat yapılabilir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kuzey Karadeniz sahilleri irili ufaklı birçok limandan oluşur. Ancak bunların bir kısmının iyi durumda olması tahribata uğramış, kullanılamayan ya da zor kalındığı durumlarda mecburen kullanılan limanların da olduğunu göstermektedir. Çalışma eserimizden anlaşıldığı kadarıyla Sivastopol dışında büyük limanı yoktur. Sivastopol de ticaret limanından çok harp limanı olarak kullanılmıştır. Bakıldığında sahillerin genel sıkıntısı coğrafi şartlardır. Özellikle 9. Mıntıkeya kadar sahil sığdır ve limanlara yanaşmak zordur. Bu nedenle olsa gerek eserde sıklıkla deniz lağımlarından bahsedilir. Bu deniz lağımları askeri olarak savunma amaçlı kullanılabilirdi gibi deniz dibindeki taşların patlatılıp parçalanarak sığ olan sahilde derinliği arttırmak için de kullanılabilir. Muhtemelen coğrafi koşulları da düşünüldüğünde Kuzey Karadeniz sahillerinde Deniz lağımları savunmadan çok limanlar için kullanıldığı söylenebilir. Ancak tüm sahil boyu bu lağımların kullanılması söz konusu olamaz. Böyle olsaydı büyük tonajlı gemiler bu sistemle limana yanaştırılırdı.

Eserde Kuzey Karadeniz sahilleri on mıntıkeya ayrılarak anlatılmaktadır. Bu şekilde anlatmış olması eseri daha iyi inceleyip bölgeyi tanımamızı sağlar. Bu on mıntıkeyı incelediğimizde Tuna Nehri'nin Kilya ağzından Odessa'ya kadar uzanan kısım birinci mıntıkeyadır. Bu mıntıkeyanın en önemli ve büyük şehri Akkerman olarak verilmektedir. Akkerman Rusya'nın en eski şehirlerinden olmasının yanı sıra Avrupa'yı Asya'ya bağlayan ticaret merkezidir. Yavuz Sultan Selim'in II. Bayezit ile mücadelesinde üs olarak kullandığı yer olması bölgenin Osmanlı Devleti için de önemini göstermektedir. Çalışma eserimizde de belirtildiğine göre bölgede eski Türk bataryası kalıntıları mevcuttur. Bundan da anlaşılacağı üzere hem bu batarya sonrasında hiçbir şekilde kullanılmayıp hem de hala kalıntılarının bulunması bize Osmanlı Devleti etkisinin tamamen silinemediğini göstermektedir. Ayrıca Akkermen'da bulunan cankurtaran istasyonunun İstanbul'a bağlı olması bu çıkarımı kuvvetlendirir.

Mıncıkının önemli şehri olan Akkerman, 600-800 neferlik bir yer olarak gösterilirken Bender 60 bin neferlik yer olarak verilmiştir. Bakıldığı zaman önemli şehir olarak Akkerman ön plana çıkmaktadır ancak nefer sayısı azdır. Anlaşılan o ki Bender Akkerman'ın kalesi durumundadır. Muhtemelen depolar da Bender'dedir ve Akkerman asker ihtiyacını buradan karşılar.

Liman olarak Akkerman'ın durumuna bakıldığında eserin 21.sayfasında belirtildiği üzere büyük gemilerin yanaşmasına müsait bir durumda değildir ve etrafında bulunan buharlı bir hızarla tanınan, maune ve halatlarla uzatılmış setler sayesinde küçük gemiler giriş yapabilir. Ancak eserin 24.sayfasında Akkerman ve Odessa arasında düz inşa edilmiş, 250 ton taşıyabilen 600-800 neferlik maunaları arkasında çekebilecek büyüklükte gemilerin işlediğinden bahsedilir. Bundan anlaşıldığı üzere Odessa'dan gelen büyük gemiler doğrudan Akkerman limanına giremez. Kendisine bir sığınak bulması gerekmektedir. Ancak sadece ufak gemiler Dinyester Gölü'ne sığınabilirken bu büyük gemilere bir sığınak noktası bulmak zordur. Bu gemiler muhtemelen yanaşabildikleri kadar yanaştıktan sonra Akkerman limanına girebilen küçük gemiler, maunalarla ya da çarhlı römorkörlerle limana nakliyatı gerçekleştirebilir. Tabi ki bu devlet için bir külfettir.

İkinci mıntıka ise Fontanka Burnu'ndan Demberowski mevkiine kadar uzanır. Yaklaşık 500 bin nüfusa sahip Karadeniz'e inen önemli ticaret mevkiisi olarak bilinen Odessa bu mıntıka içerisinde bulunur. Odessa mıntıkanın en önemli şehridir ve bu nedenle korunaklı bir alan oluşturulmalıdır. Görülen o ki Odessa'da garnizon vardır ancak bunun yazın şehrin haricinde bir yere taşındığı belirtilir. Bölgenin coğrafi şartları itibariyle Odessa saldırıya açık bir şehirdir ve herhangi bir saldırıda kışın ordugâhın Odessa'ya nakli zor olur. Bu nedenle olsa gerek kışın ordu Odessa'da tutulup yazın yakın bir mevkiye gönderilmiştir. Bu mevkiye bakıldığında ise Fontana Burnu civarında erzak depoları var olduğu için buraya getirilmiş olmaları yüksek ihtimaldir.

Rusya'nın en büyük ticaret merkezi olarak bahsedilen Odessa'da 1891'de ham pamuk, demir- çelik, kömür ve erzak ithalatının olduğu görülür. Ham pamuk ithal edilmiştir ancak pamuk aynı zamanda ihraç ürünleri arasındadır. Anlaşılan o ki dışarıdan ham pamuk alıp işleyip geri satmıştır. Muhtemelen bunu işleyebilecek bir sanayiye sahiptir. Ayrıca erzak ve kömür ithalatı yapılmıştır. Bu

iç piyasayı karşılayamayak kadar az durumda olduğunu gösterir. Ancak göze çarpan şu ki bölgede 3 cins kömürün olduğundan bahsedilmektedir. Bunlar: Don, Kafkas, İngiliz. Kafkas tipi kıymetsiz görülmüştür. Anlaşılacağı üzere İngiliz cinsi daha kaliteli görülmüştür ki ithal edilmiştir. Aynı sene içerisinde 1153 vapur limana dâhil olduğu bilgisi verilir. Demek ki bu sene içerisinde ticaret hızla ilerlerdi. Şili, Amerika, İran'ın Odessa de konsolosluklarının da olması bu ülkelerle ilişki içinde bulunduğunun da göstergesidir.

Dembrowski ucundan Tendra ucuna kadar uzanan üçüncü mıntıka Rus tersane inşaatlarının bulunduğu Nikolayev ve Oçagov gibi önemli mevkilere sahiptir. Nikolayevin tahıl ithalat ve ihracatında önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra harp limanı olan bu şehir coğrafi yapısından dolayı zor bir alandadır. Her ne kadar Oçagov tabyalarıyla korunsun da anlaşılacak ki bölgeyi iyi bilen biri sayesinde ele geçirilebilir. Ancak bilmeyen birisi için geçiş oldukça zor hatta mıntikanın uzun süre abluka tutulması dahi imkânsızdır. Askerlerin geri çekilebilecekleri bir alan ve gemilerin sığınak noktası olması bakımından da önemlidir. Nikolayef harp limanı olmasına rağmen anlaşılacağı üzere en büyük müdafa vasıtası Oçagov şehridir. Ancak bu iki tabyanın güneybatı arka kısmı tamamen saldırıya açıktır. Her ne kadar korunmaya çalışılsa da bölgeyi bilen askerlerce ateş altına alınabilir.

Bu mıntıkada büyük olarak tasvir edilen 1 numaralı batarya mıntıkadaki sahili kapsar. 2 numaralı batarya ise yeni ve etrafı hendeklerle çevrilidir. Muhtemelen bu şekilde savunma kolaylaştırılmaya çalışılmıştır. Belki de 1 numaralı batarya kadar kapsamlı değildir. Çünkü 2 numarada 16 adet 9luk toplar varken 1 numarada bu sayı oldukça fazladır. Aynı şekilde 2 numaralı batarya gibi 3 numaralı batarya ve eski tahribata uğrayan bataryanın yerine yapılmıştır. Muhtemelen bu eski tahribata uğrayan batarya Osmanlı Devleti'ne aittir. Bilindiği üzere Oçagov denilen mevki Özi'yi içinde bulundurur. Ya da artık ihtiyacı karşılayamayacak hale gelmiş olabilir öyle olsaydı da tekrar üstüne yenisi yapılmazdı. Ancak dikkat çeken şu ki batarya yine aynı yere inşa edilmiştir. Muhtemelen burası güvenli bir bölgedir. Aynı zamanda bir başka dikkat çeken nokta ise 1 numaralı bataryadan uzaklaştıkça verilen bataryalar önemini kaybetmektedir. 1 numaradan uzaklaşan diğer bataryalar olmasalar da olur şeklinde anlatılmaktadır.

Oçagov ucu doğu kısmı kayık ve bot limanı olarak verilir ve güneyindeki bataryanın bu limanı örttüğünden bahsedilmektedir. Muhtemelen bu batarya 1 numaralı bataryadır ve bu bataryanın koruması altında olduğundan olsa gerek mıntıkanın en iyi erzak, malzeme deposu durumundadır. Bu korunaklı yapısından dolayı belki de asker ihracatında bile kullanılıyor olabilir. Bu bölgeye yakın Nikolayevski tabyası bulunur ve bu da asker ihracı ihtimalini arttırır. Herhangi bir saldırı sırasında bu tabyadan yardım alabilir.

Oçagov da erzak az miktardadır ancak Herson da erzak vardır. Muhtemelen buradan takviye yapılmaktadır. Ancak anlaşıldığı kadarıyla Odessa'nın gelişmesi Herson'un ticaretini etkilemektedir. Bu nedenle olsa gerek Herson limanı ihmal edilip bozulmuştur. Aslında bakıldığında Herson- Nikolayef şimendüfer hattıyla hem Odessa hem de Kafkaslara kadar bağlanır. Görülüyorki ticaret yolu üstünde denebilir ama ticareti sekteye uğramış ve erzak açısından iyi durumda olup ticareti az hale gelmiştir. Muhtemelen bu şimendüfer hattıyla asker ihracı yapılmış ve askeri kısmı daha ağır basmıştır. Bundan anlaşılacağı üzere liman olarak Oçagov daha iyi durumdadır.

Mıntıkada dikkat çeken bir başka konu ise sahil boyu mevkiiler hep duba ve işaretlerle doludur ancak Kin burun koyu dubasızdır. Anlaşılan o ki denizden rahatça görülebilir ve gemi yanaşmasına uygun olabilir.

Mıntıkada bulunan Buğ Nehri'ni geçmek için sal gerekir ancak ormanca fakir olan bölgede bunun tedariki mümkün değildir. Anlaşılan o ki nehri geçmek için uzun yollar ilerlemek gerekiyor ve sağlam bir köprü de yapılamamış olsa gerek. Ancak Buğ Nehri üstündeki köprülerin tahribiyle karadan Oçagov zaptedilebilir dediğine göre köprü için civar bölgelerden tedarik edilmiş olmalı. Bu nehirde ayrıca Konstantin tabyası vardır. Muhtemelen burada da Osmanlı Devleti esintileri tam manasıyla silinememiş hatta kırım harbinden kalma istihkâmatlar da bulunmaktadır. Ancak tamir edilemeyecek kadar kötü durumda olduğu anlaşılır. Muhtemelen bundan Oçagov da yeni istihkâmların yapılması etkili olmuştur.

İngul nehriyle beraber Buğ nehri üzerinde 3 köprüden bahsedilir. Muhtemelen bunlar iyi durumdadır. Gemi geçeceği zaman bu köprüler açılır. Sistemli olduğu anlaşılır ki iki dakika içerisinde açılıp kapanabilir. Görülen o ki

bu iki nehir taşımacılıkta önem arz eder. Muhtemelen de burada Rus Seyri Sefain şirketi vapurları işler.

Oçagov'un askeri olarak bağlı olduğu ve Karadeniz filo kumandanının merkezi olan Nikolayef mıntıkanın öne çıkan şehirlerinden biri durumundadır. 1910 yılında Nikolayef tabyası 2 piyade alayından oluşurken bu tarihten itibaren anlaşılan o ki hem stratejik önemi anlaşıldı hem de hızlı gelişme göstermiş olmalı ki torpido filo merkezi haline geldi. Ayrıca yabancı konsoloslukları da içinde barındırdığına göre dış politikada da ilişkileri güçlü. Bu şehirde dikkat çeken nokta ise evler genel olarak tek katlı iken hükümet binaları çok katlı ve saray gibidir. Bu bilgi sadece Nikolayef şehrinde geçmektedir. Görülen o ki bu bir hâkimiyet göstergesi ki tüm tek katlı evlerden görülen bir ihtişam söz konusudur. Yine bu şehrin bir diğer farklılığı ise genel olarak mıntikalarda ışıklandırma petrol ile burada havan gazıyladır. Elektrik ise yaygın olmayıp sadece tersanelerde kullanılmıştır. Muhtemelen öncelik tersaneye verilmiştir. Bu da gemi yapımı ve denizciliğe verilen önemin bir göstergesidir. Aynı zamanda bu şehre bir ticaret limanı da diyebiliriz. 1891'de tam 286 gemi ihracat için limana dâhil olmuştur. Hatta ticaret limanı yakınında bir şimendüfer istasyonu olduğundan bahsedilir ki muhtemelen bu Nikolayef şehrinde.

İngul nehri ve Buğ nehri bağlandığı yerin önünde bir tersaneden söz edilir ki burada zırhlı gemiler yapılır. Bu gemiler yüksek ihtimalle savaş gemisi hazırlığıdır ya da korsanlık faaliyetlerine karşı da olabilir. Ancak savaş hazırlığı olduğu aşikârdır. Öyle ki Rusya'nın Karadeniz'e indiğinde hemen gemi yapım faaliyetlerine başladığı ve boğazlardan geçerek Akdenize hâkim olma fikrinde olduğu bilinen bir gerçektir. Bunun çalışmalarının da hızla devam ettiği görülür. Hatta 1905'de Belçika sermayesiyle özel gemi inşaa testgahları alınarak 1910'da hükümet eline geçmesi planlanmıştır. Görülüyorki bu sene zarfında gemi inşaası için sermayesi olmayan devlet denizciliğe verdiği önemle borçla da olsa gemi yapımına gayret göstermiştir.

İngul nehri büyük gemilerin kızaktan indirilmesine müsait bir nehir olarak belirtilir. Anlaşılan o ki yukarıda bahsedildiği üzere İngul nehri ve Buğ nehri arasında bulunan tersanede yapılan gemiler İngul üzerinden indirilir. Anlaşılacağı üzere bunun için Buğ nehri uygun değildir.

Dördüncü sahil mıntıkasına gelindiğinde ise Tendra ucundan Kırım yarımadasının Tarkan Burnu'na kadar uzanmaktadır. Nikolayev ve Sivastopol gibi iki önemli harp limanı arasında bulunması muhtemelen buranında korunaklı olmasını gerektirir. Büyük gemiler sahile 4 mile kadar yanaşabilir. Anlaşılan o ki ya yanaştığı yere kadar gelip nakliyatı küçük kayıklarla devam ettirir ya da iki harp limanı arasında olduğundan bu limanlarda buraya nakliyat yapılabilir. Ayrıca kömürün ve tuzun merkezi olan Prekop bu mıntika içinde yer alır ve bunlarda burayı önemli kılar. Prekop'un bir diğer faydası ise Azak Denizi'nden Karadeniz'e olan mesafeyi kısaltmasıdır. Tabiki bu da ticarete, taşımacılığa fayda sağlar. Ancak Rustov ve Taganrog ticareti bu kanaldan dolayı sekteye uğradığı belirtilmiştir. Muhtemelen gemiler kısa yoldan geçerek buralara uğramazlar. Dikkat çeken bir diğer nokta ise bu mıntika iki harp limanı arasında ancak bir tamirat mahallinin olmamasıdır. Muhtemelen ya ihtiyaç duyulmadı ya da büyük gemilerin yanaşmasının zor olduğu bir yer olduğu için yapılmadı. İkinci ihtimal daha kuvvetlidir.

Tarkan Burnu'ndan Herson burnuna kadar olan bölge beşinci sahil mıntıkasını oluşturur. Sivastopol Bu mıntikanın en önemli şehridir. Eserde belirtildiği üzere 1908 de Sivastopol ticaret limanından çok bir harp limanı olduğu ilan edildi ve ticaret limanı Teodozia'ya taşındı. Ayrıca torpido filosunun büyük istasyonu da Nikolayef'e taşındı böylece Sivastopol'ün yükü azaltılmış oldu. Muhtemelen Sivastopol'un askeri kısmı ağır bastı. Bakıldığında hem diğer limanlardan korunaklı hem de askeri sevkiyatın daha kolay olduğu görülmektedir. Ayrıca şimdiye kadarki mıntikalarda Nikolayef dışında Avrupa konsolosluklarının bulunduğu ikinci liman şehri durumundadır.

Sivastopol-Moskova- hattı ve Cankoy-Teodozia hattı olmak üzere çift demir yolu hattı bulunur. Bu hatlar Kırım'ın kuzeyinde Rus dâhili demiryolu hattıyla birleşir. Anlaşılan o ki bu hat güvenlik açısından askeri çıkarlar için sahile uzak iç kesimden gider. Muhtemelen askeri malzeme taşınyordu ya da asker ihracında kullanılmaktaydı. Ancak zamanla ihtiyacı karşılamamış olsa gerek ki bugün hakkında bilgi yoktur ve işlevini yitirmiş durumdadır. Bir başka dikkat çeken nokta ise Sivastopol ve Dersaadet arasında Mesajeri Maritim kumpanyası vapurları haftada bir defa işler Dersaadet ile ticari ilişkiler vardır. Ayrıca bu ticareti Fransız şirketle yapan Rusya'nın ya kendi vapurları yeterli gelmedi ya da

kendi vapurlarının donanımı azdır. Gerçi Rusya kıyılarda ticareti yabancı kumpanyalar yardımıydı yaparken içteki ticareti Rus Seyri Sefain Şirketi ile yapmaktaydı. Tam anlamıyla Karadeniz ticareti Rusya'nın elinde olmadığı görülmektedir.

Sivastopol limanı kuzeyinde korunaklı siperlerin bulunduğu Volokof kalesi vardır. Verilen bilgilerden anlaşıldığına göre bu kale cephane deposu gibi kullanılmakta ve aynı hat üstünde telgraf hattında bulunması bu ihtimali güçlendirir.

Buğ gemisi ki Osmanlı devletinin buharlı gemilere geçişinin öncüsü olan bu gemi daima Sivastopolde bulunduğu belirtilir. Sivastopol elden çıkınca bu gemi alınmamış ya da verilmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu gemi limanda demirlenmiş halde bulunmaktadır. Muhtemelen işler durumda değildir.

Bu mıntıkada bulunan Rus Seyri Sefain Şirketinin tersanesi tamamen bir harp tersanesi durumunda olduğu görülür. Hatta anlaşılan o ki burası en büyük harp gemilerinin inşasına müsait durumdadır ve hükümetin elinde bulunur. Görülen o ki Rusya, ticaret noktasında yabancı devletlerin buharlı gemilerinden faydalanırken kendisi harp gemisi inşasına ağırlık vermiş durumdadır. Büyük Devlet olma çalışmalarına hız kesmeden devam ettiği göze çarpmaktadır.

Çalışma eserimizde Sivastopol'ün Varna, Odessa, Kerch, Poti, Batum'a telsiz telgraf kablosunun olduğundan söz edilir. Görülüyor ki Sivastopol'ün huduttan Batum'a kadar tüm Karadeniz sahili ile bağlantısı vardır. Sivastopol Karadeniz'in kalbi durumundadır diyebiliriz. Özellikle harp limanı olarak seçilmesinde muhtemelen bunun etkisi çok fazladır.

Herson'dan Kerch Boğazına kadar uzanan altıncı mıntıkada ise göze çarpan şehir Balaklava şehri diyebiliriz. Rusya'nın en büyük harp limanını korumaktadır. Eserde bahsedilmese de muhtemelen Sivastopol'ün Balaklava ile telsiz bağlantısı ya da şimendüfer hattı vardır.

Bu mıntıkaya limanlar açısından bakıldığında, Herson burnu ve Teodozia ucu arası mesafeye ağır gemiler 1 mile kadar diğer kısımlarda ise 2 mile kadar yanaşabilir. Mauna denilen düz kayıklar ise bu mıntıkada sadece Kız-Aval burnunda bulunur. Anlaşılan o ki ağır gemiler Kız-Aval burnuna kadar 2 mil mesafeye kadar yanaşıyor kalan kısmı ise maunalar ile taşıma yapılır. Sadece

burada mauna olduğuna göre bunlar gemilerden malları alıp ya direk Kız-Aval burnuna götürür ya da diğer bölgelere bırakırlar. Belki de diğer bölgelerde mauna dışınca kullanılan bir araç olabilir. Ancak eserde böyle bir araçtan bahsedilmez.

Güney Rusya'nın en iyi limanı durumunda olan Teodozia limanı bu mıntika da yer alır. En iyi liman olma özelliğini muhtemelen kışın donmuyor olmasından alan bu liman ticaret limanı da olarak önemini arttırmaktadır. Ayrıca burada 2 adet taş kıran vasıtasıyla yapılmış olan suni bir liman var olduğu bilgisi yer alır. Görülüyor ki Rusya'nın liman ihtiyacı mevcuttur. Var olan limanlar ihtiyacı karşılamak bir yana coğrafi şartların da eklenmesiyle zor şartlar çıkarmaktadır.

Azak Denizi'ni Karadeniz sahillerine ulaştıran Kerç boğazın da içinde bulunduğu yedinci sahil mıntikası aynı zamanda askeriye için de güvenli bir bölge durumundadır. Çünkü Batum harp limanı idaresi 1909'da buraya nakledilmiştir. Bunun yanı sıra ayrıca torpido bot istasyonudur yine 1909'da kale terk edilerek malzemesi Sivastopol'e yollanmıştır. 1908'de harp limanı olan Sivastopol'e etraftan teçhizat toplandığı anlaşılmaktadır. Kırım harbinden sonra dâhili ve harici olarak siperler oluşturulmuştur. Dâhili siperler Kerç boğazı girişini korurken harici siperler ise şehri korur. Anlaşılan o ki Osmanlı tehlikesi tam olarak ortadan kalkmış değil ve herhangi bir saldırıya önlem almaya çalışılmaktadır.

Bu mıntikada büyük bir barut mağazası olduğu düşünülüyor ancak yeri hakkında bilgi yer almamaktadır. Harp limanı olduğuna göre tabiki barut depoları vardır ama daha korunaklı alanlarda olması gerekmektedir. Muhtemelen denizden uzakta ve görülemeyecek yerde bulunur. 11 numaralı batarya olarak anılan Ak burun civarında 2 adet barut deposundan bahsedilir. Muhtemelen bundan başka yine depolar vardır. Ancak depolar genellikle dağların arka kısmında bulunurken burada Ak Burunda bulunmaktadır. Anlaşılacağı üzere burası denizden direk görüleyen korunaklı bir mevkiidir.

Azak Denizini içine alan sekizinci mıntika için Kerç boğazı büyük bir önem arz eder. Anlaşılan o ki hem düşman işgalinden korur hem de ticarete söz sahibidir. Kerç boğazının herhangi bir saldırıya uğraması demek askeri ve ticari yönden Azak'ın sarsılması demektir. Azak Denizi limanları ve boğaz arasında buharlı gemiler haftada 5 kez işler aynı zamanda İngiliz ve Avusturya vapurları

Azak Denizi ile tüm Akdeniz limanları arasında işler. Anlaşılan o ki Azak Denizi limanlarındaki mallar akdenize ihraç ediliyor ki bu mallar muhtemelen kömür ve hububattır. Rusya'nın kendi limanları arasındaki ticareti de Rus Seyri Sefain Şirketi yürütür hatta Odessa ve Taganrog arasında yazın 3, kışın 2 kez işler. Ancak bu mıntıkanın görülen sıkıntısı Azak Denizi derinliği az Kerç boğazından geçebilen bir gemi burada ilerleyemez ki bu nedenle mallar sahil boyu ufak gemilerle Kerç, Teodozia, Odessa'ya nakledilmektedir. Fakat eserde Azak Deniz'i için bazı yerlerde sığ derken bazı yerlerden Kerç'ten derin olduğuna değinilmiştir. Örneğin; Taganrog da gemiler 25 mile kadar yanaşabilir karaya buharlı motor, romörk ve maunalarla taşındığı belirtilir. Bundan da anlaşılacağı üzere gerçekte çok derin bir deniz değildir. Öyle olsaydı limanlara yanaşabilirdi. Hatta şehirden denize doğru kızak için seddler oluşturulmuştur. Bu seddler genelde gemi yapılan yerlerde kullanıldığına rastlamaktayız. Tersanede yapılan gemileri denize indirme de kullanılan bu kızaklar bize burada bir tersane olduğu şüphesini uyandırır. Böyle bir tersane yoksa da ticaret mallerini kızaklarla çekmek için kullanılıyor olmalıdır. Ancak birinci ihtimal daha kuvvetlidir. Limana döndüğümüzde Mariupol'de de aynı şekilde limana 3 mile kadar yanaşılmıyor. Bu da gösterir ki gerçekten de çok derin bir deniz değil. Rostov da gemi yanaşmasa da bir avantajı var ki Don Nehri buradadır ve büyük gemilerin seyrine müsaittir.

Azak Denizinin öne çıkan üç ticaret şehir bulunur. Rostov, Taganrog ve Mariupol. Bunların işgal edilebilmesi için Kerç boğazı ya da Perekop boğazının işgal edilmesi gerekir. Bu iki boğaz ki özellikle Kerç bu şehirlerin gelişmesinde önemli bir paya sahip olduğu görülür. Rostov'dan farklı olarak görülen o ki Taganrog Rostov'un deposu gibidir. Büyük gemiler buraya Rostov'dan daha fazla yanaşabilir. Mariupol ise muhtemelen zengin Donets kömür ticaretinin çıkış noktası olduğu için gelişme göstermiştir. Aynı zamanda araba yoluyla da Herson, Perekop, Sivastopol, Kerç, Taganrog, Rostov'a birleşmesi sadece deniz ticareti değil kara da etkili olduğunun göstergesi ki Sivastopol-Moskova şimendüfer hattı istasyonu da buradadır. Muhtemelen bu hat üzerinden de gerek askeri teçhizat gerekse hubabat taşımacılığı yapılır.

Kerch Boğazı Panagya burnundan İskoriya ucuna kadar olan dokuzuncu sahil mıntıkasında Anapa, sahilin en önemli limanı olan Novorossiysk, Sohum Kale bulunur. Görülen o ki bu mıntıkada öne çıkan şehir Novorossiysk'dir. Burada

filo istasyonu bulunur bu nedenle askeri açıdan önem arz eder. Ancak esere göre Batum bu şehrin önemini kaybetmesinde etkilidir. Batum asker sevkinde önemli bir liman durumundadır. Bu limanın oluşturulmasıyla anlaşılan o ki Novorossiysk askeri önemi bu tarafa kaymıştır. İleride de bahsedileceği üzere Batum bir harp limanıdır. Her ne kadar 1909'da Kerç'e sevk edilse de Batum'da bulunan tabyalardan faydalandığı sürece tamamen önemini kaybetmez. Novorossiysk'e döndüğümüzde Batum ile önemini yitirmediği görülen o ki şehre herhangi bir saldırıda asker ihracı sekteye uğrar. Buradan da anlaşılacağı üzere ne kadar önemini yitirmiş denilse de asker ihracında demekki hala etkili durumdadır.

Bu mıntıkada ki sahile baktığımızda gemilerin limanlara yaklaşabildiği görülmektedir. Anlaşılan o ki sığ bir limana sahiptir. Ayrıca burada yer alan Kuban gölü düzdür ve düz olarak belirtilen göllerden taşımacılıktan bahsedildiğin egöre burada da taşımacılık var olmalıdır. Bölgede dikkat çeken bir diğer nokta ise Gelencik koyudur. Koy Rus harbinde Çerkezlere karşı ihraç yeri olarak kullanılmıştır. Edmun Spencer'in adı geçen eserinde de belirttiği üzere Gelencik'ten yaklaşık 15 mil ilerisinde Çerkezistan'ın kıyılarında sayısız körfezleri bulunur ve bu bölge Rusya'nın defalarca işgal etmeye çalıştığı Pchad'dır. Muhtemelen Gelencik koyu bu bölgeye daha yakın olduğu için Çerkezlere karşı asker ihracı buradan yapılarak saldırılmıştır.

Novorossiysk her ne kadar bu mıntikanın önemli bir şehri olsa da görülen o ki gerek garnizonun olmaması gerekse lağım seddlerinin korunması için istihkâma olan ihtiyaçtan bahsedilmesi gösteriyor ki korunması çok iyi değildir. Ayrıca bu körfezin ortasında dubalarla işaret edilen bir kaleden bahsedilir ki bunun sağ ve solunda iki adet girilebilecek alan vardır. Ancak bunlardan doğudakinin kullanıldığından bahsedilir. Anlaşılan o ki batı kısmında çok kumlu bu kısım kullanılamıyor.

Novorossiysk limanında ise Fransız petrol şirketinin 3 ahşap kızaklı iskele ve 3 rıhtımından bahsedilir ki rıhtımlar raylarla istasyona ve ticaret depolarına bağlıdır. Anlaşıldığı üzere büyük gemiler tam olarak yanaşamıyor olmalı ki iskeleler yapılmış ve raylar vasıtasıyla taşınmaya çalışılmıştır. Direk depolara gönderilerek buradan dağıtım yapılıyor olma ihtimali yüksektir. Bu depolar 1891 verilerine göre ticarete etkilidir. Sayısal verilere de bakıldığında görülen o ki ihracat ithalattan fazladır. Ancak burada dikkat çeken husus ise bahsedilen koyun

doğusunda büyük bir çimento fabrikası vardır. Ancak ihraç ürünleri arasında çimento bulunmamaktadır. Muhtemelen yurt içindeki ihtiyacı ancak karşılıyor durumdadır. Bu limanın bir diğer dikkat çeken noktası ise şu ana kadar bahsettiğimiz ticaret limanları içerisinde muhtemelen Odessa'dan sonra en önemli şehir durumunda olmasıdır. Hem ticaret depoları hemde tamirathanelerinde burda olması bunu desteklemektedir.

Bu mıntıkada kömür sadece Novorossiysk şehrinde vardır. Muhtemelen bu kömür ithal edilen kömürdür. Çünkü bu şehre gelen ithal ürünlerden birisidir.

Mıntıkada Sohum Kale den de bahsedilmektedir ki burası her ne kadar bahriye haritalarında yer olsa da batarya limandan görünmez. Anlaşılan o ki buradaki batarya harita üzerinde kalmıştır. Ya da çalışma eserimizde belirtildiğine göre burası evler arasında kalmış da olabilir. Ancak ilerleyen konularda görüldüğü üzere Novorossiysk ve Sohum Kale arasında bir yol inşa edilmiş ve bunun ismen bittiği ama eksiklerin fazla olup giderilmemesinin seneler alacağından bahsedilmiştir. Anlaşılan o ki burada bir batarya inşası var ve bu bataryaya giden bir de askeriye için ki muhtemelen bu batarya ile bağlantılı bir yol inşası mevcut. Tamamlanmadığı da aşıkardır.

Son olarak İskura Ucundan Kafkasya hududuna kadar onuncu sahil mıntıkası bulunur ki yukarıda da bahsedildiği üzere Batum bu mıntika içerisinde yer almaktadır. Genel olarak görüldüğü üzere sahillere çok fazla ağır gemiler yanaşamamaktadır. Burada ağır gemiler hemen hemen her yere yanaşabilir. Ancak söylenen o ki bahriye haritalarında ki rakım ile ilgili bilgilere itimad edilmemelidir. Bundan da anlaşılacağı üzere bahriye haritalarındaki rakamlar doğru verilmemiştir ve muhtemelen herhangi bir ağır gemi harita vasıtasıyla seyr ettiğinde bölgeye yanaşamayacağını düşünür.

Bölgede önemli olarak görülebilen şehirlerden biri Poti'dir. Bu şehir görülen o ki Batumun ön plana çıkmasıyla askeri önemini kaybetmiştir. 1883'de ağır toplarla donatılmış olan şehir 1900'de bu teçhizat başka istihdama taşınmıştır. 7 sene boyunca askeri olarak kullanılan bu nokta demekki yeterli gelmedi ki teçhizat Batuma aktarıldı. Ayrıca Poti'de birçok torpil ve deniz lağımları olduğu söylenmektedir ki muhtemelen bunun da bir kısmı Batum'a aktarılmıştır. Bunda

muhtemelen karaya asker ihracında kullanılabilen alan Batum'un güneyinde olması etkilidir.

Bu mıntika için Rioni nehri de önem arz etmektedir. Yaya yolu noktasında çok iyi durumda olmayan mıntıkada üzerinde taşamacılık yapılabilecek bir nehrin olması o bölgeye hayat verir. Rioni Nehri de özellikle aşağı kısmı manuna, romörkler ve yelkenli gemilerin geçişine müsaittir ki derinliği arttırılırsa büyük gemiler dahi geçebilir. Görüldüğü üzere pek çok limana dahi yanaşamayan gemiler burada nehrin ve coğrafi yapının müsait olmasından dolayı buraya girdirilebilir. Ancak girebilmesi için bildirmesi gerekir ki ışıklar açılıp geçilebilsin. Aslında bu da burayı güvenli kılar ki isteyen istediği gibi giremez. Nehrin kollarından birinin kuzey kısmında liman inşaat müteadditlerinin testgahları bulunduğundan söz edilir. Demekki burası bir depo gibi görev görmektedir.

Mıntika ile ilgili dikkatimizi çeken nokta ise 1877-1878'de meydana gelen Osmanlı-Rus harbi (93 harbi) hazırlıklarının olduğudur. Bu yıllarda Rusya savaş içerisindedir ve bu noktada Rioni Nehri torpillerler deniz altına sedd yapılmıştır. Bahsedildiği üzere Poti'de torpiller fazlasıyla vardı ki buradan döşendiği aşıkardır. Bu nehir bölge için önem arz ediyorki savunma için de kullanılmış ve bu nehrin ışıklar olmadan geçilemeyeceği belirtilmişti demekki gece her ihtimale karşı önlem alınmış olmalıdır.

Her ne kadar askeri olarak önemini kaybetse de Rioni vadisinin merkez ticaret noktası olan Poti eğer liman ıslah edilir ve Poti-Tiflis-Bakü şimandüfer hattı daha sık işlerse eski önemini kazanabilir. Anlaşıldığı üzere askeri önemini kaybetmesiyle beraber şimendüfer hattı da daha az işlemeye başlamıştır. Ki bölgede bilindiği üzere petrol önemli bir kaynaktır ve ışıklandırma dahi petrole yapılmaktadır. Bu kaynak ihracaatta da önem arz eder.

Osmanlı hududuna yakın ve liman olarak iyi durumda olan Batum mıntikanın önemli bir harp limanı durumundaydı. Ancak 1909 yılında Kerç'e nakledildi. Aynı yıllarda Sivastopol'de harp limanı oldu. Muhtemelen devlet kendisine korunaklı limanlar seçerek askeri yönden kuvvetlenmeye çalışmaktadır. Ayrıca Poti'den 1900'de Batum'a gelen harp limanı böylece Kerç'e geçmiş oldu. Osmanlı Devleti'ne yakın olduğu içinde böyle bir şey yapılmış olabilir ya da Batum Bakü ile olan demir yolu hattı sayesinde Kaskaflardan tüm ürünleri alabilir

durumda olduğundan ticari kısmı daha ağır basmış olmalı. Çünkü bir liman hem ticaret limanı hem de harp limanı özelliğini taşımakta zorlanır. Ancak her ne kadar harp limanı Kerç olsa da Batum'da 8 istihkâm bulunur ki bunların 5'i deniz kenarında, 3'ü tepededir. Demekki tüm teçhizat Kerç'e nakledilmedi. Tepede cephaneye depolarından bahsedilmektedir ki konum itibariyle bakıldığında 7 numaralı batarya tarafından korunuyor olmalı. Ayrıca burada bataryalar arası iyi araba yollarının olduğu görülür. Anlaşıldığı üzere asker ihracı şimendüfer dışında araba yoluna da yapılabilir.

Batum'da deniz daha sığ ve bu nedenle torpil az olduğu belirtilir. Poti'de ise fazla olduğu yukarıda belirtilmişti anlaşılan o ki Poti daha derin bir denize sahiptir. Ancak Batum'da liman deposunun arkasında büyük bir de torpil deposu oluşturulduğuna değinilir. Torpiller kışa kadar denizde durur ancak kışın kaldırılır. Anlaşılan o ki kaldırılıp bahsi geçen depolara yerleştirilmektedir. Batum etrafında sahil sığdır ve asker ihracında hava müsaitse sandallar ya da maunalarla taşınmış olmalıdır. Bu mıntıkada genel olarak sahilin iyi olduğundan bahsedilmekte gemilerin yanaştığı belirtilmekteydi. Anlaşılan o ki bu tam doğru bir bilgi değildir. Anlaşıyor ki burada Batum hariç sahil iyi durumda olabilir. Ya da belirtildiği üzere diğer limanlardan daha az mesafede yaşanabilir. Ama Batum bir dönem harp limanı ve ticaret limanı durumundaydı. Harp limanı taşındı ki sahili rahat kullanamadılar. Batum'da Rioni nehri üzerindeki taşmacılıktan faydalanıyor. Novorossiysk'ten sonra Karadeniz doğu sahilinin en iyi limanı Batum'dur. Ki bu bile bakıldığında iyi durumda değildir muhtemelen diğerleri daha kötü durumdadır. Yine burada Avrupa devletlerinin konsoloslukları bulunuyor.

Bu mıntıkaya kadar olan mıntikalardaki ihraç ürünlerine bakıldığında hiçbirinde petrol yoktur. Ancak bu mıntika da petrol önemli bir ihraç ürünüdür. Bakü'den bazıları şimendüfer hattıyla bazıları ise borular vasıtasıyla Batum'a getirilir buradan da gemilerle aktarılır. Bunun için Batum'un güney kısmına depolar oluşturulmuştur ki muhtemelen güneyde bulunan çoruh nehrinden çıkış yapılır.

Batum-Poti-Odessa arasında Rus Seyri Sefain şirketi vapurları sohum kale üzerinden kırma uğrayarak Odessa'ya geçmektedir. Daha öncede belirtildiği gibi Batum petrolün dağıtımında önemli bir limandır. Muhtemelen bu hat üstünden de

petrol gönderilmektedir. Bunun dışınla Batum-Dersaadet arasında da Rus Seyri Sefain şirketi, Avusturalya Loyd vapurları ve Mesajeri Maritim kumpanyası işlemektedir. Anlaşılan o ki Batum'a gelen petrol sadece ülke içerisinde değil Asya ve Avrupaya da gitmektedir. Bunu karşılayacak kadar petrolün olduğu anlaşılır. Bunun yanısıra bölgede kömür ve makine işletme edevatı Batum ve Poti'de bulunur. Batumda İngiliz, Rus ve Kafkasya kömürü hazır bulunmaktadır. Batum'da vapurlar bir günde maunalardan 500 ton kömür taşır. Muhtemelen bu kömür için oluşturulmuş depoları vardır. Kafkas kömürü daha öncede belirtildiği üzere kıymetsiz görüldüğü için İngiliz kömürü ithal edilmiştir.

Tüm bu mıntıklara genel yapı itibariyle bakıldığında; öncelikle Avrupa Devletleri ile ilişkiler göze çarpar. Görüldüğü üzere Odessa, Nikolayev, Sivastopol ve Batum'da konsolosluklar vardır. Bu limanlar Rusya'nın öne çıkan limanları olmasının yanı sıra bazıları ticaret bazıları da harp limanı olarak kullanılmaktadırlar. Avrupa Devletleri de önemli gördükleri bu limanlarda varlıklarını göstermektedir.

Eserden anlaşıldığı kadarıyla şimendüfer hatlarının büyük bir bölümü Rusya'nın Avrupa kısmında kalır. Bunlarında lokomotif mevcudu 6933, yolcu vagon mevcudu ise 7759, yük vagonu ise 145611dir. Bu sayısal verilerden de anlaşıldığı üzere yük vagon miktarı yolcu vagon miktarından fazladır. Bu da gösterir ki daha çok yük taşımacılığında kullanılmış. Bunun yanı sıra doğu kısmına göre daha gelişmiş olan Avrupa kısmında hatların fazlalığı ticari alışverişin bu kısımda yoğun olduğunu gösterir. Muhtemelen Doğu kısmı daha çok asker ihtiyacı için kullanılmaktadır.

Ticari anlamda bakıldığında Rusya'nın Karadeniz ticaretini tam anlamıyla elinde bulunduramadığı görülmektedir. Hem bölgede Osmanlı Devlet'i hâkimiyet alanlarının bulunması hem de İngiltere, Fransa Avusturya gibi büyük devletlerin Karadeniz'de tek başına Rusya'nın ya da Osmanlı'nın etkin güç olmasını istemeyerek bölgeye yönelmelerinin etkili olduğu söylenebilir. Fransız Mesajeri Maritim Kumpanyasa, Avusturya Loyd Kumpanyası ticarete ön plana çıkar. Özellikle Akdeniz ticaretinde önemli bir yere sahip olan bnu kumpanyalar anlaşılacağı üzere boğazları Rusya'dan daha etkin kullanma hakkına sahiptir. Bu nedenle de Rus Seyri Sefain Şirketi daha çok iç ticarete kalmıştır. Her ne kadar incelemiş olduğumuz eserde Karadeniz de Rusya Karadeniz Seyri Sefain şirketi,

Avusturya Lloyd vapur kumpanyası ve Fransız Mesajeri Maritim kumpanyası bahsedilse de Osmanlı Devleti'nin de bulunduğu bilinmektedir. Anlaşılacağı üzere Rusya Karadeniz ticaretini tek başına elinde bulunduramaz.

18. yüzyıla kadar Karadeniz kıyılarında birkaç önemsiz limanı dışında ticaret amaçlı kullanabileceği büyük bir limanı yoktur. Büyük liman olarak Sivastopol görülür ki bu da yeterli gelmemektedir ve 1908'de harp limanı olarak devam etmektedir. Odessa, Nikolayef, Rustov gibi limanları vardır ancak bunlarda kışın donarlar ve işler durumda olmazlar. Özellikle coğrafi şartlarından dolayı Rusya'nın kapsamlı bir limana ihtiyacı vardır ve görülen o ki bu ihtiyaç hala devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksın, A., “Osmanlı-Rus Ticari Münasebetleri (1787-1830)”, *Türk Tarih Kongresi*, C. 2, Ankara 2002.
- Beydilli, K., “Karadeniz’in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve Miri Ticaret Teşebbüsü”, *Bellekten* C.LV, Ankara 1991.
- Beydilli, K., “Küçük Kaynarca Antlaşması”, *DİA*, Ankara, 2002, (C.26, s.524-527.)
- Bilge, S. M., *Osmanlı Çağı’nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2015.
- Bostan, İ., “Rusya’nın Karadeniz’de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1787)”, *Bellekten*, (C.LIX, S.225), TTK, 1995.
- Bostan, İ., “İzn-i Sefine Defterleri ve Karadeniz’de Rusya ile Ticaret Yapan Devlet-i Aliyye Tüccarları 1780-1846” *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, Kitapyayınevi, İstanbul 2008.
- Ekinci, İ., “Osmanlıda Yabancı Vapur Kumpanyaları ve İmajları Hakkında”, *Kebikeç*, S.21, 2006.
- Hut, D., “Buharlı Gemiler Çağında Osmanlı Deniz ve Nehiryolu Ulaşımı”, Engin, V., Uçar, A., Doğan O. (Ed.), *Osmanlı’da Ulaşım Kara-Deniz-Demiryolu*, İstanbul 2012, s.107-145.
- Reşit, İ. A., Memleketimizde Ecnebi Postahaneleri, (Çev. Belkıs Konan), *İstişare Dergisi*, S.16, 1324.
- İnalcık, H., *Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)*, TTK, Ankara, 1948.
- İnalcık, H., “Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)*, TTK, Ankara, 12-14 Aralık 1992.
- Karakulak, M., “Hocabey’den Odessa’ya Bir Limanın Gelişimi”, *OÜSBAD*, Temmuz 2015.
- Karakulak, M., *Rus Vapur ve Ticaret Kumpanyası (ROPİT) ve Osmanlı Rus Ticari İlişkileri (1856-1914)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017.

- Kılıçaslan, M. E., *Avusturya Lloyd vapur Kumpanyasının Osmanlı İskelesindeki Faliyetleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2013.
- Köse, O., “Rusya’nın Karadeniz’le ilk Buluşması: İstanbul Antlaşması (13 Temmuz 1700)”, *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.15, S.28, Aralık 2012.
- Kurtoğlu, F., *Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale’de Türk Donanması*, (haz. Ali Fuat Örenç-Levent Düzcü), Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul 2015.
- Kurat, A. N., *Başlangıçtan 1917’ye Kadar Rusya Tarihi*, TTK, Ankara 2010.
- Kurat, A. N., *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, TTK, Ankara 2011.
- Kurat, A. N., *Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri)*, TTK, Ankara 2011.
- Kuzucu, S., “Rusya Ahidname Defterine Göre XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus Ticari İlişkilerinin Seyri”, *TAD*, C.35, S.59, 2016.
- Kütükoğlu, M., “Osmanlı İktisadi Yapısı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İhsanoğlu, E. (Ed.), İstanbul 1994.
- Nekrasov, M., “XVI, yüzyılda Rus-Osmanlı Ekonomik İlişkileri”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)*, TTK, Ankara 1992.
- Okçu, Y., *Türk-Rus Mücadelesi*, Berikan Yayınları, Ankara, 2004.
- Ortaylı, İ., “XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, TTK, Ankara 12-14 Aralık 1992.
- Özkan, M., *87/5 Numaralı Rusya Ahkâm Defterlerinin Transkripsiyonu ve İncelenmesi (s.1-95)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu, 2012.
- Özkan, S. H., “XVII. Yüzyıl Sonları ile XVIII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Rus İlişkileri ve Karadeniz’in Güvenliği Meselesi”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S.14, Yaz 2007.
- Öztürk, Ö., *Pontus Antikçağdan Günümüze Karadeniz’in Etnik ve Siyasi Tarihi*, Genisis Kitap, Ankara 2011.

- Öztürk, Y., *Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi: Kırım*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2015.
- Spencer, E., *Türkiye, Rusya, Karadeniz ve Çerkezistan*, (Çev.: Dilek Cenkçiler), TTK, Ankara 2014.
- Uygun, S., *Mesajeri Maritim Kumpanyası ve Osmanlı Devleti'nde Fransız Sömürgeciliği (1851-1914)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2013.
- Ünal, F., "Karadeniz'e Çıkan İlk Rus Savaş Gemisi 'Krepost' ve Ukraintsev'in İstanbul Elçiliği (1699-1700)", *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, C.5, S.20, 2012.
- Yılmaz, Ö. F., *Osman Gazi'den Sultan Vahidüddin Han'a Osmanlı Tarihi*, Çamlıca Yayınları, C.4, İstanbul, 2014.
- Yüksel, S., *Rusya'nın Karadeniz Devleti Olma Süreci ve Bu Süreçte Rus-Osmanlı İlişkileri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	Eda POLAT GÜMÜŞ
Doğum Yeri-Tarihi	YİĞİLCA-08.01.1990
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri (varsa)	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	edapalat@gmail.com
Tarih	